БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ
ПЧс II 1.
1953/КЊ. СВ.
1953/372. Б.

ЛЕТОПИС

МАТИЦЕ СРПСКЕ

ДЕЦЕМБАР

1953

НОВИ САД

ЛЕТОПИС МАТИЦЕ СРПСКЕ

Уреднништво

ЖИВОЈИН БОШКОВ
ЖИВАН МИЛИСАВАЦ
БОШКО ПЕТРОВИЋ

Летопис Матице српске излази 12 пута годишње у месечним свескама од пет штампаних табака; шест свезака чине једну књигу.

Годишња претплата износи 750 динара, а за чланове Матице српске који су уплатили чланарину једном за свагда 700 динара. Чланови Матице српске који плаћају годишњу чланарину примају часопис бесплатно.

Цена једном броју у књижарској продаји 70 динара.

Претплата се може положити у свакој пошти на чековни рачун Народне банке у Новом Саду бр. 300-Т-257

Редакција прима петком од 10—12 часова.

Рукописи се не враћају

Уреднништво
НОВИ САД
Матице српске ул. бр. 1
Телефон: 30—24

Администрација
НОВИ САД
Железничка ул. бр. 1
Телефон: 33—51

Одговорни уредник
ЖИВАН МИЛИСАВАЦ

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ
У НОВОМ САДУ

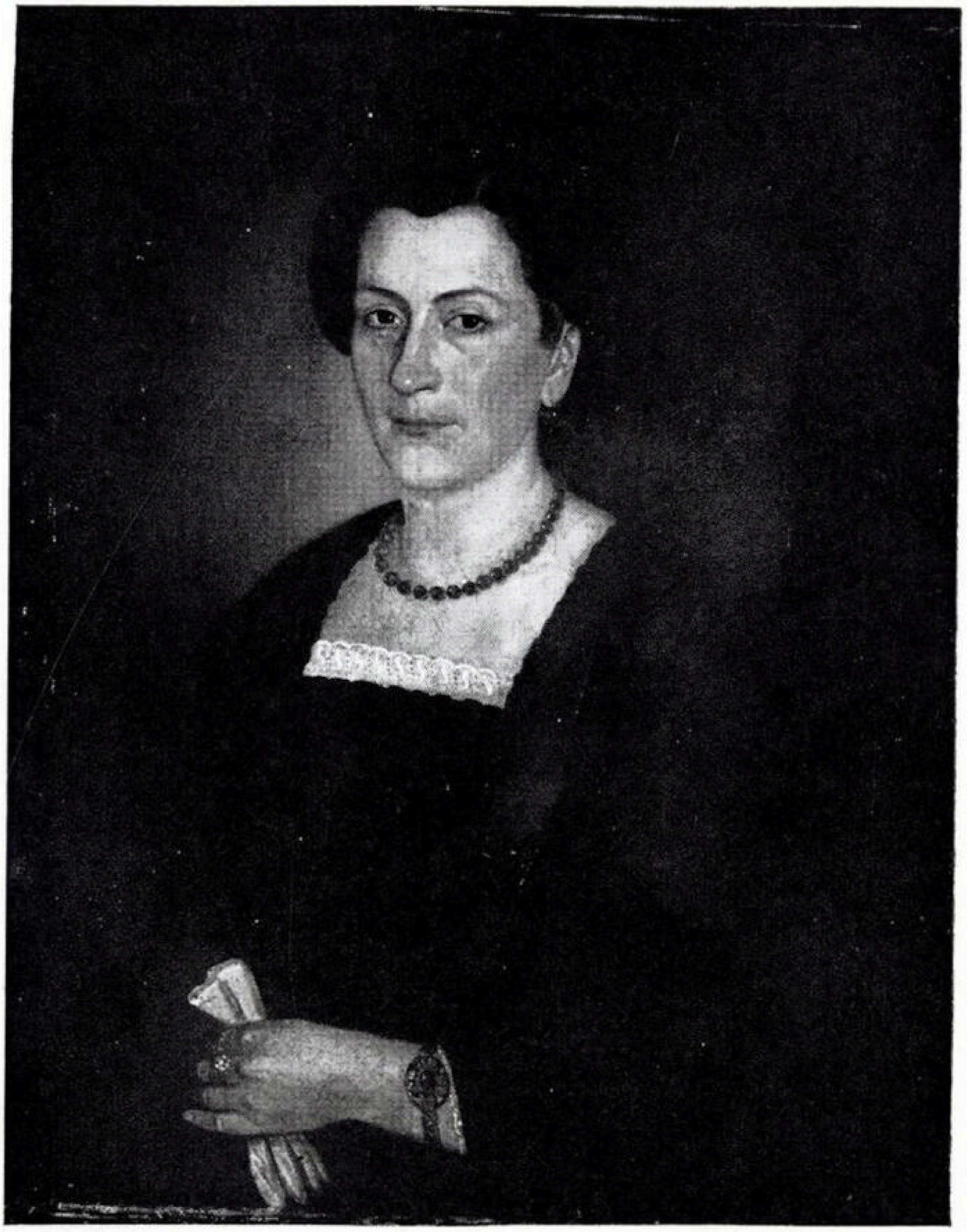

НИКОЛА АЛЕКСИЋ (1811—1873), **Портре младе жене са рукавицама**
(Из Галерије Матице српске)

ЛЕТОПИС МАТИЦЕ СРПСКЕ

Година 129 ДЕЦЕМБАР 1953 Књ. 372, св. 6

Инв. бр. 26097

АНКЕТА О ПИТАЊИМА СРПСКОХРВАТСКОГ ЈЕЗИКА И ПРАВОПИСА

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ У НОВОМ САДУ

D-r. Josip Smodlaka

UREDNIŠTVU LETOPISA MATICE SRPSKE U NOVOM SADU

Rado se odazivam pozivu Letopisa Matice srpske, da kažem što sada mislim o pitanju zajedničkog književnog jezika za Srbe i Hrvate. U glavnom mogu da se pozovem na ono što sam o ovom predmetu rekao u sličnoj anketi koju je godine 1912-e vodio slovenački časopis Veda. Kao što sam onda pisao, tako cenim i danas — deleći mišljenje bez sumnje velikog broja dobrih Hrvata i Srba, da bi sa svakog gledišta bilo korisno za ova dva bratska naroda da imaju jedan te isti književni jezik, jednak u govoru i u pismu. Kao onda, tako sam i danas ubeđen da se potpuno izjednačenje književnih jezika, srpskoga i hrvatskoga da provesti samo putem kompromisa, i baš takvog po kojemu bi se srpski jezik (ekavskog izgovora) pisao hrvatskim slovima (Gajevom latinicom). Ovakav zajednički srpskohrvatski književni jezik imao je za sebe dva prvoklasna autoriteta: na jednoj strani stegonošu srpske nacionalne omladine, Jovana Skerlića, koji je sam predložio taj oblik zajedničkog jezika, a na drugoj Antu Starčevića, najizrazitijeg predstavnika hrvatskog nacionalizma, koji je, kod svojih pravopisnih osebina, pisao ekavski i, dakako, latinicom. Ekavsko narečje kao i latinska slova imaju za sebe i stvarne prednosti, naročito ispred obratne Vukove kombinacije (ijekavskog narečja pisana ćirilicom). Kako je latinica, otkad njome pišu gotovo svi evropski i svi američki narodi, postala opće pismo civilizovanog sveta, tako je u našem narodu ekavski izgovor brojem pretežniji od svih drugih narečja. Ekavskim narečjima govori, naime, dobra većina Srba i skoro polovina Hrvata (svi kajkavci, severni čakavci i podravski štokavci). Pored toga, ekavci su i svi ostali Južni Sloveni (Slovenci, Makedonci i Bugari). Ekavsko je pisanje naročito kraće, a i lakše od ijekav-

skoga u kojemu umesto jednostavnog ekavskog e (od jata) treba da stoji: sad je, sad ije, sad opet e ili čak i.

U početku devetnaestog stoleća Skerlićev predlog zajedničkog srpskohrvatskog književnog jezika nalazio je mnogo pristaša u redovima napredno-nacionalne omladine srpske i hrvatske, koja je sva bila obuzeta idejom ujedinjenja, nacionalnog i političkog, pa i jezičnog. Za takav jezik, kao opće-jugoslovenski, zagrejavali su se i mnogi mladi Slovenci. Od njih je potekla i ideja da se taj zajednički jezik nazove imenom jugoslovenskim.

Ondašnja unitaristička omladina očekivala je da će političko ujedinjenje Srba, Hrvata i Slovenaca samo sobom doneti i zavedenje zajedničkog književnog jezika, kao prvi korak ka stapanju triju naroda u jedinstvenu naciju jugoslovensku. Ali je baš politika — realna politika — raspršila te lepe omladinske snove. Centralistički režim koji su srpski političari staroga kova nametnuli Jugoslaviji izazvao je kod Hrvata i Slovenaca reakciju koja se ispoljila u ojačanju njihova nacionalnog partikularizma i zaziranju od svakog koraka k narodnom ujedinjenju sa Srbima. Posledica ovoga bilo je potenciranje i nacionalizma i kod Srba. Usled toga je i ideja zajedničkog ekavskog jezika pisanog latinicom nailazila na sve strane samo na neprijatelje. Hrvati su u „ekavštini“ videli obeležje mrskog im centralizma pod srpskom hegemonijom. Dok Albanci i Turci usvajaju za svoj jezik latinicu, Srbima je sad ćirilica, više nego ikad, verska i narodna svetinja u koju se za živu glavu nije smelo dirati. U Sloveniji je pak proglašena narodnom izdajom i sama pomisao da bi trebalo napustiti sopstveni jezik za bilo koji „tuđi“.

Slovenci su čuvali svoj zasebni jezik htijući da s njime sebi osiguraju samostalni politički položaj u Jugoslaviji. Kako im je zajednički jugoslovenski jezik značio centralizam, u slovenačkom su videli put ka federalizmu. Koliko je inače jezično pitanje zavisno od politike, najbolje se videlo posle državne katastrofe godine 1941-ve kad je u Hrvatskoj, otcepljenoj od Srbije i okrenutoj protiv nje, bio službeno zaveden reformirani hrvatski jezik s pravopisom i rečnikom koji su trebali da budu što različitiji od srpskih.

Kad je u novoj Jugoslaviji bio vraćen prijašnji književni oblik hrvatskom jeziku, postalo je opet lakše izjednačenje, ovoga sa srpskim. Ali se u tom pravcu nije u najnovije doba učinio nijedan važan korak napred. Pre bi se moglo reći da smo danas možda dalje od izjednačenja književnog jezika nego smo bili ranije. U toku vremena postajao je sve manji broj onih koji su pisali ekavski latinicom, dok najzad skoro nijedan Hrvat više tako ne piše.

U književnim krugovima kao da se sve više gubi interes za izjednačenje naših književnih jezika. Dok je ranije, s oslonom na mišljenje najvećih naših filologa, Srbina Daničića, Hrvata Maretića i „Slovinca“ Budmana, važilo skoro kao dogma da su srpski i hrvatski književni jezik samo varijante jednoga te istog jezika, sad se sa obe strane sve češće čuju glasovi da su to dva različita jezika te da treba da tako i ostane. U savremenoj književnoj produkciji hrvatskoj kao i srpskoj primećuje se jača tendencija k diferencijaciji dvaju jezika, nego k izjednačavanju rečnika na području sinonima, gde — sem pisma — leži gotovo sva razlika između srpskog i hrvatskog. Umesto takvog rada na zbližavanju pojavljuju se prvi pokušaji novih rečnika u kojima se srpskim jezikom tumače hrvatske reči, i obratno. Naposletku nameštеni su i osobiti javni službenici sa zadaćom da srpske tekstove pretvaraju u hrvatske, što oni rade zamenjujući istočno narečje južnim i marljivo obraćajući svaki „srez“ u „kotar“, „duvan“ u „duhan“ i t. d. Pođe li se dalje ovim putem, lako će se moći dogoditi da će sa srpsko-hrvatskim jezikom biti što i sa drugim jednim dvoimenim jezikom, dansko-norveškim, od kojega su postala dva posebna jezika koji se samostalno razvijaju premda ih u nauci gdekad još nazivaju skupnim dvostrukim imenom. Kod nas ide u prilog takvome rascepu i razlika alfabeta koja je dosad stalno onemogućavala svaki pokušaj jezičnog ujedinjenja. Ta nam zapreka izgleda i danas nesavladljiva. Neizvesno je hoće li ona uvek takva i ostati. Niko ne može da predvidi kakva iznenađenja može da nam donese budućnost. Jedno je skoro sigurno. Dođe li ikad do ujedinjenja naših dvaju književnih jezika, kod toga će i opet imati glavnu reč politika.

П. Скок

О СРПСКОХРВАТСКОМ ЈЕЗИКУ САДАШЊИЦЕ

Прошао је читав вијек откако се ради на образовању заједничког језика Хрвата и Срба. Током тога вијека одржане су о питањима његова развитка двије анкете, и сада трећа, коју организује Матица Српска.

Прва анкета одржана је у Бечу 1850. На њој су, међу другима, судјеловали сам Вук, Миклошић, Кукуљевић. Из закључака те анкете види се, да их је највише забрињавао рефлекс за јат. Сложили су се у тому, да се може писати

у сва три наречја, јекавски, екавски и икавски, само да се не мијешају, тј. да се мијешањем не ствара нов језик.

Каснији развитак књижевног језика ишао је у том правцу, да је на хрватској страни посвема побиједила Вукова ијекавица, уз мало опозиције оних који су били за *ие* мјесто *иje*, а на српској страни, одступањем од Вука, екавица. Икавицом није нитко покушао писати. Нешто регионалне чакавске икавштине има данас код пјесника, као код Франичевића, Пере Љубића, и т. д., као што има екаваца код кајкавских пјесника (Домњанића).

Истаћи треба, да се бечка анкета одржавала у вријеме када је, након слома апсолутизма, требало створити службени српскохрватски језик за потребе уреда и школа у бившој Монаркији. Међутим, тим важним питањем није се тада бавила бечка анкета. То питање било је резервисано за Школско вијеће у Загребу (предсједник Рачки, тајник Јагић), које се образовало након увођења апсолутизма. Угарско-хрватска нагодба од 1868. године створила је једну нову потребу у овом правцу. Хрватски језик уведен је као командовни језик и у један дио аустроугарске војске, у хрватско домобранство. Међутим, отишао је Јагић у Русију 70-тих година и истом Шулек могао је 12 година касније, након првог закључка Школског вијећа, да даде или, боље, да створи терминологију за администрацију и судове, и што је најчудноватије, он, шепав човјек, створио је и терминологију за војску.

Надам се да ће, кад се буде једном научно испитивао његов рад на пољу наше терминологије за разне науке (ботаника, кемија, и т. д.) и за практичне циљеве, као администрација и т. д., изаћи закључак, да је тај Словак по рођењу био језички геније, који се може упоређивати чак и са таквим језичким генијем, као што је Вук. Шулековштина се често рђаво схваћала. Прогонили су је нарочито језички романтичари, који одвише уско схваћају народски говор, као да се може простонародским изразима говорити о разним закучастим проблемима науке и као да не треба стварати ријечи у духу народнога говора за потребе науке.

Другу анкету образовао је покојни Скерлић баш у право вријеме. Било је то прије балканских ратова, кад је Србија почела да излази из уског оквира балканске државице, настојећи да уједињењем постане један дио Средње Европе. То је било у вријеме када је српскохрватски језик добио нову задаћу, да буде службени језик не само за потребе државе балканског типа, него и за потребе Средње Европе. Зло је било, што се резултати те анкете нису сабрали у један преглед основних питања, како се то учинило у вријe-

ме бечке анкете, да би се видјела тадашња језичка проблематика. Изгледа ипак, да је био основни проблем у питању писма и у питању екавице или ијекавице.

Трећа анкета води се сада у вријеме кад је српскохрватски језик прошао кроз реторту старе Југославије, да се нађе у новој, Титовој.

У старој Југославији образована је заједничка држава. Према томе имао се стварати заједнички језик за потребе школе, администрације и војске те нове државе.

У вријеме прве анкете једва је било основних школа. Гимназије су биле још латинске. Није било ни универзе ни академије у Загребу.

Каснији је развитак показао да се стварала графија различита према аустроугарским провинцијама. Друга су правила писања била за аутономну власт у Хрватској, а друга у Далмацији, кад се увео хрватски или српски језик у њене школе, трећа у Босни и Херцеговини, кад ју је 1878. окупирала Аустроугарска. У старој Југославији остало је још само у новинама неуједначено писање за палатално *д* (= *ђ* = *ђ*).

У старој Југославији пошло се, или барем започело се исправним путем утолико, што се почело радити на заједничкој терминологији. Израђене су терминологије: граматичка, хигијенска, књижевна и т. д. И питање интерпункција рјешавано је и дошло се до приличног уједначења.

Садашња трећа анкета, која се врши у Титовој Југославији, налази се пред још значајнијим терминолошким проблемима. Треба израдити и ускладити терминологије за промет, жељезнички, поморски, ријечни, ваздушни. Треба исто учинити за разне индустријске гране. То су све големи проблеми.

Мислим, да је то најважније питање, које се има рјешавати у данашње вријеме.

Ти послови захтијевају не само организаторну вјештину, него и цијеле штабове стручњака језичних и стварних. Данас се више не може радити као у Шулеково вријеме, да један обичан образован човјек, па макар и надарен као Шулек што је био, може радити на медицинској или каквој другој, прометној или индустријској терминологији.

За стварање и уједначивање израза у духу нашега језика није довољно бити само добар познавалац Вукова језика, јер је његов Рјечник данас већ са својим бројним турцизмима и т. д. углавном застарио. Био је писан у вријеме наше сеоске и малоградске (паланачке) производње и романтичког одушевљења за народну поезију. То све данас иде у хисторију. Треба створити језик подесан за модерне

науке, за модерну производњу и т. д. Велим, није довољно бити добар познавалац народног говора, него треба ујединити у себи и познавање оне материје, за коју се мора установити терминологија.

Тај голем посао захтијева организаторни рад, знање структуре језика и познавање оних вјештина или дисциплина, за које се има дати исправна терминологија у духу нашега језика. То се све има радити данас, када постоји у нашој држави 5 универза. Ту треба пазити и на то, да се не иде у раскорак, да се не стварају регионалне терминологије.

Сматрам за потребно, да се ово нагласи баш данас, када је Матица Српска покренула ову трећу анкету.

И она је покренута у право вријеме као и прве двије. Треба тачно уочити проблематику данашњег књижевног језика и према томе удесити језичну политику.

По мојем мишљењу два су основна питања: 1) уједначење терминологије за све области науке и производње и 2) треба утврдити методологију поучавања књижевног српскохрватског језика у нашим школама. Док год буду наставници српскохрватског језика љути штокавци, који не знају подучавати књижевни језик ђацима из других дијалеката, кајкавскога, чакавскога и т. д., који не знају разложити ђаку акценатске, фонетске и морфолошке разлике према њиховим дијалектима, и који не показују довољно љубави према дијалектима, дотле ће цвјетати по нашим школама хибридни језици, полукајкавски, полуштокавски, полуикавски, са немогућим акцентима и т. д. Не видим да се на пољу такве методологије озбиљније ради. Она би морала бити на дневном реду свију наших школских састанака.

По мојем мишљењу не састоји се наш лингвистички проблем ни у писму, да ли ће се узети латиница или ћирилица, као ни у томе, да ли ће се усвојити екавица или Вукова јекавица. У том правцу ваља остати код закључка прве анкете: Не мијешати јекавицу и екавицу, као и не мијешати латиницу и ћирилицу. То питање ваља препустити времену као најбољем чиниоцу при рјешавању проблема, који су настали дугом употребом и навиком. Тај проблем не може се ријешити онако како многи лингвистички наивњаци мисле, на основу принципа do ut des: Ти употријеби латиницу, а ја ћу екавицу или обратно.

У Београду није могла побиједити Вукова ијекавица због тога што је, као свагдје на глобусу па тако и код нас, језик главнога града готово редовно јачи и од тако даровитих језичних генија као што је био Вук.

Хрватски кајкавци учинили су, како рече Јагић 60-тих година, међу Славенима јединствено дјело: Напустили су свој кајкавски језик и на њему написану доста богату литературу, драмску, правну, лексикографску и са *Сирењом* Зринскога и епску књижевност, која је далеко надвисивала књижевност на Истоку у вријеме Доситејево. Ипак је превладао код њих здрав језични инстинкт. Исправно су видјели, да не би било језичног јединства ни код самих Хрвата, кад не би били пригрлили Вуков језик. Остала би им књижевна кајкавштина, чакавштина, икавска штокавштина и т. д.

Такве књижевне разрожности није било код Срба можда баш због тога што није било литературе на народном језику прије Обрадовића. Због тога су могли допустити себи луксус да и против Вука уведу екавицу. На бечкој анкети је и онако изгледало, да је то Вуку право, јер допушта књижевно писање и екавицом.

За мене је централно питање о б р а з о в а њ е ј е д и н с т в е н е к њ и ж е в н е т е р м и н о л о г и ј е за разна подручја науке, за производњу, промет, администрацију, школе и т. д. Док год буду постојале знатне разрожности у терминологији, на пр. док год се буде у књижевном и саобраћајном говору на Западу говорило *колодвор*, а на истоку *станица* и т. д., језично јединство постојат ће само у фонетици, морфологији и синтакси у најбољем случају.

Језична терминологија, кад је различита, даје језику други колорит и отежава врло често споразумијевање. Узмима, на примјер, словеначки *почитница* за наше ферије и т. д. Само наш слависта може знати, да је *почитница* изведеница од исте основе од које и *почивати*. То је разлог, да се наш обичан човјек често тешко споразумијева са Словенцем. Како би истом било, да Гај није учинио оно јуначко лингвистичко дјело усвајањем јекавске штокавштине за књижевни језик Хрвата? Да није то учинио, Београђанин би морао у Загребу учити други језик.

Досадашњи развитак књижевнога језика дошао је дотле да је посве уједначена графија и ортографија за латиницу и ћирилицу, тако да је могућа транслитерација. Колико има писмена у латиници, толико их има и у ћирилици. Што за ц, љ, њ нема јединственог знака у латиници као у ћирилици, осим у Југославенској академији у Загребу, која их, међутим, не употребљава у свим својим издањима, то ипак не смета, јер у књижевном језику не постоји могућност, да се сложена писмена ц, љ, њ друкчије изговарају него односни јединствени знакови ћирилице (ц ђ њ).

Што се тиче јекавице и екавице, могу се исто тако кратко означити правила, која омогућују лаган пријелаз из

једног изговора јата у други. И то не даје никаквих тешкоћа за књижевно јединство.

Далеко је важнији рад на заједничкој терминологији. Да се тај рад може одвијати на солидној бази, требало би да наше академије израде нормативни рјечник данашњег књижевног језика, из којега би се читалац тачно могао упутити у основне лексиколошке појаве данашњег језика, гдје би могао сазнати, који се архаизми још употребљавају, какви провинцијализми, какви неологизми, са каквим акцентима, у каквим карактеристичним примјерима и т. д. Такав рјечник замишљао је и покојни Маретић, када је писао у Љетопису Југославенске академије критику Ристић—Кангргина Рјечника српскохрватског и њемачког језика.

Божидар Ковачевић

О САДАШЊЕМ ЖИВОТУ НАШЕГ КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА, О ЊЕГОВОЈ БУДУЋНОСТИ, И ЈОШ О НЕКИМ ПИТАЊИМА С ТИМ У ВЕЗИ

I

Многи нас уверавају и на први поглед доиста може изгледати да је наш језик лошији него некада. И књижевни и говорни језик образованих људи који се обично приближује књижевном. Као да је наше изражавање, и у Срба и у Хрвата, постало сувље, мање свеже и живописно, а више пословно, нервозно, стварно, па тим и ниже, ружније. Све је, и речник, и синтакса, и ритам, друкчије него некада; многи мисле да је горе.

Нема више „београдског стила“ који је гонио и најскромнијег новинара да „лепо“ пише; стила који је једно време, око 1910, очаравао готово све наше боље писце, да после 1918, претрпи извесне промене, али да се још дуго запажа у делима важнијих писаца. Али се не треба варати: тај стил био је већ далеко од нашег класичног стила, од Вука и Нодила.

Баш за владе тога стила догађале су се далекосежне промене. Почео је, на пример, нестајати имперфект и аорист постајати редак, јер их је све више замењивао перфект. Баш тада се изгубило појимање такве танчине каква је употреба релативне заменице *чији*. Доиста ко од 1918 наовамо води рачуна да се ова заменица употребљава у односном значењу само за мушка лица у једнини, а никада за жен-

ска лица, нити за ствари или особе у множини. Данас би се чак и смејали писцу кад би написао: „Десанка Максимовићева које је књига песама недавно изишла“, и од десет уредника девет би место *које* ставили *чија*, иако им граматика каже да је то неправилно. Нико данас нити пише нити говори *коњма*, нити осећа каква је разлика у облицима *коњма* и *коњима*, као што неће написати ни *четирма* или *четирију*, и тако даље, и тако даље. Навео сам случајеве који су ми први пали на ум. Могло би се, заиста, навести много примера којима би зашли у дубине нашега језика и наше синтаксе као доказ да се баш за владе тога „београдскога стила“ (који се јавља ваљда већ у путничким писмима Љубомира Ненадовића, али је можда највише изражен у огледима Слободана Јовановића) ослобађамо од комплекса да не ваља што није у Вука. Због тога смо, наравно, много изгубили, али много и добили.

Добитак је, чини ми се, већи. Истина, настао је неред, али није завладала укоченост, статика, него су се у том нереду јавиле многе могућности, не само лагане и природне промене у речнику, граматици и синтакси, већ и много дубље и даље. С једне стране настало је упрошћавање, али с друге диференцирање и сложеност. Израз је постао практичнији и рационалнији, а у исти мах компликованији и дубљи. Из херојског и свечаног језика народних песама ми смо кроз „београдски стил“ прешли у брзи, променљиви модерни језик будућности.

Други светски рат још више је утицао у том смислу. Ослободилачка борба захватила је целу Југославију, истакла људе из свих крајева, па су тако најразличнији говори, дијалекти, нијансе српскохрватскога језика дошли до израза у јавном животу, штампи, књижевности.

Ијекавска реч, на пример, која се била почела после светског рата повлачити пред екавском, доживела је препород. Године 1918 прилично потиснута у књижевности, она је мало помало све више избијала да после 1941 букне свом снагом. Готово се више никако не догађа да један писац с ијекавског тла, који данас почиње свој рад, пише екавски, као што се то некад дешавало; шта више чак и давно сазрели и изграђени књижевници, Ујевић, Крклец и други, који су најбоље своје песме дали у екавском говору, у новим издањима враћају их у ијекавски. Кад се има на уму да су у нашој белетристици, нарочито у њеном српском делу, данас баш најгласнији писци из ијекавских крајева и да они готово сви пишу ијекавски, (мада наш највећи живи писац, Андрић, који с уметничким квалитетима постигнутим у својих педесет приповедака и у три романа-хронике сто-

ји у овом часу без премца у српској и хрватској књижевности — пише екавски, иако је из ијекавске Босне, иако је доста дуго писао ијекавски) — онда је ова обнова ијекавскога говора у нашој књижевности још занимљивија.

Тај бурни и бујни живот нашега језика, неспутан правилима и обзирима, који сваку граматику чини архаичном и застарелом, треба посматрати и кроз призму друштвених промена. Други светски рат и ослободилачка борба изазвали су велике миграције и померања становништва. Загреб је препун приморaца и Личана, као и Београд Црногораца, Босанаца, Војвођана, Срба из Хрватске. У истој улици, у истој кући могу се чути говори са готово целог подручја српскохрватског језика. Ако их ослушкује човек с нешто знања и искуства, он ће открити како се њихови дијалекти мешају, утичу једни на друге, међусобно се прожимају, сливају, подвлашћују, надвлађују.

Чини нам се да наш говорни језик никада није био у таквом врењу као данас, да се никада није више таласао. Природно је што се све то огледа у штампи, у књижевности, у школским уџбеницима, па отуда толика разноликост, неуједначеност. Пажљивији посматрач може разликовати текст са Цетиња од сарајевскога, сарајевски од сплитског, а сарајевски и цетињски, па чак и сплитски од загребачког — мада су сви ијекавски! Шта више, чак и текст из Суботице има своју нијансу.

Узео сам случајно овај пример, јер сам малочас говорио о ијекавском. Али утицај свакодневног, народног језика и његова еволуција не огледају се само у таквим појавама. У нашем књижевном језику речи мушевитом брзином мењају значење или излазе из употребе, стране се речи примају као своје рођене, а нове фигуре мењају смисао реченица и утичу на синтаксу. Некад је требало да прође педесет година да би се једној речи „помакло“ значење. Бранков наслов „Туга и опомена“ био је сасвим јасан читаоцу из народа године 1880; тек при крају века требало му је објашњавати да „опомена“ овде значи „сећање“, „споминьање“..., а данас? Још 1946 читао сам у нашим новинама да је један писац „походио“ нашу земљу. Данас ниједан новинар не би смео написати *Госпођа Рузвелт походила је нашу земљу* или *Елеонора Рузвелт дошла нам је у походе*, иако су *походе* реч српскога порекла, а *посета* — руског. Данас *походе* готово нико не употребљава, него само *поход* што не значи посету, него војничку инвазију.

У овом врењу нашега језика ми смо престали да осећамо многе нијансе, примили смо за српске на стотине, можда и хиљаде страних речи и зачудили бисмо се кад би нам неко казао да су туђе, а већ класична синтакса се сасвим сунovратила. И најпристојнији и најотменији људи говоре

„фрајерски“ не осећајући да то чине. Могле би се читаве књиге написати о комешању нашега језика у овом тренутку, о променама које се јављају, о особинама које су настале, о квалитетима који постају.

Та слобода је очевидно плодна и биће корисна, али треба пазити да не пређе у распојасаност и анархију, у граматику бабе Смиљане. По нашем мишљењу ваљало би поставити као устук два начела: прво, да треба допуштати слободу и промену кад год нова појава значи богаћење, продубљивање, уопште напредовање, па чак и побољшавање, у практичном смислу, језика и његова израза; и друго, да треба спречавати удаљавање, диференцирање књижевнога језика наших културних кругова и средишта који се служе српскохрватским језиком.

У Београду је нешто старија наша реч *вртеж* сасвим потиснута у значењу шрафа *завртњем*, али се вртеж одржао за други појам: за онај који се на извесним справама окреће, док други део мирује — на пример на рингишпилу, на неким врстама мотора и машина по фабрикама и млиновима. Очевидно ми данас више нећемо схватити ту реч онако како је употребљена, рецимо, у *Србадији* за 1883 у чланку *Црте из енглеског живота* где стоји: „На оба краја шине налазе се по две рупе, које се помоћу вртежа настављају . . .“, али ћемо је ипак задржати у значењу које се доцније утврдило за други појам. *Пексимит, цвибак, бисквит, кекс, двопек, препеченац* можда су првобитно, на свом извору, означавали један исти производ, али код нас данас казују различне врсте нарочито израђена хлеба, иако *цви-бак, бис-квит, дво-пек* уствари претстављају калкове, као што су то, један према другом, и *пексимит* и *препеченац*. Зато што су се у нас њихова значења нијансирала, па *пексимит* данас означава војнички двопек примитивне израде, *цвибак* исти тај хлеб савршеније израђен, а *бисквит* је (као и *кекс*) назив за врсту колача, ми можемо задржати све ове називе. Па чак и код правих синонима, као *одлука* и *решење*, од којих је само прва за цепидлаке српска, ми нећемо ону другу избегавати, јер ће добром стилисти бити потребна да можда у истој фрази употреби прво једну, па затим другу реч, да се не би понављао.

Али нису важне само речи, иако је њихов процват толико бујан да би се могао саставити речник толико исто велики колико Вуков од речи или нових значења који нису постојали у Вуково доба, јер су постали у наше време, последњих педесет година. Рекли бисмо да се још више живота и промена осећа у синтакси, у фигурама, у изразу, стилу, темпу језика. Данас више нико неће рећи „Он не зна француског језика“, „Време ми је ручати“, и тако даље,

али су зато изрази из „фрајерског“ језика („укотрљао се“, „она је премијера за тебе“, „нема везе“, „говори из малог мозга“, и још многи други) продрли у фељтоне дневних листова, па чак и у праву белетристику, те ће се можда и задржати у књижевном језику, обогатити га и — далеко било! — улепшати! Данас су нам неке од тих фраза готово одвратне, а сутра их можда нећемо ни опажати јер ће се утопити у нормални говорни и књижевни језик.

Ипак, наше решето не треба да буде само време, него ми морамо свесно и начелно одлучивати коју ћемо слободу допуштати и коју промену примити. Исто тако морамо утицати да се књижевни језик појединих наших културних средишта која се служе српскохрватским не удаљи него напротив да се сви у једној плими таласамо и да сви једним језичким животом живимо. Ту може много учинити и свестан споразум, нарочито кад су у питању речи, термини, спољашња страна језика, конвенционалне појаве. *Научник* у Београду означава учена човека, а у Загребу шегрта; можда би погодба уклонила ову смешну несугласицу. З р а̑ к у Хрвата означава само ваздух, а у Срба још и з р а к у, тако да се у нас каже: „У зра̑ку се лелујала паукова свила“, али иначе *зрак* казује у првом реду појам светлости, а у значењу ваздуха само се у неким приликама употребљава. И ту би погодба користила, као што би нам ваљала и у многим другим различним случајевима. Ми о томе нећемо подробно говорити, јер су др Петар Губерина и др Круно Крстић у својој познатој књизи дали, не увек срећно, често нетачно и ненаучно, многе примере из којих се ипак може видети да заиста има речи које искључиво или претежно употребљава једно или друго културно средиште, што се по нашем мишљењу може без штете избећи. Уосталом, то већ и сам живот чини: *шибица* је победила *жижицу* и *жигицу*, *цеста* се све више чује и у Србији, а свакако ће бити и обратних случајева. Школа, војска, саобраћај, књижевници, листови, лингвистички стручњаци, упутиће свакако српскохрватски језик да тече једним коритом, да се не рачва и не разлива без потребе у одводе и рукавце, да не слаби своју драгоцену снагу. Јер крај све федеративности нашега живота, па и српскохрватског језика — ако се тако можемо изразити —, ипак је јасно да тај језик живи јединствено, као што и нашу федерацију прожима јединство идеја, рада и целога живота.

Данашња улога ауторитета, нарочито стручњака, несумњиво је у питањима језика много мања него што се мисли. *Наш језик* и слични покушаји користе само најужем кругу стручњака, наставника, покојем писцу. Белићев *Правопис* има додуше више утицаја, допире до нешто ширих

кругова, али не онолико колико би требало. Једино сталнија, дужа сарадња стручњака, школе, књижевника, издавачких предузећа (рецимо, споразум загребачке Зоре, београдске Просвете, Српске књижевне задруге и Матице хрватске), могли би ту доиста користити.

Таква интервенција, пазећи да не пресече здраве и природне струје и токове нашега језика, помогла би и у другим, споредњијим питањима и тешкоћама, да се не би догађало, као што се дешава, на наши добри писци не умеју, на пример, писати правилно ијекавски, јер више немају сигурно осећање јата. Тада се свакако не би догађало да чак и Ћопић, који се иначе игра језиком, прави грешке, а да не говоримо о Лалићу, Шегедину, Десници и другим истакнутим писцима који пишу ијекавски.

Овде морам нешто напоменути. Колико се год радујем овом ренесансу ијекавскога говора у нашој књизи као доказу здравља и обнове, јер је то свакако знак да су се крајеви у којима се говори и пише ијекавски снажно ангажовали у нашем културном и општем животу, мислим да је екавски говор погоднији, практичнији, стварнији, модернији. Има у њему неке снаге, мање блиставе и мање звучне него у ијекавском, али можда дубље, и ја не верујем да ће се на крају крајева, ако наш књижевни језик крене ка све строжем уједначавању, одржати ијекавско извијање пред екавском сажетошћу. Глас *ј* делује у речима као украс, али тај украс некипут смета и осећа се како се без њега ништа не губи, нарочито у модерном тексту. Занимљиво је да у ијекаваца увек има омашака у правцу екавскога, а готово никад не бива обратно. Као што је данас тешко писати чакавски или кајкавски без утицаја штокавскога, тако нема ни ијекавскога текста без екавске натрухе. Нарочито ритам и темпо израза; они очевидно у западне наше говоре стално продиру с истока, те се оданде многе и зле и добре особине шире.

II

Са питањима језика скопчана су и питања која излазе из правописних правила и из употребе двеју азбука.

Штета је што нам правописна правила нису сасвим утврђена и јединствена, али мислим да су то више питања конвенције и да није важно да ли ће се писати *Јадранско Море* или *Јадранско море* нити како ћемо делити речи на слогове. Али ако бих се и за то одлучивао, држао бих се начела економије и практичности, да би све било што јасније и целисходније. Дакле, што мање великих слова, што мање компликована подела речи на слогове итд. Слагачи у Америци прекидају данас реч где било, на макојем сугласнику ако им дође на крај реда, јер ми данас не читамо сричући или слоговима, него обухватамо очима по неколико

речи; то читање очима, а не устима мора утицати и на правила о дељењу слова у речима. — Увек сам се питао зашто пишемо великим словима имена народа (Србин, Француз. . .). Очевидно је да смо то примили од других народа где именица и придев исто звуче, па се зато придев пише малим словом, а именица великим (français, Français). Ти језици, на пример француски или руски, сведоче да је прости пук некада осећао да је „француски“, „руски“, тј. да су му франачка и руска властела, који су дошли из туђине и њиме завладали, господари, те је он зато „француски“ односно „руски“ поданик. Доцније, кад му је затребало да каже које је нације, он је не имајући за то именице, употребио место ње придев; само је у писању у тој прилици употребио велико слово место малога. Код нас се међутим именица *Србин, Хрват* сасвим лепо разликује од придева *српски, хрватски*, те ми немамо потребе да именицу пишемо великим словима. Исто тако као што бисмо могли писати *Србин* малим словом, могло би се малим словом писати и београђанин, српство, и тако даље. Али ја не мислим улазити у појединости. Хоћу само да напоменем двоје.

Увек сам жалио што су Вукови ученици тако строго продужили да се држе фонетике и што су ретко отступали од ње. Мени смета, на пример, што се пише *српски* и Српство, а не *србски, Србство*, јер ми се чини кад се пред *ски* и *ство д* не претвара у *т*, да би се и *б* у сличном положају могло поштедети. То и обични људи осећају па нико не пише *упски* него *убски*. У тој тежњи да се све сведе под конац фонетике има неке неправде и неке противности естетици и правом осећају језичком. Као сви принципи, и ово начело морало би бити више ограничено и имати више изузетака него што их ми признајемо.

Друга напомена тиче се јединственог правописа и за Србе и за Хрвате. Пошто је добрим делом конвенција, на крају крајева свеједно је како ћемо употребљавати запете или велика слова или делити речи, али је важно да се сви који се служимо овим језиком, држимо истих правила. У српским правописним правилима има, на пример, једна несавршеност која смета. Кад пишемо редне бројеве арапским цифрама ми ничим не означавамо да нису прости бројеви него редни. У реченицама „био је 32 у реду“ и „32 зуба“ никакав знак нам не казује које је редни, а које је прост број. У Хрвата се то обележава тачком после реднога броја, и тако је јасније. У хрватском правопису смета ми футур с крњим инфинитивом, јер нико не каже „свират ћу“, осем намерно, него „свираћу“. Зар не би боље било да се правопис једном погодбом стручњака изједначи, па да се држимо једних правила?

Не мислим да је ни двојство наших слова данас тако важно као некада, најпре зато што није далеко дан кад ће у овој земљи сви бити писмени и знати обе азбуке, а друго што се латиница данас међу Србима употребљава, бар у писању машином, а и руком, у знатној мери. Као што су мирјани и фратри западне цркве, по Далмацији, Босни, Херцеговини, па ваљда и Славонији, некада све до средине осамнаестога а негде богами и у првој трећини деветнаестога века употребљавали ћирилицу, те је она у прошлости била и хрватско писмо колико и српско, тако је данас латиница и српско писмо.

На први поглед штета је што она није онолико усавршена колико ћирилица. Три ђ (đ, dj, gj) који се употребљавају како ко хоће (иако *dj* баш сасвим не ваља, јер *nadjačati* или *podjarmiti* може неко кајкавско дете, које не зна те речи, читати *нађачати* и *пођармити!*), по два слова за један глас (dž, lj, nj), слова с роговима (č, ć, ž, š,) — све је то на први поглед горе него у ћирилици. Али је права слабост само она разноликост знака за глас ђ, која се може лако уклонити и већ је готово уклоњена, јер је сад већ најчешћа употреба знака *đ*. Све остало зависи од навике, јер и у ћирилици има ако не рогова, а оно репова, пречага и неких изразлина којих нема у првобитној азбуци светих просветитеља. Зар су ђ, ћ, њ, љ, џ мање сложени него č, ć, ž, š или đ и зар су више од њих лепи, па нико и не примећује да штрче из првобитне ћирилице, јер смо сви на њих навикли, а Бугарину или Русу ова слова изгледају уљези, као и она из наше латинице Италијану или Французу.

Наравно, било би, данас можда боље да се сви служимо једном азбуком, јер би се књиге лакше растурале и добри текстови више продирали у народ, те би се лакше постизало духовно јединство, али знамо из искуства да таква решења не треба форсирати. И ћирилица и латиница браниле су наше народе у прошлости. Ћирилица је чак и прогоњена и у првом и у другом светском рату, па има доста грађана који и због тога држе до ње. Не треба такође заборавити да ћирилица у Вуковом модерном облику штити македонски народ од бугарских империјалистичких тежњи. Треба најзад имати на уму да захваљујући томе што имамо две азбуке, ми смо помоћу њих у вези са културним наслеђем и народима не само истока него и запада. Једини међу Словенима ми смо у таквом положају да у својој прошлости нисмо искључиво били предани традицијама и култури само запада или само истока; отуда у Хрвата толико утицаја истока, отуда у српској уметности и другим појавама живота толико елемената западне културе; ћирилица и ла-

тиница израз су и последица нашега развоја између запада и истока.

Кад је тако, онда пустимо нека време одлучи да ли ће обе азбуке остати подједнако примењене или ће латиница потиснути ћирилицу и у источном делу наше земље како ју је већ некада потиснула на западу. Оставимо их нека живе обе упоредо као у Немаца готица и латиница!

Разум и искуство нам кажу да сва питања језика, правописа и азбуке треба да постепено сазру и да о њима буде одлучено у слободи и пријатељској утакмици. Зар у Далмацији није натурана италијанска култура и писменост за све време млетачке управе и готово до пред крај аустриске владавине, па је ипак италијанска ортографија одбачена, а Гајева и Вукова победила благодареħи законима живота? Зар један део Хрватске није развијао посебан књижевни језик, ближи словеначком него српском, у ортографији мађарској, али је идеја јединственог српскохрватског језика и фонетичке азбуке била јача. Зар Србија није затворила границе пред Вуком, његовом азбуком, његовим књигама и његовим језиком, па је ипак морала отворити пред њима не само границе него и учионице.

Слободан, спонтан развој у социјалистичкој демократској земљи очевидно треба да буде примењен и на питања језика, правописа и употребе азбуке. Моја генерација била је врло наклоњена Скерлићевој замисли о латиници и екавској редакцији српскохрватскога књижевног језика, па је о томе чак и одлучено на омладинском конгресу у Вараждину године 1920. То уосталом није било тешко у данима кад су Шантић, Крлежа, Ујевић, Крклец и толики други писци с ијекавскога тла пропевали екавски. Неко време ми млади и у Загребу и у Београду држали смо се те одлуке. Данас мислимо да не треба пренаглити, али да треба водити рачуна о добрим побудама и правилним тежњама.

Данас се латиницом пише и штампа ијекавски и екавски. Исто тако и ћирилицом. Мислимо да не би било никаквог спутавања слободног развоја ако се будемо трудили да једна иста правописна правила важе и у хрватској и у српској књижевности, да се разлике лексичке, синтактичне и друге смање у обе књижевности на што мању меру, да ијекавска редакција нашег књижевног језика буде јединствена где год се пише ијекавски, и на Цетињу, и у Сарајеву, и у Сплиту, Загребу, Суботици, онако као што је то екавска у Београду и Новом Саду. Једном речи, било да је неко дело писано екавски или ијекавски, да је штампано у Загребу, Сарајеву или Београду, словима једним или другим, желели бисмо да

СТОЈАН ТРУМИЋ, Црква у Војловици

разлике и разлази буду што мањи, да у слободи израза и књижевног језика буде што више равнотеже, реда и усмерености.

На таквом путу нећемо наићи на сугребе и чини прошлости. То је уосталом пут културе, мост у будућност.

Милија Станић, сарадник Српске академије наука:

ОКО НАШЕГ ЈЕЗИКА И ПРАВОПИСА

Као што свако зна, наши народи данас имају две азбуке, ћирилицу и латиницу. Има и других народа који имају по две азбуке. Ипак је највећи број нација са једном азбуком.

Мислим да је свима нама јасно да су данас две азбуке нашим народима више од штете него од користи, тј. да би, за друштвени и културни развитак наших народа, било боље да имају једну азбуку него две. Ја сматрам да се — с обзиром на данашњи ступањ развитка националног питања у Југославији и развитка наших народа данас уопште — већ може код нас говорити о свођењу две азбуке на једну, и не само говорити, већ и нешто радити у том правцу. Свођењем две азбуке на једну, несумњиво би отпале многе тешкоће с којима се данас сударамо, а братство и јединство наших народа свакако би тиме бивало све монолитније. Ја сам потпуно уверен — а мислим да су уверени и сви они који јасно виде историски ход Југославије бар у ближој будућности — да ће наши народи одбацити једну од две данашње азбуке своје и служити се једном. И ако ће нешто бити сутра, а сутра ће нужно бити, зашто онда то нешто не би могло и данас да буде? Наше поколење је имало у себи довољно снаге да успешно реши далеко тежа питања но што је ово. Ја зато верујем да је оно кадро да отклони и ову препреку, како би његов ход у социјализам и културни узлет ефикасније текао.

Другу страну овог питања ја видим овако. У београдским *Недељним информативним новинама* (НИН) од 27 септембра ове године, сарадник овог листа Ж. С. је за екавску латиницу, што, по мом мишљењу, треба поздравити из свег срца. Али у добронамерној тежњи да отклони све препреке на путу ка том циљу, тај сарадник (незгодно је употребљавати иницијале у оваквим приликама!) греши кад вели: . . . „нити је латинска ијекавштина хрватски језик, нити је ћирилица српско писмо“, и даље: . . . „ако би се тражило на-

ционално порекло тог писма (ћирилице — М. С.), оно свакако не би било српско."

Није тако. Ћирилица јесте интернационална азбука, а исто тако и латиница, али то никако не значи да те две азбуке нису и националне азбуке; хоћу да кажем да је ћирилица национална азбука Срба и Црногораца (ја сад питање ћирилице и латинице сводим на југословенске границе), а латиница национална азбука Хрвата; порицати то — значило би порицати стварност. Свакоме је познато да је језик, па према томе и азбука као његов писмени (графички) облик, саставни део националног питања. И поред тога што је латиница интернационална азбука, и поред тога што је она латинског (дакле, не хрватског) порекла, њу је хрватски народ примио и усвојио је, она је срасла са његовим, хрватским, националним осећањем. Чак и с формалне стране *хрватска латиница је хрватска азбука.* Зар је таквом није учинио Људевит Гај, и то баш у тренутку националног оформљивања хрватског народа? То је било нужно, и то је тако. Према томе, хрватска је латиница — хрватска азбука *и по пореклу,* не у смислу да су је Хрвати први измислили, већ да су је — адаптиравши је, примивши ту културну тековину са стране — скројили према свом националном калупу у тренутку формирања своје нације. То исто се мора рећи и за ћирилицу. Без обзира на то што је она грчког порекла, Срби су је одавно осећали својом азбуком, па и данас је тако осећају. А Вук ју је прилагодио српским потребама; он ју је и формално учинио српском националном азбуком у тренутку огњеног и културног рађања српске нације. Ћирилица каквом се данас служе Срби и Црногорци не постоји ни код једне нације која ову азбуку има као своје национално писмо; хоћу да кажем да свака ћирилица, и свака азбука уосталом, данас има своје национално обележје (код народа, разуме се, које је захватио капиталистички друштвени систем или који од овог система прелазе у социјалистички), уколико није у питању тотално поклапање језика два или више народа који се служе по постанку истом азбуком. Према томе, насупрот сараднику НИН-а, српска ћирилица баш по своме националном пореклу јесте српска азбука. Дакле, погрешно је, и са унутрашње и са формалне стране, говорити да хрватска латиница није хрватска и да српска ћирилица није српска — у тежњи да се, извукавши овим азбукама испод ногу национално тле, преброде тешкоће и да се дође до екавске латинице. Проблем треба видети цео, па га онда решавати. Не могу се негирати ни хрватска национална осећања у вези са латиницом, ни српска национална осећања у вези са ћирилицом. Та осећања несумњиво постоје, она се не смеју занемарити у овом тренутку нашег наци-

оналног развитка. Друго је питање колико су се југословенске народне масе, (тј. Срби, Хрвати и Црногорци) свесно и у социјалистичком смислу одигли од своје националне основице да би у овом тренутку могли решити овако важно питање. Ја лично мислим да јесу доста, јер су их за последњих тридесетак година револуционарне снаге у нашој земљи, постављајући их на национално тле, истовремено дизале са њега у правцу братства и јединства (у чему је много помогао рад наших напредних људи у прошлости). И то је оно објективно што у овом часу даје могућности многима нама у Југославији да мислимо о свођењу наше две азбуке на једну и наша два књижевна говора на један. Све се то, разуме се, не сме узети националистички, већ увек ка интернационалном полазити са националног тла; не треба губити из вида да су заједнички, интернационални језици и азбуке добри путеви за интернационализацију националности, тј. за укидање националности у будућности.

Ето, о свему томе треба добро размислити пре него што би била донесена нека одлука. А нарочито треба водити рачуна о томе да се не учини ништа што би повредило национална осећања наших народа. Уосталом, овде и не треба страховати: у нашој земљи данас влада такав национални, политички и друштвени систем, да се у њој не може ништа учинити мимо и против воље наших народа. То је прво.

Друго питање јесте свођење наша два књижевна изговора на један. То што су та два изговора живела код наших народа било је историски условљено; у тренутку формирања нација и у њиховом даљем развитку није било могуће — сем ако није била у питању агресија и денационализација — захтевати да једна нација прима извесне језичке елементе друге нације, конкретно — није се могло захтевати да, рецимо, Срби ијекавски говор усвоје за свој књижевни језик, нити Хрвати екавски. Међутим, кад национално оформљени народи ступе на пут социјализма, какав је случај са нашим народима, онда се они налазе у далеко повољнијој позицији да бришу између себе језичке разлике које би им иначе успоравале социјалистички развитак. То брисање разлика, разуме се, може бити изведено само на добровољној основи дотичних народа.

Питање свођења два наша књижевна говора на један (екавски) код Срба, Хрвата и Црногораца далеко је лакше него питање одбацивања ћирилице (иако, као што је већ речено, ни ово питање није толико тешко да се не би могло решити). Зашто? Зато што је то тако објективно. Зато што је екавски рефлекс старог јата најмасовнији у народним говорима на територији Срба, Хрвата и Црногораца. Што се тиче Србије, о томе не треба ни говорити, пошто је ту екав-

ски говор потпун. Што се тиче Хрватске, чији писци пишу ијекавски, рекло би се на први поглед да се не може говорити о увођењу екавског говора у књижевност. Али стварно није тако. Највећи део и штокавских и кајкавских, и чакавских хрватских маса има данас, на месту где је некад било јат, вокал или дифтонг који је далеко ближи самогласнику *е* него групи *ије*, уколико у извесним крајевима Хрватске та група није сведена на чист вокал *е*. Судећи на основу досадашњег процеса развитка јата код Хрвата, ја сам потпуно убеђен да ће се тај процес коначно завршити тиме што ће екавски изговор најзад потпуно преовладати. То што хрватски писци данас пишу ијекавски није ништа друго него продужавање једне традиције; они данас у великој мери отступају од говора својих народних маса у погледу замене старог јата, боље речено, изостају иза њега. Група *ије* место старог јата већ је преживела и превазиђена у хрватским народним говорима, па, према томе, природно је да буде укинута и у хрватској књижевности. Свему томе — тј. увођењу екавског говора у књижевност Срба, Хрвата и Црногораца — иде у прилог и чињеница што су и македонски и словеначки језик екавски. Најтеже је, у овом погледу, са југозападним кутом наше земље, са класичним Вуковим језиком, са говорима херцеговачког типа, и зетским говорима. Тамо група *ије* још и данас живи пуним животом у народним масама. Али је ова територија веома мала у односу на екавску и морала би, у интересу већине, примити једну општу корисну ствар. Навешћу овде нешто што би можда могло указати на то да овај кут неће претстављати тешкоћу при раду на увођењу екавског говора. Ево шта. На целој територији Народне Републике Црне Горе изговара се *ђевојка*, а не *дјевојка*. Тако је са читавим категоријама речи у вези са најновијим и новим јотовањем (*љето, њега, ћерати, с'ећети, с'утра, ће, умљети* итд.). Било би, дакле, и национално и научно оправдано да ова Република у свом књижевном писању има *ђевојка*, итд., а не *дјевојка* итд., како данас има. Међутим, народу у Црној Гори данас ништа не смета што његови писци пишу *дјевојка* итд., а не *ђевојка* итд., како он говори. И не само то, национално осећање ових писаца већ је толико широко, да им ништа не смета кад пишу *дјевојка*, иако изговарају *ђевојка*. Ја сам уверен да овим писцима, којима је ијекавски говор у крви, сутра не би било тешко писати екавским говором. Мислим да би тако било и са писцима из Херцеговине и Босне. Овоме треба додати још једну ствар, наиме — у западном херцеговачком говору, у Мостару и другде, већ има и објективних појава које указују на то да ће екавски говор и овде преовладати. Данас се, у овом говору доста често може чути *звијéзда* ме-

сто *звијѐзда;* а то је таман пут који води у екавизам, јер дугоузлазни акценат повлачи за собом скраћивање и редукцију претходног *и;* тиме се у крајној линији процес своди на екавштину. Сасвим је другачији случај са територијом на којој живи *звијѐзда;* краткоузлазни акценат чува вокал *и* испред себе.

Треће. То је питање правописа. Иако нисам присталица мишљења да је правопис друштвена конвенција бар у 90%, већ сматрам да је у великој мери везан за процес људског мишљења (тј. да, напр., није свеједно, у смислу друштвене конвенције, хоће ли се написати *подстрекач* или *потстрекач,* већ да то наука има да реши), — ипак сматрам да су правописне диференције између Срба и Хрвата тако незнатне да их они, чак и у овом тренутку развитка нашег језика, могу успешно решити. Ствари као *читат ћу* и *читаћу, подписати* и *потписати,* писање малих и великих слова, одвојено и састављено писање речи, транскрипција страних имена, употреба запете итд. — заиста не претстављају непремостиву тешкоћу; напротив, добронамерни људи, а ми имамо доста таквих људи, могу их решити доста лако кроз научну анализу.

У четврто питање спада лексички фонд и извесне језичке законитости Срба, с једне, и Хрвата, с друге стране. Тај фонд је исти у својој огромној већини. Историски и друштвено-економски развитак Срба и Хрвата донео је, разуме се, и извесне разлике: код Хрвата има више немачког утицаја, код Срба турског итд. Али те разлике нису ни близу толике да би могле правити какву битнију препреку на путу ка јединственом језику у књижевности Срба, Хрвата и Црногораца. Јоже Хорват је то дивно изразио кад је написао: „Ријеч је о језику којим говоре Хрвати и Срби. *Дојам или утисак, умјешност или окретност, љекарна или апотека* — мени је свеједно“ (Летопис Матице српске бр. за октобар 1953, 238 стр.). Уосталом, наши су народи имали већ толико веза, толико их је повезала и зближила Народноослободилачка борба и послератна социјалистичка изградња Југославије, да се много речи из Хрватске које раније нису биле познате на терену Србије — сад овде разумеју, и обратно. Уосталом, нека говори како ко хоће: *хлеб* или *крух, претстава* или *предоџба* итд.; једно је сигурно: наш рад на истом послу — изградњи социјализма, и наш живот у истој кући — у нашој слободној домовини чиниће да се из дана у дан затиру лексичке и језичке уопште разлике између Срба и Хрвата, док тих разлика углавном једног дана не нестане. Оно што је битно у овом часу у погледу речничког фонда и језичких закона Срба и Хрвата јесте: да разлике нису толике да би језик Срба и Хрвата чинили двама јези-

цима; ова се чињеница не да оборити. Уосталом, нема језика на свету који би био потпуно јединствен на читавој својој територији и у коме не би било дијалекатских или каквих других разлика. Била би донкихотерија или непријатељство према нашим народима — говорити да Срби и Црногорци, с једне, и Хрвати, с друге стране, *ипак* не говоре једним језиком заснивајући то на разликама као што су: *воз — влак, дед — дјед — ђед, покровац — покро́вац, спасти — спа́сти — спа́сити, исцрпен — исцрпљен, претседник — преседник — предсједник — приједсједник — прес'едник* итд.

Остаје још једно питање о коме, по моме мишљењу, *може* — али *не мора* — бити говора у вези са радом на увођењу екавског говора и латинице у књижевност, културни и јавни живот Срба, Хрвата и Црногораца. То је питање *имена* нашег језика. Много је већ говорено о томе како би требало назвати наш језик. Довољно су истакнуте и незгоде назива *хрватски или српски језик, српскохрватски језик, хрватски језик, српски језик*, да друге варијанте и не помињем. Има добронамерних људи који предлажу да се наш језик зове *југословенски;* тај назив би, веле, поред тога што би решио наше унутрашње питање у вези са именом нашег језика, згодно послужио и пред иностранством, у дипломатији, трговини, науци итд., јер у себи садржи име наше државе. На први поглед изгледа да је то ефикасно решење, али не треба много размишљања па да се увиде његови недостаци: прва мањкавост тог назива састоји се у томе што он наткриљује и засењује македонски и словеначки језик, *формално* их садржи у себи, иако их не садржи *стварно;* друго, природно је да сваки народ — нарочито од епохе капитализма, од епохе настанка и процвата националних осећања, и данас кад у свету још ни близу нису превазиђена национална осећања — природно је, дакле, да сваки народ зове свој језик својим именом; према томе Срби имају право да језик којим говоре зову *српски језик,* а Хрвати — *хрватски* без обзира на то што се тим именима означава *исти* језик; према томе, назив *југословенски језик* не одговара у овом тренутку нашег националног развитка, не одговара данас, иако није искључено да сутра буде погодан. Нека се у науци и од стране културних и јавних радника у Србији тај језик зове *српскохрватски,* нека се у одговарајућој средини у Хрватској зове *хрватски или српски,* — он ће се ипак у српским масама звати *српски,* и у хрватским — *хрватски* језик, и то засад мора бити тако, без обзира на то што у свету *ипак* има нација које свој језик не зову својим именом, већ именом неког другог народа с којим имају заједнички језик, напр. Американци, Црногорци итд. А у

иностранству нек се наш језик зове *српскохрватски* (serbo-croate, serbo-kroatisch), како се углавном уобичајило да говори захваљујући славистичкој терминологији, нашим међународним односима и разним другим факторима.

Али у овим разговорима који наши људи данас воде о свом језику и правопису, ја сматрам да је питање имена нашег језика од далеко мање важности него што је питање једног говора (екавског) и једне азбуке (латинице). За ово последње питање услови сазревају или су већ сазрели, док за оно прво нису; постоје могућности за реализацију нашег јединственог књижевног језика, али, како се мени чини, засад не постоје за јединствено име тог језика.

Сматрам да треба поздравити иницијативу Уредништва *Летописа Матице српске* да се заподене разговор о нашем језику. Што се мене тиче, ја изјављујем да бих радосно поздравио екавску латиницу сутра у нашем књижевном језику.

Било би погрешно сматрати да се ово питање може преконоћ решити. Не. Напротив. Као што сам већ рекао, о свему треба добро размислити, изнети пред наше радне људе мишљења наших научних и јавних радника у облику који је њима доступан, припитати радне људе шта они мисле о свему овоме итд., па тек онда доносити одлуку. Колико је ово озбиљно питање, види се и из напора Срба и Хрвата да га реше у току последњих сто година. Они су то чинили зато што су осетили да су језичке и правописне разлике међу њима штетне за њихово зближење, развитак и просперитет. Ако се има у виду рад Вука Караџића, Људевита Гаја и других, затим књижевни договор, разне анкете, НОБ итд., — онда се мора признати да су они на поменутом пољу постигли велики успех. Али питање није докраја решено и остало је да га решавају и реше наредна поколења кад се за то појаве могућности.

Ја сам, дакле, свестан да решење постављеног питања неће бити обичан посао, већ револуционарни културни догађај који ће имати далекосежне позитивне последице на српско-хрватско-црногорском тлу, а тиме и у нашој земљи уопште.

ЧЕТИРИ ПЈЕСМЕ

ПРОЉЕЋА

С прољећа у нама искрсну
сва наша минула прољећа:
то су годови душе.

Свако је од њих једно митарење:
из њега клисне биће
у новом перју
и узлијеће к сунцу
са цијуком новим.

ЧОВЈЕК СТРЕПИ ПОД ЧЕЛИЧНИМ ПТИЦАМА КОЈЕ СИЈУ СМРТ

Зуј челичних птица међу облацима
а у срцу страх.
Врхови чемпреса
лијено се повијају у сунцу
без језе.
По испуцалој хриди
бубица непомућено гмиже.
Само човјек
са својим биједним животом у кљуну
погурен стрепи:
завиди дрвету,
завиди бубици,
завиди црву у земљи.
Човјек! Шака јада што под сунцем зебе,
крхотина бога — праунук амебе.

МЕХАНИКА БОЛА

Тако сам свико на патњу
да јој већ добро познам
законе, мјере и ћуд.
Знам како се рађа,
знам како ниче тупи ледац бола
у дну претученог меса;
знам је кад кликтава лијеће
— црна преклана птица —
и крилом скршено бије
о стијенке своје тјескобе;
или кад, клонула, пуста,
удара челом о хладни праг безнађа.

Тако сам свико на патњу
да јој већ познам сваку бору лица
и сваки пријевој у наборима скута.

ПАНИКА ПРОСТОРА

Има дана кад далеки видици
у нама рађају зебњу:
плаши нас осјећај
да на корак од нашег скученог круга
свагдањих биједа и трица
почима проријетко свемирско сивило
— пустош без краја
и без живота.
Румен зоре ил сутона
у себи носи болну пјегу смрти:
рањава нас жалбом за неповратним,
тугом коначних растанака.
И ми се погнуте главе враћамо у узе
наших мемљивих улица и кућа,
у тјескобе
наших дана и наших ноћи,
у наше уморе и безнађа,
покајано,
као пред зору тенац у свој гроб.

Владан Десница

(Из циклуса *Сунце под облаком*)

ПЕСМА

(из *Интима*)

Од светлости мора до сенке гора дођи тиха с видика
и прсте изломљене на тамном ветру, умири.
Не кај се, не уздахни и не пребацуј никад
за страшну нежност која се у теби увек поново шири.
Јер све ће бити ко што сам рекао. Из тога круга,
из теже срца, из буне никада нећемо изићи —
у свету сунца ми смо два суседна беочуга,
до слободе, до воде мира, наша трава ће нићи —
биће дивља и страсна, једра, и пиће свеже кише
од сунца и облака и још ће више хтети
да се отисне из себе, да се на ветру зањише,
и још ће тише црвеним цветом у магли јутра горети.
Па дођи кад будеш хтела, једина између бремена
напуштана и горко заборављана и сама,
ти једина истоветност у свету чудних мена
у чијој коси је љутић, у оку понор таман —
у твојој руци је извор, о пасу љиљан и смиље,
у удолини дојки петолист јоргована,
од сна острва дођи, од несна куле светиље,
ти грубо одагнана, ти тајно жељкована,
ти неумитна, нежна, ти грозно неизбежна,
вода и храна и расплакана ако треба,
прићи просто — на моје крило положи два три свежња
смејања немог и два три наивна одблеска неба.
. . . Падаће мирис вечери на лишће нашег пута,
не бој се никада снаге страсти у грлу што те пече,
не стрепи од сенки платана, спокојно лутај
кроз немир моје косе и смеј се цело вече.

успаванка:

Спавај немирно срце, спавај у нежној птици,
лака и благо мека, чедна и сва прозирна,
спавај. После отиди с једином сузом на јагодици,
мирна.

Лаза Лазић

ПОСЛЕ ПОДНЕ

Облаци мали тихо путују
У плаве даљине на видику.

Ко је то данас тако тужан
Да и не слути
Како га неко испод врба зове?

Ласта̀вице мила,
Ниси л' наслутила
Како се тешко најмилији чека?

На ливаду сунце усијано гледа —
Биће трава жута од тога погледа.
Данас ће неко у помоћ звати,
Данас ће неко тужно заплакати.

Јурај Тушјак

Љубомир Белогаски, Дете

ГОВОР

Први, свечани део конференције, завршен је. Претседник је одржао поздравно слово, секретар је прочитао извештај и неколико поздравних телеграма; говорили су: претставник синдиката, делегати културно-уметничких друштава, масовних и друштвених организација, а сад се у пространој али ниској сали хотела „Славије“ одржава ручак за чланове друштва и одабране званице. Стални и „пролазни“ хотелски гости повукли су се до зида, у средини, за дугом трпезом, која се у облику слова „П“ савила око четири стуба што држе таваницу, засели су учесници конференције, завађени у наслоне столица, нагнути лево и десно према својим сабеседницима, а по страни главног стола намештен је мањи за којим ручавају истакнутији делегати, претседништво и — „другови из руководства“.

Ручак је, уствари, при крају. Трпеза је у нереду; посута празним тањирима, пепељарама и чашама. На левој страни почело се и да певуши, стари познаници завезли се у разговор уз чашу вина, жене кратким, брзим покретима дотерују лице, а немирнији и радозналији учесници већ и устају, навраћају до другова из претседништва не би ли им скренули пажњу на себе, поздравили се и поразговарали са претседником, са секретаром, са претставником министарства и функционером синдиката, са мрком другарицом важног изгледа, за коју се не зна тачно из које је установе, и угледним глумцем, прваком престоничког позоришта, који се још увек служи јелом, и, између залогаја, не обрћући се, клима главом лево и десно неугледнијим и мање успешним колегама што су га заокупили и једнако се смењују на двема столицама привученим иза његових леђа.

— Што је говорио друг претседник! — слади први глумчев девер. — Одавно ништа боље нисам чуо!

— Мм... мм... — мрмља првак и виљушком набада лист салате.

— А и реферат секретара! Ни кратак ни одвише дуг, баш како ваља. Али остали, брате, баш загрдише; обрукаше нас пред гостима... А јел'те, друже, која је оно што седи до претседника... она, брате, носата, што се онолико смр-

кла?... Из министарства? Из комитета?... Из руководства углавном!.. А из министарства је онај суви, десно од ње? Познајете ли га добро?

И, док првак, мрмљајући своје: — Мм... мм... — потврђује главом, чистећи остатке јела са тањира, са његове леве стране седа нови друг и започиње разговор реченицом коју је за време ручка напамет научио:

— Дозволите, друже!.. Ја сам Мантула... из Крушевачког позоришта... Нећете се сећати... Кад сте прошле године гостовали у „Коштани“ играо сам Стојана... Хтео сам вам, знате, рећи... ваш Митке је улога која се лако не заборавља!

Првак, као и сви људи слаб на хвале, обрће се. Задржао је залогај у устима и гледа мршавог, пегавог глумца коме се ознојио шиљати нос, а ситни чворић кравате и искрзани оковратник јевтине кошуље попели уз врат, под грло. — Шта хоће? Премештај? Унапређење? — пита се, мрмља оно своје: — Мм... мм... — и враћа се опет тањиру и чаши.

— Ви ћете сигурно после подне говорити — увија дотле глумчић и дугим, мршавим вратом надноси се над сто. — Претседниковом и секретаровом реферату свака част, али остала дискусија... — одмахнуо је руком и умало оборио чашу са вином. — Опростите! — извинио се. — Има нас доста што смо могли боље говорити, па ипак се нисмо јављали. Ако нема шта да се каже, мислим, боље је ћутати но досађивати свету. Али зар не мислите да је нешто требало рећи и о позориштима у унутрашњости. Њих је највише и, ако ћемо право, од њих се највише тражи... Па, мислим, можда бисте баш ви, као наш истакнути члан и првак, нешто о томе проговорили...

А истакнути члан и првак оставља чашу на сто и, гледајући пажљивије то ознојено, пегаво лице на коме играју велике граорасте очи, узалуд се труди да прочита шта Крушевљанин смера, али му овај сам открива карте: — Знате, — вели, а сав се ознојио и ушепртљио — ја сам још јутрос хтео да говорим о том важном питању, али, к'о велим, можда ће неко од старијих и познатијих другова хтети нешто да каже, па, да не трчим пред руду. Ево, забележио сам главне тачке...

Ту провинциски глумац извлачи однекуд угужвану хартијицу, и, испрекиданим реченицама, кратког даха, почиње да излаже своје мисли, а првак, који је сажвакао и последњи залогај, брише сервијетом уста, удара глумца по рамену говорећи му: — У реду... у реду! — па, не слушајући шта му овај објашњава, устаје, гледа по сали и налази најзад претставника синдиката с којим би му било пријатно и корисно прошетати и поразговарати пре наставка

конференције. — У реду, друже... врло добро... врло добро! — вели још једном, полаже своју крупну шаку на мршаво глумчево раме, и, гледајући према излазу, да му друг из синдиката не би измакао, пробија се између света који је поустајао. А глумчић, заставши у по речи, врти ону хартијицу међу ознојеним прстима, и, осврћући се као да тражи помоћ шаптача, обраћа се секретару, који, налакћен, једним отвореним оком нишани некуд у таваницу. — Опростите! — вели. — Ја сам Мантула из Крушевачког позоришта. Малочас сам говорио са другом... другом прваком. Зар ви не мислите да би требало да говори неко и од претставника малих позоришта? — Ту Мантула одмота опет ону хартијицу па почиње да излаже свој говор секретару кога, међутим, одазивају претседник и претставник министарства те Мантула, оставши опет сам, прилази двојици-тројици старијих учесника, и, најзад, са неколико својих „колега“ из унутрашњости излази на улицу.

— Говорићу! — саопштава им. — Пријавићу се... чим почне конференција! — и сви закрећу десно, пут сале где ће се конференција за који час наставити.

И заиста! Наставља се!.. У ходницима гужва, остављају се капути и улази у дворану. С обе стране пролаза, у жутим редовима столица, поседали су већ неки учесници, разговарају, осврћу се и поздрављају познанике који улазе. Сала се постепено пуни, жагор расте, са балкона провирује нека црна новинарска глава и одмах се повлачи, а погледи, као у позориште или биоскопу у часу кад ће почети претстава, усмеравају се напред, ка подужем столу застртом зеленом чојом, за којим баш у том часу, улазећи на споредна врата и пењући се уз два-три степеника на подијум, узимају место другови из радног претседништва, један за другим попут рвача кад излазе у цирк или лепотица на ревији моде. Публика и сад пљеска, растресито па све гушће, другови за столом клањају се и седају, у предњим редовима намештају се гости — претставници разних организација и угледнији делегати, чује се клепет њихових столица, па претседавајући вади из џепа наочари, хуче у стакла, брише их марамицом, и, држећи их у ваздуху, повише главе, као диригентску палицу, важно и свечано изговара речи:

— Другови, конференција наставља рад. Реч има први од пријављених говорника, друг Томовић из Црне Горе. Молим да друга пажљиво саслушате. Изволите, друже Томовићу!

Опет се чује растресит аплауз. Томовић излази на говорницу, накашљава се и почиње: — Другови и другарице делегати! Као што је већ друг секретар истакао у свом реферату... — а другови и другарице делегати, гости и прет-

ставници, обарају очи да би после ручка мало продремали, претварајући се да пажљиво слушају, гледају некуд у таваницу и мисле своје мисли, или се нагињу друговима до себе и казују им своје примедбе.

— Ето... опет о секретаровом извештају! — вели Мантула „колегама“ лево и десно од њега. — Пети пут од јутрос... као да је то најважније на конференцији... Хоће ли се ико наћи да каже праву реч... Колега из Ужица, што ви не бисте говорили? Требало би већ једном рећи у чему је проблем... Слушајте само шта овај лупа! — Мантула одмахује главом, па, пошто неколицина из предњих редова сикнуше пут њега, дајући му знак да ћути, он наставља да коментарише Томовићев говор шапћући колеги из Ужица на уво: — Е, да!.. баш тако?.. то смо већ чули!.. то и сами знамо!.. хајде, скидај се!.. боље да ниси ни излазио!.. као да је то важно!.. шта се то нас тиче! — па, будући да Ужичанин не одговара, не окреће се, и само уретко клима главом, Мантула се обраћа и колеги из Приштине, који седи десно до њега: — Просто човек у земљу да пропадне. Крв ми ударила у главу, као да сам ја говорио...

У то је и говорник на подију последњи пут размахнуо рукама, као голема птица крилима пре но што ће се спустити на земљу, и, гледајући у публику која га, по навици, поздравља, готово се сручио низ она три степеника. У сали брује разговор, говорник се враћа на своје место, провинциски глумац Мантула обрће се опет својим колегама десно и лево: — Ето, сад је прилика!.. Јавите се један, реците нешто о нашем раду... О позориштима у унутрашњости! — довикује човеку који се подигао са столице да би дохватио бележницу која му је пала на под и опет сео на своје место, а претседавајући позива у то новог говорника и овај се пење на говорницу.

— Аха! — веле неки и настаје тишина. — А Мантули удара срце од страха да ће му овај отети његове мисли, зариче се да неће пропустити следећу прилику, само ако му овог пута остану неокрњене, немуштим језиком узима да их понавља, зноји се и презнојава, али, као за инат, ни једне не може да се сети, па, да би се умирио, почиње опет да се сашаптава и договара са колегама око себе, док негде, око пет часова, претседавајући не прекида конференцију, позивајући другове да се у предворју прихвате закуске и — свет се диже и упућује ка излазу; Мантула замишљен и трагично забринут, међу последњима.

Гужва је; предворје је узано за толики број људи. Пуши се, разговара преко залогаја, пружају се руке за чашама пива, а учесници из унутрашњости, где још нема таквог

изобиља, говоре само колико морају, и то пуним устима и не одмичу се од столова.

У средини предворја постављен је опет мањи, округао сто, за претседништво и госте, којима је незгодно и неприлично да се гурају због хране. Овамо су им пренели довољно понуда те је овде и гужва мања, разговор живљи и расположење боље, а између столова са стране и друштва у средини — у том међузвезданом простору — кружи и гура се глумац Мантула, у јадном, тесном и изгужваном оделу од јевтиног сукна и умаштеном пуловеру од грубе домаће вуне. Незадовољан је собом, узнемирен и неодлучан, и, држећи руке на леђима, гледајући у таваницу или себи у ноге, усваја и одбацује реченице смишљеног говора, скупља и губи храброст и одлучност да се јави за реч, па, сав у неким грчевима, као да на њему лежи одговорност за успех конференције, час брижан и замишљен, час трагично одлучан, промукао од унутарњег узбуђеног говора, прилази најзад онима из центра и пита тобоже службено: „Друже, колико још има пријављених говорника?“ „Да ли ће се конференција продужити и сутра, друже?“ „Опростите, друже претседниче, хтео сам да вас упитам . . . шта мислите, да ли би имало смисла да дискутујем? . . Имао бих да изјавим . . . и ово . . .“ — па опет понавља, излаже и ређа своје аргументе, али златокоси претседник, увек услужан и љубазан, ставља му руку на раме: — Опростите, моменат само — вели — зову ме! — и, хватајући претставника синдиката под руку, замиче с њим у другу просторију, а узнемирени Мантула обраћа се човеку који се у тај час поред њега затекао, па, таман у лицу, трагичним гласом вели: — Нећете говорити?.. Боље, имате право, не вреди! Надам се да ће се конференција завршити после подне . . . неће ваљда потрајати до сутра? — а у то звоно почиње да звони, из сале дају знак да се улази, остављају се чаше, бацају и гасе цигарете, заузимају места, претседништво излази на подијум, настаје тишина и — конференција се наставља, али још спорије и сасвим малаксало.

Глумац Мантула, седећи опуштен, ногу пружених напред, осећа како му бива зло. Стеже му се грло и слана пљувачка скупља у устима, па, да би се смирио, почиње опет да разговара са својим суседима, од којих бар двојица муче сличне муке.

— Говорићу о новом начину рада у нашем позоришту — објављује нови говорник, колеге око Мантуле опет се сашаптавају, а један ће гласније, да би и други чули:

— И то ми је неки проблем! — Људи се смешкају, група око Мантуле све је немирнија и, због оних који се осврћу, све смелија. Човек за говорницом развлачи нешто наду-

гачко и нашироко, па кад је најзад оставља, свет зева од досаде и неко време нико се не јавља за реч. Претседник погледом пребира салу, Мантула несвесно подиже руку, око њега се одмах ућуташе и уозбиљише, а неко викну претседавајућем: — Друг Мантула из Крушевачког позоришта тражи реч!

— Изволите само, друже! — вели претседавајући и показује руком говорницу, а са десне стране, у последњим редовима, подиже се дугачак човек рашчупане косе, углатих образа и, размичући нагло редове столица, пробија се ка пролазу и излази на подијум.

Чује се жагор. Људи подижу главе и намештају се како ће саслушати прве две-три реченице. Првак, који је ожеднео те прижељкује да се конференција што пре заврши, мисли у себи љутито: — Ето, није издржао!.. Сад ће упрскати! — а претседник својим осмејком учтиво, љубазно и рутинирано, упућује Мантулу на говорницу:

— Изволите, друже! — вели и пита се: — Који је сад ово?

А друг се обема рукама ухватио за говорницу, загрлио је као да брани да му је неко не би отео, и, несвестан оног шта чини и шта треба да каже, отворио је уста и пустио глас.

Чуло се: — Другови и другарице! — мало дубљим, рапавим баритоном, и Мантула се и сам зачуди; никад није веровао да му глас тако добро звучи са сцене. — Ето што је добра и акустична сала! — помислио је и, пошто је већ почео, морао је наставити:

— Другарице и дрyгови! — поновио је. — Говорим у име културно-просветних радника града Крушевца и колектива Крушевачког позоришта чији сам и ја члан, а надам се и у име свих трудбеника наших позоришта у унутрашњости који својим пожртвованим и несебичним радом доприносе изградњи наше културе, а до сад, сем површно, у извештају секретара, уопште нису поменути. Па кад сам већ, не жалећи труда, допутовао овамо, као што су то учиниле и толике моје колеге, делегати из унутрашњости, мислио сам да би требало да се са овога места чује и извештај о нашем раду, како се можда не би помислило да се ми, трудбеници културе из унутрашњости, односимо — овај — пасивно према животним проблемима наше културе, па зато дозволите да пре свега испоручим конгресу...

— Конференцији! — исправио је претседник.

— Конференцији, опростите, испоручим пламене поздраве нашег колектива, уверен да ће она допринети даљем проширењу и подизању културе наших народа. Допустите

зато да вам са овога места пре свега кликнем једно пламено: — Живели!

Одазвало се неколико гласова са десна. — Живео! — казали су, а Мантула је предахнуо и, охрабрен, наставио сигурније.

— Наше позориште, другови и другарице, — ту је развио ону изгужвану, ознојену хартијицу, што ју је држао у шаци, и узео да чита — наше позориште, које броји свега двадесетак чланова, дало је само ове године преко двеста претстава, двапут више но прошле године, захваљујући крајњем залагању и пожртвовању целокупног нам чланства. За наш уметнички успех добили смо највише признање свих који су долазили у Крушевац... ето, и друг првак — показао је руком у први ред под собом — кад је долазио на гостовање казао је да одавно није гледао „Коштану“ какву смо ми дали, а и у Нишком и Крагујевачком листу писало се о нама најпохвалније.

Мантула узе да чита шта су писали Нишки и Крагујевачки лист, али му претседник нешто добаци, а Мантула се збуни — Да... добро, скратићу... одмах ћу прећи на ствар... Опростите! — рече, врати исечке листова у џеп, и ту, искусним глумачким оком оцени да је свет у предњим редовима опет легао у своје столице, а у последњим редовима, нарочито оним са десна, нешто није у реду, те подиже глас и настави са друге стране.

— Другови и другарице! — продужио је. — Не износим све то да бих похвалио наше позориште. Далеко сам од тога. Такве, а и веће успехе, постигла су и остала наша позоришта. Желим само да истакнем да се, кад се говори о успесима, обично помињу само централна позоришта, а она из унутрашњости заборављају и запостављају. А колико је нас, а колико је њих? Ко је важнији, три или четири централна позоришта, или неколико десетина позоришта расејаних по унутрашњости! Ко врши одговорнију културно-просветну функцију и ко је боље повезан са народом, позоришта у центру, у које публика навраћа само да би видела нови комад, или наша у унутрашњости, где публика познаје сваког глумца по имену и надимку, а глумац сваког човека и свако дете. Па која су позоришта више народна, питам се? Ја мислим и отворено кажем — она у унутрашњости!

Аплауз! Продужен и демонстративан са десна, а љубазан али уздржљив у првим клупама. Колеге из последњих редова пропињу се, претседник шапуће нешто делегату што седи до њега, а Мантула, продужава појачаним гласом, падајући у ватру и тресући косом која му је легла по ушима и врату.

— Другови, тако стоји ствар са малим позориштима у унутрашњости, али да видимо под каквим условима раде и шта се чини или, боље рећи, не чини да би им се пружиле могућности за постизање још већих уметничких успеха. Ми глумци, уметници из унутрашњости, ми смо — смем то слободно рећи — незнани јунаци, непризнати хероји борбе за културно-уметничко уздизање. О нама се пише само изузетно, у провинциским листовима, при дну странице, док о нашим срећнијим колегама из центра говоре цели ступци дневних листова и насловне странице илустрованих магазина. Они добијају јавна признања и ордење, путују у иностранство, указују им се разне части, плате су им много веће од наших, а неки су, играјући на филмовима, постали и милионери. А ми? Ето, опростите, али ово на мени је моје најбоље и једино одело — Теокаревићев предратни штоф — а још нисам ни жењен да би се рекло да на породицу трошим, нити сам, што но се каже, кафански човек да дајем паре на пиће и билијар. Па кад је већ централним листовима тешко да пишу о нама, зар није неки филмски режисер могао навратити и до нас да види јесмо ли бар фотогенични. Мисли ли се да код нас нема талената, да ми не бисмо могли или желели играти у филму? Каже се да им нисмо на очима ни под руком. Али, дозволите, другови и другарице, да са тим изговором не можемо да се задовољимо. Амбиција је амбиција. Може се неком учинити и болесна, али треба схватити да се и ми надамо успеху, да и ми прижељкујемо да будемо запажени.

А шта имамо за то у замену? Под каквим условима радимо ? Каква се нама пажња посвећује? Наше је позориште, например, у бившој кавани код „Цветка“, позорница је постављена на месту где је раније свирала капела. У салу се улази право са блатњавог сокака, прозоре смо префарбали плавом бојом јер ни завеса немамо, а више од пола седишта је на клупама без наслона које толико шкрипе да понекад ни ми на позорници не можемо да чујемо наше сопствене речи. Другарице и другови, ми смо позориште без сценографа и електричара; немамо стручног маскера већ нам посао врши месни брица, а пријавили су нас милицији да угрожавамо сигурност вароши јер претимо да изазовемо пожар. Ми немамо ни редитеља већ сами, на смену, спремамо комаде, нити имамо светлосних ефеката да бисмо извели смркавање или свитање, располажемо само једном гардеробом те се сви, и мушко и женско, пресвлачимо у истој соби. Стид ме готово рећи да немамо ни одвојеног клозета за публику већ се — да опростите — служимо истим чучавцем у дворишту. Треба да радимо по систему уживља-

вања, а због студени принуђени смо да вежбамо летње сцене у шеширима и капутима, с рукавицама на рукама, у неналоженој сали. Кад на проби изјављујем љубав, сусед, касапин, почиње у дворишту да коље свиње, а по позорници се шетају пацови велики као штенад. Сам друг првак, који је долазио у наше позориште, може то посведочити.

Ето, то је наша проблематика која до сад није нашла довољно места на нашој конференцији, а мислим, из разлога које сам већ поменуо, да пре свега треба размотрити положај малих позоришта, где се људи носе са великим тешкоћама, и помоћи им јер и та позоришта имају права на живот . . .

То сам хтео да кажем.

Као да се ведро небо изненадно проломило и дотле мирне воде одједном провалиле брану и преплавиле земљу. Завеса је пала и опет се подигла . . . Пала и опет се подигла . . . — Аплауз! — Аплауз! Какав успех! — а провинциски глумац Мантула стоји високо на подију као на рампи велике, велеградске позорнице и испршен, озарена лица, обгрлио је говорницу, те се, сијајући од среће, клања, клања, па лако, као ношен таласима успеха, силази са подијума и одлази на своје место. Претседник се обраћа својим суседима, нагиње се напред и дошаптава са претставницима синдиката. — Ех, ех! — мрмља првак у својој фотељи, отприлике као родитељ који кори дете што је казало нешто неприлично, глумац Петар Мантула седа на своје место међу колегама, а они се склапају око њега као цветна чашица, честитају му, стежу му руку и тапшу га по рамену. — Алал ти вера! Као да си ми из срца говорио. Богами их добро удеси! Баш им све скреса у брк! . . Хтео сам и ја да говорим, али сад немам рашта! . .

Претседавајући не позива следећег говорника. Једнако се нешто договара са претставником синдиката, са другом из министарства и важном другарицом из комитета, као да се ради о некој изванредно озбиљној ствари, па сад већају шта ће и како ће. Пауза се исувише отегла, расте жамор у сали и претседник најзад устаје, одлази до говорнице па подиже руку да би показао да жели да говори.

— Пст . . . мир! — узвикују неки и показују претседника који се, мрк и озбиљан, спремио да на отворена уста дуне реч чим се публика довољно смири. Најзад је неколико пута ударио по дасци говорнице.

— Молим другове и другарице делегате да ми опросте што опет узимам реч; хтео бих да дам само неколико објашњења! — рекао је, а Мантула, завађен у наслон столице, извукао је из џепа велику црвену марамицу и почео да брише зној са слепоочница, потиљка и врата.

— Другови и другарице, не бих хтео да застранимо и да нас говор, који сте малочас чули, поведе погрешним путем који би могао бацити сенку на све нас, на нашу конференцију и рад који смо до сад обавили. Таква дискусија не може се назвати конструктивном, шта више, може се рећи да она посматра ствари из једне перспективе која је изван наше изградње социјализма . . .

— Баш се загрејах! . . Сав сам се ознојио! — вели Мантула једнако се бришући оном марамицом, те се уморан и још увек отсутан, нагиње на уво свом најближем суседу: — Да не би тога још бих можда говорио!

Али сусед га више не слуша. — Пст! — сикнуо је и издужио врат да би боље чуо шта претседник говори.

— Ах, мани га! — вели Мантула. — Што је сад опет узео да гњави, ево већ пети пут данас — али се двојица колега окренуше, пресекоше га погледима, претседник му у то помену име, па и он радознало начуљи уши, а после неколико саслушаних речи избише му грашке зноја на слепоочницама и горњој усни.

— Другови! — говорио је претседник ширећи руке молећиво и окрећући публици своје беле дланове. — Драги другови! То заиста не могу да разумем! Та где смо ми! Зар један колектив од двадесет одраслих људи није у стању, побогу, да сам направи рефлектор кад знамо да наши радници и техничари без ичије помоћи подижу онолике мостове, пруге, фабрике, радио-станице и електричне централе. Та где бисмо ми били кад бисмо чекали да нам све падне са неба. Сви ми морамо у првом реду да се ослањамо на наше сопствене снаге; нико нам неће помоћи ако сами себи не помогнемо. Треба имати иницијативе, другови, па, ако је тачно оно што нам је малочас рекао друг . . . друг што је малопре говорио, друг Мантула, мислим, онда бисмо са жаљењем могли констатовати да овакав колектив какав је у Крушевцу живи изван наше социјалистичке стварности . . .

— Мм. . . — учинио је Мантула, јекнувши као да је тежак терет прихватио на плећа и поклекнуо под њим, па, заборављајући да има марамицу, отрао прстима зној са чела, а језиком лизнуо капљице које су му се ухватиле на горњој усни. Брзо се обазро око себе — нико га није гледао — и, чинећи се да не примећује да се то што претседник говори њега тиче, загледао се опет у говорника.

А овај сад узе да слади и везе, да се облизује и премеће реченице као да се игра лоптицама, бацајући их из руке у руку, па, смешкајући се задовољно и уживајући у својој вештини, измењује погледе са претставником синдиката који му одговара климајући главом.

— Другови, дозволити да једно позориште страда од пацова, то значи крајње осуство сналажљивости и иницијативе! Зар крушевачки другови нису могли узети у руке метле и побити пацове. То сам и ја већ чинио кад сам после рата дошао у Београд и добио стан у коме је све врвело од пацова. Па шта мислите да сам урадио? Јесам ли скрстио руке? Јесам ли чекао да ми неко помогне? Јесам ли можда очекивао инспектора из министарства са административним решењем? Не, другови! Ни говора! Ја и другарица засукали смо рукаве, узели у руке метле и побили и протерали пацове, а другови из Крушевца не могу да то сами учине већ су, ето, послали овамо делегата да од нас тражи помоћ . . .

— Ух! — хукнуо је Мантула и тихо, као за се, додао: „Доста! Доста, побогу!“ Почео је да подрхтава као да га од људи који седе око њега бије студ, облио га је хладан зној, језик му одрвенео а удови се одузели, иначе би сад скочио и повикао: — Извините! . . ако сам то заиста рекао, верујте, није ми то била намера. Нисам очекивао да ће се ствар тако схватити. — Међутим, померио се само на столици, која је гласно и неугодно шкрипнула, те се заиста неколико глава окрете пут њега, док је претседник настављао:

— Другови и другарице, док ми голим рукама, такорећи ни из чега, подижемо електричне централе, фабрике и аутостраде, друг из Крушевца очекује, изгледа, да га посети министар из Београда и лично му намести рефлектор и очисти позориште од пацова. Па ту, забога, заиста престаје свака логика! Каква ли је свест тог колектива, шта ради и предузима синдикална подружница! Изгледа, ништа. А зашто, питам се? Па зато, другови, што друг Мантула и њему слични мету испред туђих врата уместо да гледају своју кућу, што виде милионере тамо где их нема, а не знају, например, да су се наши уметници — међу којима сам и ја имао част да будем — знојили крвавим знојем радећи несебично од зоре до мрака да би подигли и развили нашу кинематографију. Хонорари у таквим случајевима нису и не могу бити битни. Они су дошли као споредна, неважна, али часно стечена награда. Никад се нисмо спуштали тако ниско да бисмо наша уметничка настојања подређивали себичним материјалним интересима, а још мање да бисмо овакве интересе заодели у рухо тобоже принципијелног и несебичног залагања за занемарене и запостављене, каквих у нашем друштву нема и не може бити . . . Унутрашњост! . . Мислим да бих у име многих присутних и отсутних другова слободно могао рећи да бисмо се радо повукли у мирнији живот у унутрашњости само кад би нам било могућно да се ослободимо наших многобројних друштвених обавеза и одговорних ду-

жности, и кад не бисмо сваки рад, у престоници или унутрашњости, сматрали за част, а не за тешки и наметнути терет.

Да закључим, другови! Треба дискутовати и слободно износити све проблеме и тешкоће. Знамо да их има у центру и у унутрашњости, има их свуда, али не смемо чекати да нам их неко други реши. Свако другачије схватање је, као што сам рекао, изван наше стварности, а критика какву смо малочас чули, мислим да се сви у том слажемо, није и не може бити конструктивна!

Завршио је! Ударио је руком о руку, пљеснуо дланом о длан, као да са руку стреса прашину после добро и срећно обављеног посла. Одахнуо је! Мантула такође. Настала је тишина, претседник се вратио на своје место, из горњег спољњег џепа извукао марамицу, обрисао зној са чела, накашљао се и испио чашу воде, а и Мантула је на свом месту, подражавајући му и несвесно, својом великом црвеном марамицом отрао врат и потиљак, и, заборавивши да је сложи, завукао је опет у дубину џепа на чакширама. Бојажљиво се осврнуо, а онда, зарумењених образа, ознојених дланова и узаврелих очију, устао и подигао два прста.

— Молим вас — рекао је танким, уздрхталим гласом. — Хтео бих да исправим оно о пацовима. У дворишту, иза нашег позоришта, налази се клаоница и сушионица меса среског угоститељског предузећа. То предузеће коти пацове и отуда они код нас у позоришту . . .

Хтео је још нешто да каже, али му се глас прекинуо. Неки су се насмејали, а сав свет се окренуо њему и видео где мршави, слабо одевени Петар Мантула, глумац из унутрашњости, седа на своје место.

— То уопште није важно и не мења ствар! — пресекао је претседник. — Настављам дискусију! Жели ли можда још неко да говори?

— Не жели! — шануо је немо Мантула. — Не треба више! Шта још да говоре? — али се испред њега подигао колега из Ужица и одлучним корацима изишао на говорницу, а у Мантули се опет јавио танак пламичак наде.

— Другови и другарице делегати! — рекао је Ужичанин. — Нећу дуљити; биће кратак. Доносим вам поздраве нашег најмлађег позоришног колектива, поздраве оног места које је дало толике жртве за ослобођење наше отаџбине и, могу да изјавим да сам врло поносан што ми је дата прилика да овде, на једном, ако хоћете за нас врло значајном скупу, први пут узмем реч.

— Другови и другарице, не желим да вас замарам износећи вам наше успехе и тешкоће, као што су то пре мене неки чинили. Довољно је рећи да је било и тешкоћа и успе-

ха, а што смо се једних решили а друге постигли, треба пре свега захвалити свести и пожртвовању нашег колектива, па, разуме се, разумевању, свесрдном старању и помоћи наших народних власти и друштвених организација. Ми смо сами, добровољним ударничким радом, поправили зграду нашег позоришта, код нас не шкрипе столице јер смо их подмазали, нити има пацова јер смо их унишитили . . .

Аплауз! Мантула се савио на своме месту и обема рукама ухватио за главу. — Тако је! — викнуо је колега из Приштине, десно од њега, Мантули готово у уво.

— Ни пацова, другови! — поновио је говорник као да му је било жао да се од њих одвоји, а онда је, оклевајући један час, не знајући где и како да настави, избуљио очи пут Мантуле и љутито се и бесно право на њега сручио: — Уосталом! — узвикнуо је — нико није био овлашћен да овде говори у име малих позоришта из унутрашњости, а још мање да због задовољења својих нездравих амбиција сеје раздор онде где су потребни највећа сарадња и слога. Нећу да западам у грешку друга Мантуле, позивајући се на мала позоришта из унутрашњости — уосталом, мислим да се позоришта деле на боља и слабија, према њиховим уметничким успесима, а не према њиховој величини или опредељењу — али као делегат позоришта у Ужицу могу да кажем да друга Мантулу нисмо овластили да нас узима у зиштиту нити су нам уопште потребни заштитници, а најмање то може бити Мантула који је већ три пут одлазио на аудицију у београдска позоришта и филмска предузећа и додијао министарству молбама и жалбама тражећи премештај у Београд, а сад се, ето, самозвано прогласио нашим заштитником. Но, пошто су овде оклеветани наши истакнути колеге из централног позоришта, желим још да изјавим да се ми из унутрашњости нити мислимо да меримо са њима нити осећамо способни да преузмемо тешки терет одговорних уметничких задатака који на њима почива и који са толико части и успеха носе. Желим, надаље, да им изразим нашу највећу захвалност — Ужичанин погледа претседника и наклони му се — што својим високим уметничким остварењима, служећи нам за углед, доприносе нашем сопственом уметничком развоју и великом угледу који наша позоришна и филмска уметност све више стиче и изван граница наше земље.

Колега Ужичанин још једном се наклони претседнику, овај му пријазно климну главом и лако пљесну рукама, а Ужичанин, одлазећи на своје место, гледа свету повише глава, да се не би срео с Мантулиним погледом.

Инцидент је завршен, каже претседник, и дискусија се још неко време води у другом правцу, ређају се говорници, журно, да би и они још нешто стигли да кажу, али за Мантулу је конференција већ одавно завршена. Полегао је по седишту као празна вреће, нити што чује, нити што схвата и само се, као дете које стрепи пред подигнутим прутом, од времена до времена трза, очекујући да ће се опет на њ сручити бес неког говорника.

На говорници се, међутим, изређало још десетак дискутаната, изгласана је резолуција, претседник и секретар дали су последњу реч, светлост у прозорима почела је да гасне, упаљено је жуто, непријатно електрично осветљење, а Мантула, ошамућен, једнако још куња на своме месту, и, кад се сви подигоше и пођоше излазу, и он то учини за њима.

Претседник, задовољан, држећи под мишком жуту кожну торбу, хватајући левом руком за лакат претставника синдиката, вели му: — Лепа манифестација! — па, нагињући се ка другарици додаје: — Врло успела и необично корисна!.. Није се чуло шта је другарица одговорила, а претседник се окренуо престоничком глумцу који, крупан, румен у лицу, тресући рукама, подигнутим изнад гомиле, нешто говори и објашњава, опседнут неколицином делегата који користе последњу прилику да га потсете на своје молбе и предлоге.

— Код „Гранда“, зар не? — пита га претседник док онако у гомили бивају ношени ка излазу, и, размичући свет испред себе, дајући пролаз другарици, говори јој: — И ви ћете сигурно са нама... ваља да прославимо.

У предворју, где је гужва још већа, колеге из унутрашњости, којима је било ближе до излаза, узели су већ капуте и шешире па излазе на улицу.

— Јеси ли видео ону будалу Мантулу... шта му би да се онако обрука? — говори један.

— Шта ћеш, хтео човек да се покаже! — вели други. — Искористио прилику да одигра главну улогу у престоници.

— Где ћемо? — пита трећи зевајући. — У биоскоп или у кавану?

И неколико њих, разговарајући, одлазе полако низ улицу.

А Петар Мантула, усамљен, међу последњима, пружа број гардероберки, навлачи шешир дубоко на лице, и, подигавши јаку на капуту, мрк, погнут, с рукама дубоко завученим у џепове капута, излази у ноћ и кишу која је почела да сипи, па иза угла упада у прву крчму, и, седајући у дно задимљене просторије, поручује суморно ракију.

— Није баш морао онако грубо, пред свима! — мрмља он и жали се, испијајући прву чашицу. — Могао је све то и лепо рећи, а не да вређа. А и онај из Ужица лепо се показа.... и то ми се зове колега! — Срчући ракију узео је да понавља све увреде које су му нанели, а иза пете чашице поче и да им одговара и препире се са њима; после десете, већ добро поднапит, закључи излазећи из гостионице: — Нема љубави, нема другарства, нико никог не разуме, ником се ништа не праште. Најбоље је држати се по страни, ћутати и гледати своја посла — па, затегнувши око себе капут, трудећи се да иде право, не поводећи се, упути се онако пијан железничкој станици.

Ерих Кош

Љубомир Белогаски, Девојка

СМРЕКА РАСАЊУЈЕ

Сумрак се спушта, а ниоткуд дашка вјетра; чак је издао и рукавац маистрала што се у предвечерје ипак некако доскиће и до Самарника.

На црквеном сам гумну и слушам приповиједање неслужбена предрадника Раде Симића.

Јечам је набачен уз стожину и радници ишчекују и најмањи лахор па да зрње извију.

Сваког часа надам се посјету „Иш, Николаја“, јер ми Раде Симић намигује и притом погледава пут села.

Вечерас нећу плакати на изазове „Иш, Николаја“.

Нећу га ни издати...

Већ је и цврчково појање замукло.

Подижем се са сједала, одлучан да помогнем „Иш, Николају“ чим на гумно приступи... али...

Нетко бугари...

„Берија!... берија!... помоћ, људи!...“ — вапи глас.

Црквени радници већ су отрчали к зову.

Ево и отац Руфим тамо хита.

Заборављам на „Иш, Николаја“ и пожурујем штаке.

Гдје је зло?

И тко то тако жалостиво богоради: „Берија!... берија!... помоћ, људи!...“

Данас је једино мала Ђука код куће. Тужи се, већ трећи дан, да је боли дроб, нашто је псујемо и ја и тетка Ика и пријетимо: „Истућемо те, Ђуко, ако се још једном наједеш незрелих бајама и шљива!“

Ђука је гладна. То најбоље запажам кад ми стара „калуђеруша“ донесе лончић дара, па ја зовем ову нејаку сестричну да се заједно частимо.

Већ сам неколико пута, и не хтијући, прислушкивао како се тетка Ика јада свом Љубану на кћеркину незаситљивост и шапуће: „Јопет сам је укебала кад је здрпила здјелицу брашна и понијела к овцама, да кува пуру“.

Узалуд је тетка Ика сакривала врећицу с брашном. Камо среће да то није ни урадила, јер...

Данас је Ђука, у потрази за брашном, преметала „читав“ стан. Чак је завиривала на таваиак — двије даске међу спонама и рожницима — у Јелину мираз-сламарицу и приторак.

Однекуд је и шибице смогла.

И . . .

Сад, ево, гори Љубана Симића дом.

На лелек: „Берија! . . . људи! . . .“ први је дотрчао тетков брат Милошић Симић.

Милошић Симић сада удара своју бројну дјецу.

Клетвама ни краја . . .

Сакати Перица Симић беспомоћно ручицама главу заштићује.

Милошић Симић искаљује јад.

Жена му узалуд принову к њедрима привија и нариче без станке.

Милошић Симић и њу ногама гази.

Гологлав и раздрљен, он пружа рогове пут неба, јуриша у пламен и враћа се празних шака из дворишта.

Нетко рече: „Боже ми прости, гори ко луч“.

Воде ни за лијек.

И рукавац маистрала одскитао је негдје другдје.

Милошићеви синови жалобно пиште: „Немој, ћаћа. . . немој ћаћа. . . ајме, мајо. . . куку, мајо. . .“

Нитко не умирује Милошића Симића.

Село радознало гледа вечеру ватре.

Крећем к Милошићу Симићу, поуздавајући се у штаке и његову самилост на моју сакатост и избјеглиштво.

Али. . . под Милошићевим ногама бугари његова жена, отеже туробно:

„То је сигурно онај цоле Љубанчев донио несрећу. ’Ест, људи, младости ми и дјеце. . . ’ест. . .“

А ја сам — „цоле Љубанчев“ . . .

Ја плачем уз вечеру ватре и село.

И бришем пљувачку, којом ми је Милошић лице подарио . . .

Вечерас ће се повратити с пута, из Лике, мој тетак Љубан Симић.

Жене су му, ево, отрчале усусрет.

Код пожара нема никога из нашег дијела заједничког стана.

И мени су савјетовали домаћини да се склоним.

Сакривен, у башти-перивоју палаче Радуловића, промatрам несрећу, која није знала да заједнички кров чува

и обитељ Љубана Симића и обитељ Милоша Симића. Да су браћа само плетером очевину подијелила.

Нетко ми шапуће: „Не бој се за тетку и сестричне, код калуђера су . . . сигурне . . .“

Милош Симић узшетао се недалеко пламена.

Значи ли то, да су домаћини ипак склонили дјечицу, жену и принову?

Ватра је већ оборила дио крова.

Милошић Симић за свој рачун узвикује: „Испарађу га ножем ко штене! Пребити свако ребарце . . . уф! . . . уф! . . . ножином . . . него . . . уф! . . . људи! . . .“

Једно дијете ми каза, да је сад Милошићева сваст дотрчала.

Ова кука и за себе и за испребијану сестру: „Што уради, боже мили! . . . Што ти скриви сиротиња? . . . Зар им ништа не остави?. . . О, Никола, први свече . . . што се ниси заузео . . . што не рече . . .“

Милошић Симић кренуо је к свастики испружених шака.

Срећом, њу муж и дјевери штите.

Падају прво рожници . . .

Одједном нешто силовито запуцкета.

Спазих село у трку.

Нестао је и Милошић Симић.

Вечеру ватре и он и село сад из прикрајка мотре.

Падоше и дањњи рожници и плоче крова.

Суну и рој варница.

Ништа више не пуцкета.

Милошић Симић је поново уз пламен.

Помаман, он се сада снажно дере: „Аха! . . . скривено оружје у буразера . . . аха! . . . скривено оружје у буразера . . . Ни на суд ме неће Таљанци звати кад му проспем дробчину . . . уф! . . . ножином . . .“

Један домаћин уздахне: „Нов новцат пушкомитраљез „Брнац“ . . . за главу и образ вриједи . . . „Брнац“ . . .“

Милошић Симић је допустио и синовима да се приближе.

Не удара више ни жену.

А њена нарицаљка грди мене — „цолу Љубанчева“ — који сам „засигурно несретлук довабио“.

„Калуђеруша“ ме плачно куми, да се склоним у кућу.

А ја . . . сузе точим. . .

Ускомешали се домаћини.

Жене су јавиле да је Љубан пијан.

Зову оца Руфима.

Вичу: „Калуђеру!... изнеси крст и свијећу!... Мири... крв ће пасти!...“

Милошићева свастика кука: „Браћа ће се побости — проклетство селу донијети!“.

А тетак Љубан закорачио магарца, удара га опанцима по трбуху и ојка:

Кога дунем неће вечерати,
Ни крај жене увече лијегати, ооој!

Круг домаћина сада прсима дијели завађену браћу.

Отац Руфим узалуд пријети проклетством.

Само жене се крсте и за миром вапе.

Милошића Симића потежу дјеца и циче: „Немој, ћаћа... немој, ћаћа...“

Појавила се и тетка Ика и сестричне.

Једино мале Ђуке нема.

Сад и оне богораде: „Немој, ћаћа... немој, ћаћа...“

Нетко крикне.

Чух: „Упара га!... уболе брата!... Недајте, људи!...“

Отац Руфим запјева проклетство.

Уз крст гори свијећа у његовој десници.

Тјеше ме: „Није намртво... није намртво... преболиће Љубан, цијелац је то...“

Милошићева жена, окружена бабама, свеудиљ понавља: „То је све онај „цоле Љубанчев“... „цоле Љубанчев...“

Више не могу ни плакати.

Раде Симић ми говори да останем под његовим кровом.

Стара „калуђеруша“ ми нутка понуду „како ће ме она и њен Рувим 'ранити“.

Тетка Ика једнако кука над рањеним Љубаном.

Сестрична Јела ме наговара да останем код њеног миљеника.

А срце... моје срце, без сакатости и штака, тјера ме из овог краја, гдје сам само случајем набасао.

Очи су рекле своје — сузама.

Ноге шуте — загрљене штакама.

Вријед је похрањен — у жучи...

Срце је путоказ...

У ушима брујн клетва и жалка Милошићеве жене.

Не признајем се „Љубановим — цолом“.

Ја сам Траживук...

Син камовске праље...

И покојног „ђендара“ — наредника...

Праскозорје је, а ја ево бјежим к мојој мајци...

Бар наша срца без клетве бију...

Жељан сам љубави . . .
И загрљаја . . .
Што ме се тиче да тетка Ика богоради: „Остани, дијете, па што бог да и људи . . .“
Запловио сам у камењар . . .
Пучина стијења . . .
Оно је — зар не — мој покојни отац говорио: „Све сам камен стијену притиснуо. . .“
Смиље и врутак улудо мирисима лажу о богатству приро̀де.
Смрека бар иглицама боцка. . .
И расањује . . .
Срце је путоказ кад сузе дозлогрде.
Срце . . .
Људско . . .

(Из књиге *Анђели лијепо пјевају)* *Војин Јелић*

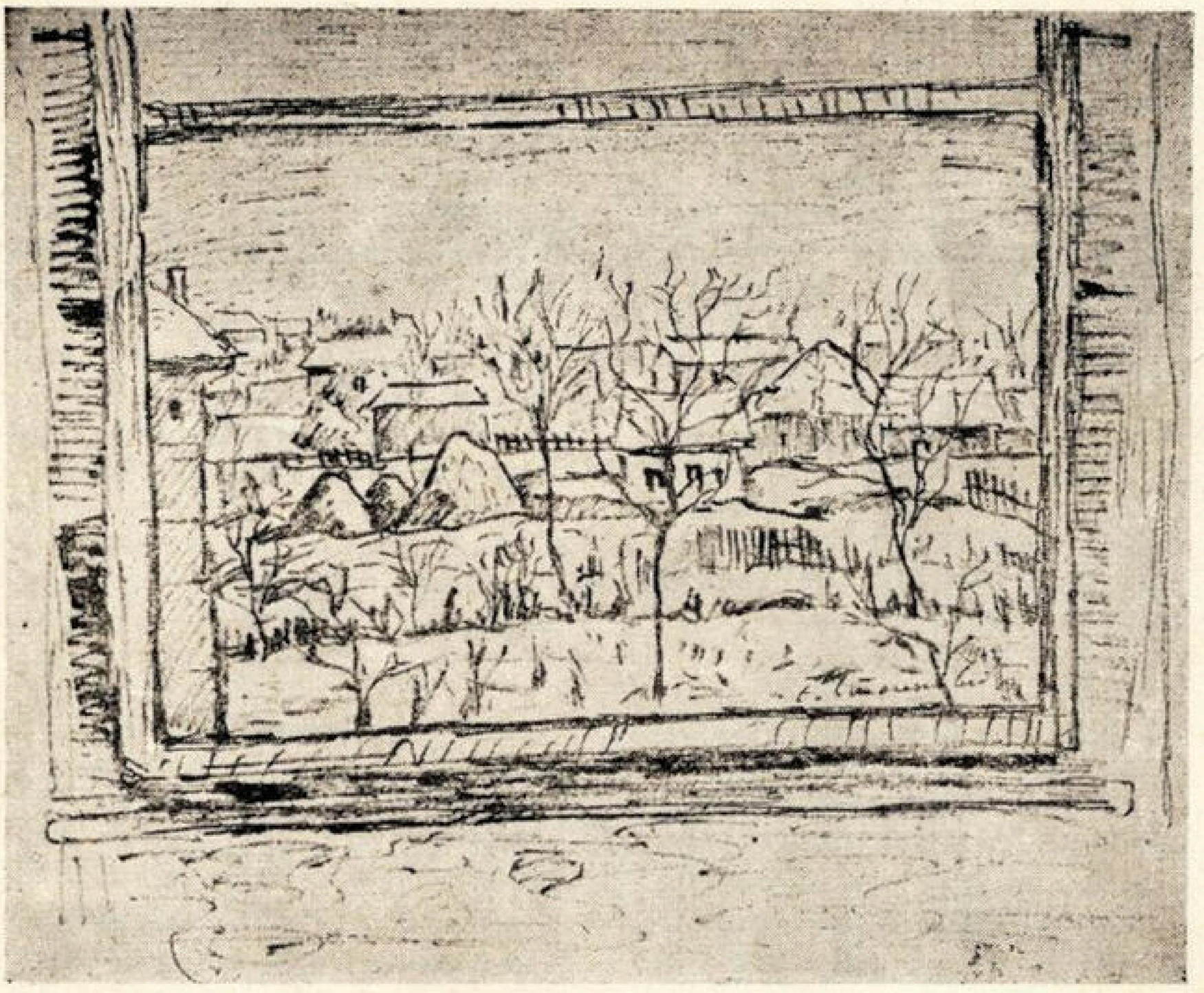

Бранко Станковић, Пејзаж

ЗБОРНИК РОДОЉУБИВЕ ПОЕЗИЈЕ

Ако још не увек и по каквоћи српско песништво по својој количини свакако пружа могућност за састављање тематских антологија и зборника песама, зборника по врстама песничким. Такву могућност пружа и наша љубавна, и социјална, и политичко-сатирична, и родољубива поезија. За ову последњу потврђује књига *Српска родољубива лирика* (Просвета, 1952) која је као и многе друге наше књиге остала непримећена, а о којој ваља рећи неколико речи.

Нема сумње, мисао о састављању зборника родољубиве лирике добра је и корисна. Наш данашњи читалац треба да се упозна и са бројем српских родољубивих песника од најранијих до данашњих, и с њиховим мислима и осећањима о земљи и народу у различитим ступњевима његова развоја и у различитим стањима, и с њиховом љубави према родној груди и њеној слободи, са снагом њихових стихова, богатством, сликовитошћу и лепотама њихових песничких фигура. Све те и друге особине родољубиве поезије читалац може најлакше и најбрже упознати у зборнику таквих песама. А то је и главна намена зборника поезије о којем је реч.

Састављање антологија посао је који од састављача изискује поред знања и укуса још и много времена, пажљивог и стрпљивог рада. Састављање не антологије већ зборника, какав је овај, изискује од састављача све то, али у мањој мери. Састављачи су у овом случају себи унеколико олакшали посао тиме што су, изузев савременика, узели у обзир само песнике који су објавили збирке песама, тиме што су се ограничили на родољубиву лирику у ужем смислу, и тиме што су се задржали само на српској поезији. Али и по начелима којих су се држали, састављачи су имали да уложе много труда, да од великог броја песника прочитају далеко већи број збирки песама и из њих одаберу најбоље за своју књигу. Они су тиме учинили велику услугу нашој широј читалачкој публици и стекли заслугу за популарисање наших родољубивих песника од најстаријих до најмлађих, савремених.

Од више начина за састављање антологија и зборника песама — хронолошког, по писцима, по врстама, предметима, и сл. састављачи овога зборника, Ђуза Радовић и М. Панић-Суреп, одлучили су се за груписање песама углавном по предметима о којима се у песмама пева. Мада то није речено, тај принцип се даје уочити при општем прегледу распореда песама у књизи. Тиме се једино може објаснити то што се већ на првим страницама књиге, у првоме поглављу, где су песме о Косову и о ропству под Турцима, налазе једни поред других песници из различитих књижевних епоха: Ј. Ст. Поповић, П. Петровић Његош, Змај, Л. Костић, В. Илић, М. Митровић, А. Шантић, М. Ракић, Јово Г. Поповић, Ф. Филиповић, и др. То начело има и својих добрих страна — одмах се види како су, рецимо, о Косову и о ропству под Турцима певали песници из различитих времена, од почетка 19 века па до Другог светског рата, под претпоставком да читаоци знају кад је који пе-

сник живео и радио, пошто иза песама нису стављене године њихова постанка. Али оно има и рђавих страна: утисак од многих песама о једном предмету на једном месту слаби, осећања трну, песме постају монотоне као дуга свирка на једном инструменту или певање једне исте песме. Хронолошко-историски принцип, који такође има својих слабости, можда би, с обзиром на његову намену, овом зборнику више одговарао, пошто би читаоца мање вичног стварима уметничке поезије постепено уводио од простијих, једноставнијих и јасних стихова старијих песника у компликованије, мање јасне и теже разумљиве стихове доцнијих и савремених песника.

Премда је зборник очевидно састављен по тим начелима, може се приметити да се у неким поглављима находе понеке песме које по предметима не спадају ту (Л. Кости, *Авала;* В. Илић, *На Тичару;* В. Петровић, *Запис цара Душана*, и др.); понеко поглавље је прилично неодређено (пето, например). Такође има песама које по својој врсти, јер нису родољубиве у ужем смислу већ социјалне, не спадају у овакав зборник (В. Илић, *Песнику;* М. Митровић, *О прослави Светозара Марковића;* Шантић, *О, класје моје...*, и др.). С обзиром на намену књиге, и иначе, било је преко потребно зборнику дати предговор посвећен родољубивој поезији, требало је да су састављачи дали неко објашњење о груписању песама и у осталих шест, као што су за седмо поглавље рекли да су у њему песме посвећене Београду, посебним насловом „Београде, лабуде бели!“ (узетим из *Песме о сунцу и Београду* од Т. Манојловића, што је даља реминисценција Бранкова стиха из *Пута* — „Београде, мој бели лабуде“).

У зборнику је заступљен велики број песника (79) врло неједнаке вредности, од најбољих до најслабијих, и до оних који уствари нису песници; и налази се велики број песама (213) различитих по квалитету, од истински уметничких до сасвим неуметничких. Можда услед тог нешто одвећ широког и благог критерија песници у зборнику нису заступљени ни сразмерно уметничкој вредности, већ сразмерно броју родољубивих песама које имају. Па и овако су неки бољи прошли горе. Можда се може прихватити да Шантић у њему има 23 песме, више од других, а Змај свега 11; али је тешко прихватити да Змај има 11, В. Илић 8 и Ђ. Јакшић само 6, а слаби песник Филиповић — 10! Исто тако пада у очи да од В. Петровића има у зборнику само три, а од Јова Г. Поповића, рецимо, и Живка Милићевића по две, итд. Сразмера је ипак морала бити друкчија. Ако по примењеном критерију, због намене књиге, понеку песму од понеког песника не би требало избегавати — што се без икакве штете могло учинити — требало је од бољих песника покоју песму још додати. Од Змаја, например, — Бојна песма, Бој се бије, Слога, Дед и унук, Хај, Песма старог српског мача, Српкиња, Српска мајка, Пред сликом Југа Богдана, Српска војска приближује се Косову, или неку другу; од Ђ. Јакшића — Косово, Што нисам, Раја; од В. Илића — Домовини; од В. Петровића — Реч роду, Црвена песма, Авала, Србији, и друге. Сразмера би била боља, праведнија, и у корист бољих. Овако нам се чини да су бољи оштећени.

Исто тако пада у очи отсуство неких песника, старијих и савремених, премда би им ту било место. Нема, например, од старијих Мушицког, С. Милутиновића Сарајлије, Н. Грујића, Ј. Суботића, М. Стојадиновић Српкиње, Ј. Грчића Миленка, ни од млађих, савремених Бошка Петровића, М. Бањевића, и других. Ни језик, ни посебне књиге песама, ни неки други разлози нису смели одлучити да се понека песма од поменутих песника не унесе у овај зборник, када су у њему већ нашли места Љ. Ненадовић, Мита Поповић, Р. Младеновић, М. Настасијевић, Јово Г. Поповић,

Живко Милићевић, и са великим бројем песама слаби Филиповић.

Као и многе друге књиге, зборник је пуштен без предговора о родољубивој поезији, њеном развоју, карактеристикама разних периода, итд. Сматрам, даље, да оваква књига није смела изићи без кратких бележака о писцима. Читаоци би из њих сазнали бар у којем је периоду који песник живео, ако већ не знају и годину постанка сваке песме, пошто то није стављено иза сваке од њих, изузев неколиких где су то сами писци учинили. То је требало учинити нарочито због начела по којем су песме у зборнику груписане.

Иако због ни приближно неуједначене вредности песама овај зборник не оставља хармоничан утисак, то је ипак корисна књига, добродошла и у добри час: она је дошла да задовољи једну потребу и испуни једну празнину која се у нас дуже времена осећа. Служећи и практичним потребама, она ће учинити много и за приближавање родољубиве поезије нашим ширим читалачким круговима, којима је и намењена.

Ж. Бошков

НОВА СЕРИЈА ЗЛАТНЕ КЊИГЕ

(Џек Лондон: Бегунац, Београд 1953)

За време свог десетогодишњег излажења *Златна књига* је, у периоду између два рата, извршила врло значајан културно-васпитни задатак. Преко својих 100 књига из наше и стране књижевности, које су одабиране једним доста високим уметничким мерилом, и језички увек брижљиво дотеране (заслуга њеног уредника), она је знатно утицала на стварање дечје читалачке публике. Узета у целини, сем неких изузетака, *Златна књига* давала је нашим најмлађим читаоцима добру и здраву књигу.

У истом формату, и готово у истој опреми, а у издању Новинског издавачког предузећа Удружења новинара Србије, појавила се почетком ове школске године, септембра, прва свеска нове серије *Златне књиге*. Нову серију уређује К. Степановић, новинар-књижевник, који се већ огледао и у дечјој књижевности.

Није нам јасно зашто је уредник за прву књигу изабрао *Бегунца*, једно од слабијих дела Џека Лондона. Своје поновно излажење *Златна књига* требало је да обележи издавањем једног савременог дела, приповетке или романа, из домаће дечје књижевности. Код овог избора изгледа да су утицали више комерцијални него уметнички обзири. Авантуристички романи, свакако, имају бољу прођу, што је важно за издаваче данас, кад књига слабије иде.

Ипак, *Бегунац* Џ. Лондона, и поред авантуризма главног јунака, није авантуристички роман. Писац је овде имао већих претензија — да створи педагошки роман. С те стране ово дело познатог приповедача и романсијера врло је занимљиво. У њему писац развија своје теорије о тзв. слободном васпитању у оквиру буржоаског, капиталистичког друштва. Кроз историју једне породице из горњег буржоаског слоја, писац нам је приказао један педагошки експеримент. У приказу сукоба ота и сина и њиховог неразумевања (пре бекства), писац нам је дао пресек капиталистичког живота у Америци. Сукоб између оца, који је своме сину дао пуну слободу, није дошао због дате слободе, већ због противречности друштва у којем се они налазе. Отуда се на истом путу налази и Џо, богаташки син, и Кид, пролетерско сироче. Први бежи у свет од ситости и

авантуризма, са жељом да постане славан, а други доспева на гусарску лађу због беде и немаштине.

Писац није своју главну поставку успешно развио до краја. Педагошки експеримент није успео. Уместо да учи, Цо, васпитаник, скита, замрзне школу и бежи у свет, на море. У чему није успела очева педагогика, успела је животна пракса. То је и логичан наставак овог педагошког деловања, и пад књижевног дела. „Четири узбудљива дана", које је бегунац провео на мору, на гусарској лађи и кроз разне перипетије, била су довољна, али недовољно убедљива за читаоце, да се бегунац потпуно отрезни и сасвим препороди. Но, све муке и страдања нису била узалудна (писац се већ зато постарао). Поред препорода и стеченог услова да бегунац постане „прави човек", није га мимоишла ни замашна новчана награда. Писац је тако хтео да Цо и његов пријатељ буду баш код гусара, који су украли касу његовог оца и очевог ортака. И, сасвим јасно, после бродолома у којем су гусари заглавили, бегунци су добили и расписану награду за пронађену касу.

Завршни део романа није само неуспели хепиенд, већ отужна малограђанска мелодрама; он, поред осталог, баца јарку светлост на схватање буржоаског морала. Сусрет између оца и сина, после завршене пустоловине, поред отрцаних фраза, сав је извештачен и фарисејско-језуитски. Само тако може да се разуме изјава оца-капиталисте да, тобоже, на свету има „нечега што је много вредније и скупље од злата и новца", иако се баш за време овог првог сусрета највише говорило о новцу; иако је тај исти отац расписао награду не ономе ко му пронађе сина, већ опљачкану касу! Тај исти отац и на пустоловину гледа као на саставни део свог васпитног система, када пита сина: каквог ће утицаја имати ова пустоловина на његов живот. И блудни син покајнички обећава да ће „сад добро учити".

Тако изгледа овај педагошки роман, који спасава нешто мало свежег описа мора и буре и оно неколико лирских, истинитих страница о буђењу пријатељства између два дечака. На свега два три места да се осетити врло блага критика на неке појаве капиталистичког друштва.

*

Покрећући нову серију једне популарне дечје библиотеке, издавач је био дужан да се на неки начин прикаже јавности и читалачкој публици. За њих би било врло занимљиво да су већ у првој књизи упознати с издавачким планом за ову школску годину. Ми о њему можемо само да нагађамо. Мислимо, а можда тако мисли и издавач, да би *Златна књига* требало да буде првенствено едиција *савремене* дечје и омладинске књижевности, претежно домаће, а онда стране. Она треба да дâ потстрека домаћим књижевницима. Поред дела из српскохрватске књижевности, нарочита брига треба да се посвети издавању дела из словеначке, македонске и дела из књижевности наших националних мањина. Овај задатак није остварило ниједно издавачко предузеће.

Идући тим путем, *Златна књига* ће наћи своје право место, и извршиће један значајан културно-просветни задатак. Хоће ли моћи да га изврши, или ће ићи другим, можда лакшим, путевима?

С. Цуцић

ДВА ЗБОРНИКА МИОДРАГА А. ВАСИЉЕВИЋА

Док су теоретске поставке музичког фолклора код неких источних народа већ одавно завршене док, са друге стране, за неке високоцивилизоване западноевропске народе музички фолклор практично нема веће важности од музејске, пред нашим фолклористима још увек стоје два основна задатка: стићи на време да се из народа не изгубе они драгуљи које је сам вековима стварао и чувао, те из записаног и сређеног материјала дати боља, прецизнија теоријска објашњења нашег музичког фолклора. Ако се изузме Словенија, чији су музиколози обрађивали свој материјал не улазећи у проблематику балканског фолклора, наша земља је још увек пребогат терен за мелографе, а музиколози-фолклористи ће моћи приступити доношењу дефинитивних судова тек када материјал буде углавном сав на нотној хартији.

Од Фрање Кухача, хрватског мелографа и првог југословенског музиколога, преко Стевана Мокрањца, који се музичким фолклором бавио и теоретски, па све до нашег времена, мелографски део посла је далеко више обављен од чисто теоретског, што би и било разумљиво када се не би имало у виду да је, изгледа, било неопходно ударити сасвим новим путевима да се не би дошло у ћор-сокак ако се жели створити наша фолклористика, која ће опет помоћи да и у уметничкој музици дођемо до свог сопственог израза. Разлог је у томе што су и Кухач и Мокрањац, као и њихови савременици, гледали на наш фолклор кроз теорију уметничке музике, док су наши савремени старији композитори-музиколози, и сами у многочем се размимоилазећи, оставили питања нерешена. Данас можемо рећи да се нашој фолклористици ударају здрави темељи, а заслуга за ово припада на првом месту нашем савременом музикологу-фолклористи Миодрагу А. Васиљевићу, заслужном не само за дугогодишњи мелографски рад, већ пре свега због свог начина приступања прибележеним народним мелодијама, својим теоретским поставкама.

Од прве збирке народних мелодија које је записао (а то су песме које је певала Коштана у Врањској Бањи) дели нас преко тридесет година. Међутим све до пре неколико година нашој широј јавности Васиљевић је био познат једино по својим уџбеницима солфеђа. (Узгред речено, на његов последњи уџбеник *Једногласни солфеђо*, оригиналан већ због покушаја да се педагогија измири са музиком коју дете носи у себи, са народном музиком, дао је осврт једино странац, E. de Bray у *Билтену Међународног савета за музички фолклор*, V свеска, Лондон, 1952.) 1950 пак излазе, у издању Просвете, *Народне мелодије које се певају на Косметy*, прва књига Васиљевићевог зборника *Југословенски музички фолклор*. Уз 400 народних мелодија са пуним текстом, као и речником, дата је и музиколошка студија *Тоналне основе нашег музичког фолклора*, са резимеом на француском језику, те тонална анализа 522 примера. Ове године Просвета је издала другу књигу *Зборника*, збирку од истог броја мелодија из Македоније, са музиколошком студијом *Трохејски метрички облици у музичком фолклору народа Југославије*, док Музиколошки институт Српске академије наука издаје прву књигу зборника који треба да обухвати само територију Србије у ширем смислу, *Народне мелодије из Санџака*.

Збирку из Санџака је Васиљевић започео још пре двадесетак година, но она му је, уз многобројан други материјал, пропала приликом бомбардовања Београда 1941 године, тако да су мелодије ове књиге резултат мелографског рада после Ослобођења. Након предговора, у коме се историјско-

етнолошки осврће на музички терен Санџака, у поглављу *Објашњења знакова и терминологија* аутор даје основне теоретске поставке музичког фолклора, третиране кроз његов лични став. Ово поглавље је донето и у потпуном француском преводу. Следују анализе тоналних основа, метричка анализа и анализа облика мелодија ове збирке, затим 400 мелодија са текстом, те речник. Док је у збирци са Космета преписање песама спроведено према тексту, подела грађе из Санџака је извршена према раније објашњеним тоналним основама.

Када се приступа Васиљевићевим теоретским поставкама, треба имати у виду да је он, иако висококвалификован музичар, у домену фолклора, својој ужој специјалности, уствари самоук. Уместо уобичајеног процеса, да применом и модифицирањем теорије уметничке музике покуша да дође до закона народног музичког стваралаштва, он је временом дошао управо до супротног правца: од створеног материјала, будно пазећи на сваку нијансу аутохтоне интерпретације, историјско-материјалистичким поступком — до теорије. И уколико теорија фолклора и има додирних тачака са уметничком, објашњење за то се може дати историјски.

Као полазну тачку за израду теорије тоналних основа нашег народног мелоса Васиљевић узима народне инструменте са хармонском пратњом. Наиме, пре двадесетак година, класифицирајући сакупљени материјал према тоналним основама и лествичним обрасцима до којих су дошли музиколози који су се бавили нашим фолклором, те покушавајући да за двојбене примере хармонизацијом утврди да ли припадају античком или модерном систему лествица, Васиљевић је дошао до закључка да они не припадају ни једној ни другој, већ некој трећој, новој тоналној основи. Остало му је да учини једино логичну ствар: да проба доћи до одговора пажљивим ослушкивањем народног извођења. Отада ће народни свирачи бити полазна база за стварање његових теорија.

Пошто у једном напису оваквог карактера није могуће дубље улазити у веома интересантне констатације до којих је аутор дошао, навешћемо само један пример, ради илустровања његовог третмана материје.

Дајући највећу важност завршном тону мелодије, тзв. финалису (према коме су вероватно и стари грчки теоретичари извели закључке о својим лествицама), Васиљевић сматра да је финалис носилац тоналне логике и претставник најглавнијег тона, који је носилац тоничке функције. По њему постоји разлика између основног тона и мелодијске тонике. Основни тон је носилац хармонске тоничке функције, а мелодијска тоника носилац завршетка мелодије. Када се ова два тона изједначују, тј. када се налазе на истом ступњу висине, онда имамо аутентичну лествицу, а ако се разилазе, настају, опет на бази хармонских елемената (на бази терце и квинте), терцне, односно квинтне лествице. Ове задње су историјски старије, а и примитивније. Структура ових старијих примитивних лествица очувана је на Балкану под специјалним историјским условима, а њихова структура је двојака: а) тетрахордална (од четири тона), и б) трихордна (од три тона). Међутим тетрахорди и трихорди претстављају у својој суштину свирачеву руку која изводи мелодију на примитивном инструменту уз пратњу лежећих тонова. . .

Материјал збирке из Македоније подељен је према основној карактеристици македонског музичког фолклора, према његовим метричким особинама, а с обзиром на то да је за музички фолклор балканских Словена карактеристичан трохеј, музиколошка студија *Трохејски метрички облици у музичком фолклору народа Југославије* је дошла у прави час.

— Аутор се најпре осврће на од-

нос текста и мелодије како у старијим тако и у новијим народним музичким творевинама, и закључује да је за народну поезију основа музика, а за музику — логика и богатство народног говора. Уз остале факторе (народне игре, примитивне народне инструменте, те црквено певање, засновано на прозним говорним облицима текста), народни говор је тај који нашем народном певању даје — насупрот западном, хармонском карактеру — доминирајући ритмички карактер, који на балканском етничком подручју има своју посебну физиономију, укључивши и метричку специфичност. Дотакавши се проблема уметничког музичког стваралаштва на бази фолклора (баш због ове изразите доминације ритма над свим осталим музичким компонентама!), те посветивши једно поглавље ритмичком колориту, Васиљевић прелази на градиво о метричким елементима. Овде он стоји на линији учења о ритмовима Аристоксена из Тарента, Аристотелова ученика. Почевши са излагањем простих, па све до вишесложних тактова, обилно илустрованих примерима, уз интересантне компарације наших метричких облика са оријенталним, те износећи које су врсте карактеристичне за одговарајућа подручја Балкана, писац каже: „Посматрајући сложене процесе који се у нашој фолклорној метрици јављају, закључујемо да у њима постоји читав систем веза и узрочности које у уметничкој музици нису никада постојале.“ — У последњем поглављу Васиљевић даје основни материјал о симетрији метричких облика, са анализом примера, и, при крају, пише: „Несумњиво је да се народна говорно - ритмичка концепција развијала на уштрб мелодијско-хармонског израза, али и као таква она је дивна и нама присна. . .“

Свака нова Васиљевићева књига, због својих музиколошких студија, не значи само испуњавање празнине која зјапи у нашој музичкој култури, већ, по својој основној материји, претставља извор уживања сваком иоле музички писменом љубитељу народног музичког стваралаштва.

Јосиф Стевановић

ОСВРТ НА ИЗЛОЖБУ СЛИКАРСТВА XVIII и XIX ВЕКА У МАТИЦИ СРПСКОЈ

Приређивачи ове изложбе помутили су донекле њен значај и задатак тиме што су поред наших барокних сликара XVIII века изложили и радове оних познијих сликара који не спадају у поменути стил и оквир. Радови сликара после нашег барокног сликарства учинили су, истина, привлачнијом и атрактивнијом ову изложбу али задатак ове изложбе ми не видимо у њеној атрактивности него у њеној инструктивности, у њеној специјалности, јер су сликари нашег XVIII века они који у првом реду морају занимати наше историчаре уметности и оне којима је дужност да утврде путеве стилског развоја српског сликарства. На страницама историје српског сликарства су нарочито велике празнине о његовом развоју у XVII и у XVIII веку, у добу напуштања вековне источњачке културне потке, и прихватања оне коју су нам донеле са запада хришћанске војске. Оно што су нам наши сликари оставили у наслеђе из тог доба речитије претставља културно благо од наследства које су нам оставили наши књижевници и други трудбеници на духовном стваралаштву из тога времена. На овој изложби се види само мали делић богатства тог наслеђа и то не и најдрагоценији примерци оставине, па и оваква каква је, она документује велике напоре наших сликара из тешких

деценија после Велике сеобе који нису дали да се потпуно угаси стваралачки дух нашег народа, нити да се прекине већ јако истанчана нит српског сликарства. У наглом заокрету који је од нашег народа аподиктички тражио прилагођавање једном новом, страном па и непријатељском духу, српски сликари су већ у првој половини XVIII века показали велику сналажљивост и способност за преоријентацију и адаптацију. Део ове изложбе са радовима наших сликара из XVIII века доказује општу развојну нит и спону са њиховим претходницима и онима који ће се јавити у XIX веку. XVIII век треба да буде основ за будућа историска, естетска и упоредна проучавања и с тога је ваљало нагласити онај део изложбе који несумњиво припада XVIII веку, нашем барокном столећу, нашем народном и културном препороду. Те слике треба да документују ону огромну стваралачку снагу какву ни један други народ који је живео међу нама није могао да покаже. Право име ове изложбе требало је с тога да гласи: *српско барокно сликарство* и тај део изложбе би било корисно претворити у стално одељење галерије Матице и попуњавати га најкарактеристичнијим и најлепшим примерцима наших барокних сликара.

За проучавање барокног сликарства код Срба неопходно је извршити периодизацију нашег барокног сликарства. Најприроднијом нам се чини ова подела:

1) рано доба српског барока до краја XVII века,

2) доба од Велике сеобе до половине XVIII века и

3) позни барок и рококо који прелазе нешто и у XIX век, који носи обележје периферијалног европског барока са нешто класицизирајућим обележјем.

При овом проучавању ми имамо солидне основе у студијама Лазара Николића, Вељка Петровића, Милана Кашанина, Мите Костића, Лазара Мирковића и других наших познавалаца тога доба, а за политичке и друштвене прилике радове наших историчара браће Руварца, Јована Радонића, Радослава Грујића, Ал. Ивића, Ник. Радојчића, Душана Ј. Поповића и др. Но потребно ће бити проучити и оно што је писано код Мађара и Немаца, Словака и Румуна о нашем барокном сликарству, јер све то сачињава једну заокругљену стилску целину. Разлика је само у томе што барокно сликарство код римокатолика нема своје регионално обележје, а српско барокно сликарство, нарочито у иконографији, добило је и известан аутохтони локални карактер. Уместо позлаћене или тамномодре позадине икона српски сликари ће претежно приказивати светитеље у облацима и дуго време ће се клонити живог пејзажа у позадини икона. У српској иконографији нема ни оне страствености која карактерише универзално језуитско барокно сликарство.

Свакако би било потребно набавити ма и копије неких радова нашег најистакнутијег барокног сликара из прве половине XVIII века, мајстора Христифора, који је у својим радовима у манастиру Бођану дао сјајне библиске композиције и који се први отресао византиских сликарских формула. Вредно би било набавити и још неку слику сликара немирног духа какав се показао половином XVIII века Јоаким Марковић који је у свом родном месту Будиму учио сликарство и поред иконографије он је радио композиције из наше народне историје, портрете и мртве природе. Ову нашу барокну галерију би ваљало попунити и радовима наших сликара из Баната, нарочито оних из Темишвара, где знамо, да су они већ половином XVIII века имали и свој еснаф. Ти наши сликари су имали да издрже и јаку конкуренцију немачких путујућих сликара. У Темишвару је од његовог ослобођења био сконцентрисан прави грађански елеменат, без пољопривредника и сточара, што није био случај са

осталим војвођанским градовима. Ту је Аустрија успоставила генералну команду са бројним официрима, коморске чиновнике, судство, пошту, армицију; ту су била два владичанства, школе и фабрике, те многе спахије који су зиму проводили у граду, што је све допринело цветању портрета. Из те школе је само неколико њих заступљено на овој изложби и то из другог периода.

Ако је тачно да су Сеобом донете две иконе у Карловце, како то мисли Вељко Петровић, онда би то био доказ да је барокно сликарство већ било продрло у Пећ у првој периоди и да ни патријарх Арсеније III није био противник барокне иконографије. Те иконе су вероватно доспеле у Пећ са приморских страна, где су се и сви ранији европски стилови, романика, готика и ренесанса прво јављали.

Наши барокни сликари из сва три периода припадају једном добу чија се образованост и интересовање за уметничка стварања разликују од наше образованости и то треба да има на уму сваки посетилац ове изложбе при ступању у изложбене дворане. Њихова тематика потиче већином из старог века и далеких земаља, другог поднебља и друштвеног склопа, што их је лако завело у анахронизме. Таквих анахронизама има и код сликара запада и нас не треба да збуњује библиска композиција са нашим поднебљем и пејзажом који својом бујношћу често нас подсећа на Фрушку Гору.

Српски сликари XVIII века какви беху Христифор, Јоаким Марковић, Бачевић, Крачун, Нешковић, Чешљар, Јаков Орфелин и многи мање познати, морају бити присни нашој души не само због њихових солидних уметничких достигнућа, него и због тога што су нас они без дугог оклевања укопчали у свеж западни стваралачки дух, чиме су у многоме допринели не само европеизацији српског духовног живота него и културном препороду нашег народа. Они су морали напустити стари сликарски стил и добро је што су га напустили и што су га ставили у музеј још за времена. Језик којим нам они говоре тражи од нас да их разумемо.

Дака Поповић

ЛИСТАЈУЋИ ЧАСОПИСЕ

ЧЛАНАК О ЈУГОСЛАВИЈИ објављује октобарски *Preuves*, париски часопис који излази под покровитељством „Конгреса за слободу културе“, ове институције која у својим досадашњим публикацијама често није показивала разумевања за нашу земљу, трпајући је у исти кош са „осталим комунистичким земљама“. Зато и вреди забележити *Preuves*-ов напис, под насловом *Слобода, елеменат економике*, из пера Вернера Ригса, који је недавно посетио наше крајеве. И поред успутних репортерских егзибиција (о једночасовном саслушању придодатога преводиоца од стране „органа цивилне полиције“ у граду (?) Грку), Ригсов чланак има вредности зато што у њему стоје уочене неке смернице нашег демократског развитка, као: децентрализација привреде, обезбеђење добровољности у организовању задруга, ослобађање трговине административног притиска, промене у форми рада Савеза Комуниста. Разумевања показује писац и за политичке проблеме Југославије, нарочито за нове облике решавања националног питања, признајући право држави да не пружа прилике контрареволуцији нити, поготово, националистичким елементима, за поновно појављивање у политичкој арени. — Разумљиво, Ригс се чува било каквих *закључака* на основу таквог једног развитка у земљи којом руководе комунисти.

ОПИСИВАЧ СОПСТВЕНОГА БЕГСТВА у књизи *Дрвени коњ*, Ерик Вилијамс (Williams) дошао је на идеју да скупи и објави историје чувених бегстава током последња три и по века. Његова књига о овом предмету, под насловом *Бегунци*, започиње причањем бегства Џона Џерарда, католичког свештеника, кога су Шпанци искрцали у Јелисаветину Енглеску крајем XVI века, с мисијом која потсећа на саботерске акције током последњега рата. После овога следи чувени бег Казанове из Оловне тамнице у Венецији, једна епизода из Америчког грађанског рата, па опис низа авантура за време ратова које су Енглези водили од Наполеона наовамо (укључујући и једно бегство Винстона Черчила). Из Другог светског рата Вилијамс је обрадио више чувених бегстава, међу којима се истиче масовно бегство из једног логора у Пољској и бег шесторице генерала, свих преко 50 година старости, из сужањства у Италији. — Вилијамс, као што се види, пружа публици углавном историје подвига својих сународника: не би ли био занимљив подухват издати сличну књигу код нас, о нашим људима, који су у толиким ратовима морали и на тај начин искупљивати своју слободу?

ПОВОДОМ ЛЕТОПИСОВЕ АНКЕТЕ о језику *НИН* је недавно објавио чланак у коме замера *Летопису* што је питању уједначавања српскохрватског језика пришао исувише опрезно, не излазећи са једним готовим одређеним предлогом (као да би то онда била *анкета*). Поводом овога, сарајевски *Живот* (свеска за октобар) пише, сасвим умесно: „Биљежимо и појаву приједлога потписаног са словима Ж. С. у Београдском *Нину* од 27 септембра, који је садржава и у наслову: *Екавска латиница — језик и писмо савремене југословенске културе*. И поред тога што је овај приједлог врло умјестан а питање веома важно и такво да о њему треба што прије и врло озбиљно говорити — и не само говорити него и рјешење постићи — сматрамо да га није требало, овако успут и „поводом", поставити у овај час кад је већ једна, озбиљно заснована анкета, анкета *Летописова* (за коју још не знамо да неће дотаћи па можда и основу дати за мериторно рјешавање и овог питања), кад је истом започела."

У КЊИЖЕВНИМ КРУГОВИМА ЕНГЛЕСКЕ изазвала је велику пажњу једна нова књига о Чарлсу Дикенсу, — што није мала ствар када се зна да у тој земљи има врло много „дикенсоваца" (Dickensians — како се тамо називају активни поштоваоци и проучаваоци живота и дела великог романсијера) и да се о Дикенсу тако рећи из дана у дан појављују биографије и студије. Овога пута ради се усто још и о књизи једног Американца, Едгара Џонсона (Johnson), која носи наслов *Чарлс Дикенс. Његова трагедија и тријумф*, а издата је у два тома, на преко 1000 страна. Пажњу коју привлачи, књига дугује колико својој документованости толико и новим погледима, који узнемирују конзервативне енглеске књижевне посленике. Они наиме признају да је ово најбоља биографија Чарлса Дикенса после оне од Џона Форстера, која је током година већ стекла углед стандардног дела, те да она, Џонсонова, „заузима место међу неколико најбољих биографија" у енглеској језичкој области (сер Џон Сквајр у *Ill. London News*). Но док је Форстер у Дикенсовом делу гледао „дирљив покушај да се побегне од једне форме стварности, следећи другу једну њену форму", Џонсон га посматра као „протест против погубних последица Индустриске револуције", која је утемељила доминацију енглеске буржоазије. Буржоаски критичари се, из разумљивих разлога, и рукама и ногама опиру таквом тумачењу, а сер Џон Сквајр чак наивно аргументише: шта би Дикенс рекао да је срео „оног мрзовољног Карла Маркса са њего-

вим залисцима“ на једном пријему код госпође Леа Хантера? — Одговор на то питање је заиста неизвестан, али и овај беспомоћни покушај симплификације доказује колико је безнадно побијати деловање Дикенсово против буржоаског морала, који га је и надахњивао за његове неупоредиве карикатуре самозадовољних носилаца друштва.

ЈЕДНА ОД НАЈПОЗНАТИЈИХ савремених приповедача Америке, Кетрин Ен Портер (Porter), објавила је код издавачке куће Secker and Warburg књигу чланака и есеја под насловом *The Days Before* (Ранији дани). Написи у овој књизи тичу се углавном истакнутих англосаксонских писаца-савременика К. Е. Портер: Хенрија Џемса, Томаса Хардија, Виле Катер, Кетрин Менсфилд, Езре Паунда и других, док је завршни део књиге посвећен животу и уметности Мексика. Писац за ове своје радове каже да они претстављају „управо супротно“ од њених приповедачких дела. Писани су о одређеном предмету или теми, за одређен датум — са извесношћу да ће бити објављени; често су бивали ревидирани и поново писани, док су јој приче „писане у једном даху и, ако су довољно кратке, током једног седења“; а послужили су (чланци) да јој обезбеде егзистенцију, тако да је своје приповетке могла да пише у време и на начин како су оне то захтевале. Међутим, у белешци која извештава о књизи, критичар *Times Literary Supplement*-а опомиње да на основу ове изјаве не треба веровати да се ради о обичном послу по свакодневној дужности: чланци К. Е. Портер, писани током 30 година, показују исту ону „комбинацију интелектуалне оштрине и деликатног осећања“ по којој су значајна и њена приповедачка дела.

МАЛО СТИДЉИВО, без обавештавања читалаца, — или уз дискретно тактичко припремање, какво је извело новосадско *Стражилово*, правдајући престанак излажења „летњим феријама“ — полако се, један по један, гасе наши књижевни, уметнички, културни часописи. После *Књижевних новина*, *Сведочанстава*, неславне *Уметности и критике*, корисног *Лика* и некорисних 7 *уметности* (да не говоримо о разним филмским и другим новинама), престала је да излази и београдска *Ревија*, наводно на основу одлуке колектива *Борбе*, која је сносила трошкове њеног издавања. Ревија је такође имала доста мана — површност у првом реду — али је ипак, и управо с обзиром на велик „морталитет“ својих друга, била значајна као место са кога се може рећи нешто актуелно, важно за питања наше културе. После њеног обустављања ситуација је доста безнадежна: неколико преживелих часописа објављују (са закашњењем због ретког излажења и помањкања простора) само стандардне рубрициране оцене културних догађаја, а листова нема (обновљена *Млада култура*, мада симпатична, и одвише је непробуђено млада, а о органу Удружења књижевника Србије још увек се само говори). Тешко је рећи да ли ово помањкање долази од незаинтересованости публике, или од атмосфере, која је, после извесног полета борбе мишљења, потонула у апатију, или је проблем претежно финансиски. О томе би требало да се расправља — али где, где?

ПОВОДОМ ЈЕДНОГ НАПИСА О ХЕМИНГВЕЈУ, штампаног у *New Yorker*-у, Елизабет Хардвик (Hardwick) објавила је у септембарско-октобарском броју *Partisan Review*-а чланак под насловом *Мемоари, разговори и дневници*. Писац хвали богату традицију француске књижевности у бележењу — кроз мемоаре и дневнике — свих оних карактеристичних слика из приватног живота књижевника и уметника, које нам великане прошлости чине тако блискима, па наводи, као пример, између осталог, и једну слободнију прибелешку о Флоберу, из *Дневника* браће Гонкур, затим слике из Бележака о Андреу

Жиду од Роже Мартен ди Гара, разговоре са Полом Валеријом итд. Писац се диви стрпљивости и поштовању са којима Француз, после неког сусрета са којим знаменитим савремеником, бележи карактеристике што их је у њега запазио, труди се да их обелодани и тако даље негује, па онај hommage са којим читалачка публика те појединости прима, и даље чува као атмосферу славе, као традицију и понос нације. Напротив — каже Е. Хардвик — у англосаксонском свету сматра се готово неприличним свако спомињање личног, непрофесионалног живота стваралаца, тако да је недавно објављена књига написа о 60-годишњици Т. С. Елиота, мада су на њој сарађивали и његови присни знанци, испала збирка сувопарних чланака. Она опомиње да ће, са даљим спровођењем ове уздржљивости пуне немара, будућим покољењима потпуно недостајати слика о интимној личности данашњих стваралаца, која је међутим итекако значајна за стварање уметничке атмосфере, једног од основних предуслова за љубав широких слојева према књижевности. — Забринутост Е. Хардвик можемо у потпуности да разумемо и делимо и ми, који већ и о начину живота неких писаца између два рата имамо сасвим магловиту претставу, иако је та претстава кључ за љубав и разумевање онога што је изнело нашу савременост.

TIMES LITERARY SUPPLEMENT од 9 октобра наговештава скору појаву дневника познате енглеске књижевнице Вирџиније Вулф (Woolf). Она је почела да води дневник 1915, и није га прекидала све до неколико дана пред своју трагичну смрт, 1941. Избор из овог обимног текста извршио је Леонард Вулф, уневши у књигу готово све оне ставове који се односе на Вирџинијино сопствено писање, као и места која индиректно откривају нешто од њених стваралачких и критичарских метода и снага. Књига, коју издаје Hogarth Press, снабдевена је и предговором Леонарда Вулфа.

КАЛКУЛАЦИЈУ МОДЕРНИСТИЧКЕ ПОЕЗИЈЕ дао је Радослав Ротковић у броју 7—8 цетињских *Сусрета*, у чланку *Тезе о „једној аутентичној поезији“*, уствари критици много хваљене и нападане књиге песама Васка Попе. Своју тврдњу да је поезија Васка Попе обично низање метафора („умјесто пјесме — славуј, умјесто ведрине — небо, умјесто топлине — сунце“, итд.) Ротковић је поткрепио једним експериментом: набацио прву тему која му је пала на памет, претворио речи у метафоре и — једна песма од шест стихова била је готова. „Утрошио сам на то тачно три минута“ признао је затим, и: „заједно са куцањем у машину за четири сата то би било 120 стихова, сваки стих по 60 динара, свега 7200 д.“ — Дајући овој калкулацији шири публицитет и преко *Летописа*, очекујемо да ће она стимулативно утицати на домаће поетско стварање.

WELT UND WORT доноси, у свом октобарском овогодишњем броју, статистичке податке о совјетској издавачкој делатности, објављене у СССР-у поводом низа годишњица. Ево најпре занимљивијих података о сразмери у којој су заступљене поједине области знања у целокупној совјетској издавачкој делатности, током година 1928—1950 (изражено у процентима).

Полит. и друшт. науке	23,3
Прир. науке, матем.	10.3
Индуст., трансп., пошта	7,9
Пољопривреда	9,9
Здравство, медицина	2,6
Спорт	0.6
Култура и просвета	3,0
Уметност	0,9
Лингв. и истор. књиж.	11,5
Белетристика	15,0
Штампа, филм, приручн.	1,2

Следећа табела показује број штампаних примерака дела највише издаваних аутора (у хиљадама):

Стаљин	619.768
Љењин	241.892
Горки	68.999
Пушкин	62.738
Л. Н. Толстој	47.631
Чехов	35.501
Тургењев	27.883
А. Н. Толстој	27.020
Гоголь	25.686
Мајаковски	19.445
Шолохов	18.886
Крилов	18.790
Љермонтов	17.856
Њекрасов	15.492
Симонов	15.368
Салтиков-Шчедрин	14.319
Катајев	10.500
Серафимовић	9.933
Фађејев	9.638
Островски	8.764
Еренбург	7.610
Панова	6.014
Шагиниан	1.306
Дикенс	3.557
Хајне	1.513
Шилер	887
Гете	835

Анализирајући горње табеле, *Welt und Wort* примећује велик тираж Стаљинових дела, у поређењу с Горким (а ми бисмо рекли: и с Љењином, већ да и не говоримо о оснивачима марксизма), високу предност А. Толстоја испред Фађејева и Симонова, потпуно недостајање Достојевског, и сл. Часопис даље констатује да и поред тога што се табела односи на године 1928—1950, односно 1918—1950 код „класика", ипак она не садржи ни Зошченка (који је међутим „очишћен" тек 1946), ни Пиљњака (несталог 1937), ни Бабеља (ухапшеног 1940), ни Гросмана („раскринканог" тек 1953). На основу ових „омашки" могло би се заиста помислити да подаци одражавају у мањој мери популарност аутора или усмереност издавача, а више жеље руководилаца совјетске издавачке политике.

П. Г.

Д-р АНИЦА САВИЋ РЕБАЦ
1892—1953

7 октобра, метком у срце, усмртила се д-р Аница Савић Ребац, професор Београдског универзитета и књижевник: чврстим и решеним кораком пошла је у смрт за својим брачним другом, приводећи тако у дело Хорацијеве стихове које је толико пута цитирала:

Ah! te meae si partem animae rapit
Maturior uis, quid moror altera,
Nec carus aeque nec superstes
Integer? Ille dies utramque
Ducet ruinam. Non ego perfidum
Dixi sacramentum: ibimus, ibimus,
Utcumque praecedens, supremum
Carpere iter comites paratil.[1]

Песник и научник Аница Савић Ребац волела је антику свим својим срцем и бићем. Авај! Можда ју је исувише волела, или одвећ волела њене трагичне узоре! Последњих дана пред смрт цитирала је пријатељима Сенеку; а у

---

[1] Аница Савић Ребац нагињала је мишљењу да је Хорације извршио самоубиство за Меценом. Није без интереса навести речи из њених скрипата за Историју римске књижевности (из 1948 г.): „Његова смрт је наступила тако брзо иза смрти Мецене да би се могло поверовати да је испунио заклетву из године 30 и извршио самоубиство да не би надживео пријатеља. Он је знао за захвалну љубав и био је верији људима него принципима. Заклетва је била изрична, и било би стидно не извршити је — да се није радило о тако тешкој ствари као што је то самоубијство. Његов антички животопис о томе ћути, а ни модерни испитивачи не рачунају с том могућношћу. Ипак сматрам да је треба узети у обзир."

својој предсмртној белешци записала:

> Ово што чиним, чиним из уверења и у пуној луцидности интелекта и воље. То уверење да живот није вредан живљења ако изгубимо најдраже биће поникло је такорећи заједно са мном, развијало се нарочито под утицајем античких схватања о самоубиству и постало једно од одредница моје животне концепције, од органских закона моје природе. . .

Рођена (4 октобра) и одрасла у „српској Атини“,[2] у имућној и угледној грађанској породици д-ра Милана Савића, писца, преводиоца и културног радника, уредника Матичиног *Летописа*, по мајци (Јулки Давидовац) рођака д-ра Јована Хаџића, Аница Савић Ребац добила је изврсно образовање и још одмалена показивала вишеструку обдареност.[3] Француски, немачки и енглески језик знала је као свој матерњи. Још у својој четрнаестој години објавила је један препев из Шелија (у *Бранковом колу*). У кућу њеног оца залазили су, поред осталих књижевника, и Змај и Лаза Костић: она је према њима, нарочито према Лази, целог живота гајила неку врсту култа (упор. њен оглед *Лаза Костић као тумач поезије Змајеве*, у *Срп. књиж. гласнику* за 1929).

И као год што се Хорацијев отац упутио у Рим, само да своме сину пружи што боље образовање, тако је и Милан Савић 1909 г., када је Аница матурирала, прешао из Новог Сада у Беч, не жалећи средстава за образовање своје јединице. У Бечу Аница је студирала класичну филологију, и 1913 г. апсолвирала. Рат је прекинуо њене даље студије. Са својим професором Л. Радермахером успоставила је трајну везу, која се прекинула тек његовом смрћу (1952 г.).

1920 г. дипломирала је на Београдском универзитету, на катедри на којој ће после четврт века и сама предавати. Исте године започело је њено службовање по разним местима наше земље: 1920—22 суплент гимназије у Новом Саду; 1922—30 суплент и (од 1925) професор III женске гимназије у Београду; 1930—31 професор гимназије у Скопју. Фебруара 1931 г. додељена је на рад Филозофском факултету у Скопју, а већ јуна 1932 г. пензионисана. Пошто је још неко време предавала хонорарно на том факултету, постављена је, марта 1933 г., за професора Велике мадресе у Скопју, где је (са прекидом од октобра 1938 до марта 1939 г., када је била привремено додељена на рад гимназији у Новом Саду) провела све до 1 марта 1941. Тада је премештена у II женску гимназију у Скопју, а 2 јуна — у женску гимназију у Нишу. Али на дужност није ступила, јер није хтела да служи под окупацијом. Онда је, децембра 1941 г., стављена у пензију, и до септембра 1943 г. живела је повучено у Врњачкој Бањи, када је дошла у Београд и ту се повезала са НОП-ом.

Марта 1945 г. постављена је за професора IV женске гимназије у Београду, а октобра исте године премештена у женску гимназију

---

[2] Љубав према родноме граду у коме је младост провела — излила је она доцније у две лепе песме (Н о в и С а д I и II: В е ч е р и н а м о р у, п. 92, 93—4), од којих ова друга показује готово Бранкове топле призвуке:

Мој лирски граде, пун сунчаних залазака,
Свилених сени пун и шушља снежних јата!
Кроз тебе горе к'о безбројна срца жарка
Сва сунца незаборављених прошлих дана. . .

О ниске сиве улице, колевке снова!. .
О моји драги каменички виногради!. .
Ко крила пространа ја носим твоја неба,
А лак ме ветар повраћа на твоје стазе. . .

[3] Једно од сведочанстава њене ране даровитости претстављају писма Уроша Предића (у архиви Матице Српске) упућена Милану Савићу.

у Сарајеву. На предлог проф. М. Будимира изабрана је и 16 октобра 1946 г. постављена за ванредног професора Универзитета у Београду, за предмет Историја римске књижевности и латински језик. У томе својству је и умрла.

Тек после ослобођења развила је Аница Савић Ребац своју пуну активност — како на научном и педагошком, тако и на друштвеном пољу рада (у Институту за књижевност САН, у Удружењу књижевника, у Удружењу универзитетски образованих жена и АФЖ-у, у Наставној комисији и Синдикалној подружници Филозофског факултета итд.). И тек после ослобођења стекла је она услове за то да своме научном стварању да пуну меру. И почела је да даје зреле синтезе (о Лукрецију, о античкој естетици). Њен научни рад прекинут је у пуном полету . . .

Аница Савић Ребац огледала се у четири рода: у поезији, у препевима и преводима, у књижевном огледу (есеју) и у чисто научним расправама и прилозима.

О њеноме књижевном раду говориће позванији. Ипак, класични филолог не може а да не спомене њену поезију, већ и са тог разлога што је она врело инспирација врло често тражила у антици (упор. на пр. њене песме *Моменти из Одисеје* I и II; *Хомер; Maris stella; Хомеру; Праксителу; Истине; Давид Агонистес; Инкантација; Сафијска ода* итд.). У збирку *Вечери на мору* (1929) сакупила је 46 песама (известан број песама остао је у рукопису). У многим од њих она се показује као антички poeta doctus (упор. на пр. *Гете на Бренеру; Старе слике; L'Adorazione (Gentille da Fabiano)* и *Madona (Giovanni Bellin); Тосканска елегија; Joffroy Rudell; Данте у Апенину; Песма Гвида Кавалкантиа* итд.). Али поред овога прилично јасно израженог интелектуалистичког момента њена поезија није лишена ни дубоке емоционалности. Само што кроз њену поезију провејава нека чудна мистика и есхатолошка трансцеденталност. У томе није могуће не видети утицаје античких орфичко-питагорејских учења. На пример у њеној можда најбољој песми, *Тенерифа:*

Слутим и у дане најтежих немира
Да је истина живот а не смрт,
Јер ти сјаш на међи света и свемира
У огњу азурну, као вечан врт.
Стеге личности и живота свога
Носим, а лак је терет свих окова
Јер знам да постоји реч неизречнога
И мера безмерног и земља богова. . .

После њенога последњег акта многи од стихова ове збирке читају се као страшни наговештаји и претсказања; на пример:

Душо, сви пути бескраја те зову!
Живот и смрт се срећу као на оштрици мача,
И сливају једно у друго путање:
Што хладнији, виши врхунци јесени,
У лета све топлија воде ми душу,
И слађи но икад су пути у долу
сада, кад један једини
Топао тренут живота води у срце вечности.

(Јесен, п. 19).

Огромно, потпуно, жарно, прво сунце наше љубави
За зимње дане је посејало врт,
За мајске је студи нахранило огњиште врело,
У струје сласти је стопило смрт
А живот у звездану вечност уплело.

Стазе II, п. 74).

Са оригиналне поезије пут њеног развитка водио је ка препевима. Ту је Аница Савић Ребац остварила крупне подухвате: препевала је на енглески и на немачки *Лучу микрокозма* (неиздато) и преводила на српски грчку, енглеску и француску лирику — пре рата, а после ослобођења препевала на енглески једну збирку од 45 партизанских народних песама (неиздато), а поврх свега — препевала на српски Лукрецијев тешки и дуги спев De rerum natura. За овакве потхвате мало је ко кадар и у већим књижевностима, а некмоли у нашој. У пре-

певима Анице Савић Ребац дошли су до пуног изражаја уједно и њено одлично познавање страних језика, и њена научна акрибија, и песничко надахнуће.

Лукрецијев спев је подмладила, изменила: од неких 7.500 местимично досадних дидактичних хексаметара начинила је 10.000 кратких лирских стихова. Не знам да ли је то најисправније, али знам да је то успело...[1]

Препевима ваља додати њене прозне преводе (*Новеле* Томаса Мана; *Минхаузен; Тил Ојленшпигел*).

Књижевни оглед претставља главнину рада Анице Савић Ребац пре рата. Њено одлично познавање античких и модерних европских језика и књижевности омогућило јој је да сигурно говори о многим писцима и појавама (о Дучићу, Бојићу, Шимуновићу, Милици Стојадиновић, Лази Костићу, Његошу — од наших писаца; о Ростану, Витмену, Томасу Ману (у четири маха) Штефану Георге, Х. фон Клајсту, Шелију, Гетеу — од страних писаца). У том погледу она се, од жена, може код нас мерити можда још једино са Исидором Секулић, да је у познавању античких књижевности и превазиђе.

Чисто научни рад из области класичне филологије заступљен је пре рата њеном докторском дисертацијом *Предплатонска еротологија*, коју је одбранила на Београдском универзитету, 18 октобра 1932 г., и једним нешто проширеним детаљем из дисертације, објављеним у *Wiener Studien* LV (1937), 200—8 (Festagabe L. Radermacher), о епитету бога Ероса — Калистос (најлепши).

После ослобођења лавовски део припада научном раду. Победа социјализма у нашој земљи у многоме је утицала на избор њене тематике и начин прилажења антици. Већ у своме приступном предовању она се окреће друштвеним проблемима антике (Античка демократија и социјални проблеми, 1946). У својим скриптима за Историју римске књижевности, која су нажалост остала недовршена, она настоји да са гледишта историског материјализма у класној борби старог Рима разликује напредне писце и струје од реакционарних, и да кретање књижевности посматра у тесној вези са политичким збивањима.

Слично важи и за оглед о Лукрецијевом материјалистичком епу, који је њено најцеловитије дело. И њен најзначајнији рад — једна историја естетских схватања код Грка — остао је недовршен. Увод у ту замашну студију (Античка естетика и наука о књижевности) изишао је у мајском броју *Нове мисли* 1953 г., главнина дела сада је у штампи у III годишту *Живе антике*, док крај још лежи у рукопису (до Платонових естетских погледа закључно; затим је дата једна скица Аристотелове естетике).

Поред већих синтеза, Аница Савић Ребац дала је и неколико продубљених прилога из наше књижевности (О народној песми „Цар Дуклијан и крститељ Јован"; Његош и богомилство; Његош, кабала и Филон).

Битно обележје њеног научног стварања јесте темељитост и широка верзираност у литератури о проблему који третира (чак често и на уштрб оригиналности). Њена свестраност, научна акрибија и смисао за сагледање целине ишли су на руку стварању ширих синтеза. Додајмо, најзад, да је имала један жив и китњаст стил, пун метафора и духовитости.

Ако саберемо све што је Аница Савић Ребац, поред свег педагошког и друштвеног рада после ослобођења, стигла да напише за непуних седам година, колико је на Београдском универзитету, морамо двапут више зажалити за губитком неисцрпне енергије и ретке обдарености ове заиста non humilis mulier, како каже Хорације!

---

[1] Ипак, известан недостатак претставља честа аритмија у њеним стиховима: не будући музикална, она није имала чистог осећања за тон и ритам.

БИБЛИОГРАФИЈА РАДОВА АНИЦЕ САВИЋ РЕБАЦ

1) Е. Ростан. *Јединство*, Нови Сад 1918.
2) Стогодишњица В. Хуитмена. *Књижевни југ*, Загреб 1919.
3) Јован Дучић. *Јединство*, 1919.
4) М. Бојић. *Дан*, Нови Сад, 1919.
5) Прикази и белешке у *Срп. књиж. гласнику* — о романима Д. Шимуновића, о Шантићевим преводима, о преводима Хајнеових Флорентинских ноћи итд., 1921—3.
6) Хеленски видици. Предговор преводу Софоклове *Антигоне* од М. Ђурића. Београд 1922.
7) Милица Стојадиновић Српкиња. *Летопис Матице српске*, 1925.
8) Томас Ман и Зачарани брег. *Страни преглед*, 1927.
9) Штефан Георге. *Летопис МС*, 1927.
10) Х. фон Клајст, СКГл, 1927.
11) Шеле и универзални лиризам. СКГл, 1929.
12) *Вечери на мору* (збирка песама). Београд 1929, 1—96.
13) Лаза Костић као тумач поезије Змајеве. СКГл, 1929.
14) Томас Ман — неколико црта за портре. СКГл, 1929.
15) Гетеов хеленизам. *Јужни преглед*, Скопје 1932.
16) *Предплатонска еротологија* (докторска дисертација). Скопје 1932, 1—145.
17) Љубав у филозофији Спинозиној. СКГл, 1938.
18) Мистична и трагична мисао код Грка. СКГл, 1934.
19) Штефан Георге — некролог. *Јужни преглед*, 1934.
20) Платонска и хришћанска љубав. *Летопис МС*, 1936.
21) Калистос *Wiener Studien* LV (1937), 200—3 Festgabe L. Radermacher).
22) *Лукреције, О природи ствари.* Препев, предговор и критичке белешке. Просвета, Београд 1951, LVI + 336.
23) Његош и богомилство. *Стварање*, 6 (1951), св. 10—11. Цетиње.
24) О народној песми „Цар Дуклијан и крститељ Јован". Зборник радова Инст. за проучавање књижевности САН I, (1951), 253—73.
25) Неколико речи о проблему класичног, ibid., 1—7.
26) Лукретиана. *Жива антика* I 1 (1951), 102—9. Скопје.
27) Античка демократија и социјални проблеми. ЖА I 2 (1951), 206—21.
28) Његош, кабала и Филон. Зборник радова Филоз. фак. у Београду, II, (1952), 45—59.
29) Античка естетика и наука о књижевности. *Нова мисао*, 5 (1953), 611—31. Наставак је у штампи, у ЖА III 1—2 (1953).

ПРЕВОДИ И НЕИЗДАТИ РАДОВИ

1) Превод Шелијевог *Облака*. СКГл, 1924.
2) Превод Китсове *Ламије* (одломак). СКГл, 1927.
3) Превод новела Томаса Мана, са уводном студијом. Београд 1929; „Страни писци".
4) Препев *Луче микрокозма* на немачки и енглески (необјављено).
5) Хелада у духовној структури нашег народа. Предавање одржано на Коларчевом нар. универзитету марта 1941 (необјављено).
6) Шеле као песник социјализма. Предавање одржано на Коларчевом нар. унив. априла 1945 (необјављено).
7) Songs and poems of the Partisans. Folk-poetry from Yugoslavia 1941—5 (препев 45 партизанских нар. песама на енглески — необјављено).
8) Римска књижевност, I и II део (до 14 г. н. е.). Шапирографисана скрипта за студенте. 1947-8, 1—190.

НАШИ САРАДНИЦИ

Владан Десница, рођен је 17 септембра 1905 у Задру. Класичну гимназију учио у Задру, Сплиту и Шибенику, где је матурирао. Право и филозофију слушао у Загребу и Паризу, дипломирао на Правном факултету у Загребу 1929. По свршеним студијама провео неко време у адвокатури, а затим прешао у Државно правобраниоштво у Сплиту. 1944 отишао у партизане и био на дужности код финанцијског одјела ЗАВНОХ-а. После Ослобођења био је шеф правног отсјека Мин. финанција НРХ до 1948, кад је изишао из службе да се сасвим посвети књижевном раду.

Сарађује у многим часописима и публикацијама (Хрватско Коло, Република, Књижевност, Летопис, Књижевне новине, Живот, Кругови, Књижевни Јадран, Филм, Филмска ревија, итд., као и у дневној штампи) прозом, песмама, теоретским чланцима из књижевности, естетике, филма, позоришта, а бави се и филмским сценаријем. Преводи са француског, италијанског, руског. У посебним књигама издао је краћи роман *Зимско љетовање* (Зора, Загреб, 1950) и књигу приповедака *Олупине на сунцу* (Матица Хрватска, Загреб, 1952), која је награђена наградом Савеза књижевника Југославије.

Војин Јелић, рођен 27 новембра 1921 у Книну, дипломирао је 1949 године на Пољопривредно-шумарском факултету у Загребу. Радио је као новинар у разним редакцијама, а сада је секретар Српског културно - просвјетног друштва Просвјета у Загребу.

Прве прозне саставе почео је објављивати 1945 год. Објавио је збирке приповедака: *Вукин ђердан* (1950), *Људи каменјара* (1950) и *Лимени пијетао* (1952). У штампи му се налази роман *Анђели лијепо пјевају*.

БИО-БИБЛИОГРАФСКА ГРАЂА О МИЛУТИНУ БОЈИЋУ

I — ХРОНОЛОГИЈА

1892 — 7 маја родио се у Београду.

1910 — штампао прву песму *Онима што плачу* у *Делу*.

1917 — 26 октобра умро је у Солуну у двадесет петој години.

II — БИБЛИОГРАФИЈА

1 Засебно штампана дела

1914 — *Песме*. Издање С. Б. Цвијановића. Штампарија. „Пијемонт". Београд 1914.

1915 — *Каин*. Поема у три дела. Штампарија Ђ. Мунца и М. Карића. Ниш 1915.

1917 — *Песме бола и поноса*. Штампарија Аквароне. Солун 1917.

1918 — *Краљева јесен*. Драма у једном чину. Са предговором Драгољуба Ј. Филиповића. Издање И. Ђ. Ђурђевића. Мала библиотека свеска 200—201. Сарајево 1918.

1920 — *Песме бола и поноса*. Друго издање. Са предговором: Песник Бола и Поноса од Миодрага Ибровца. Издање С. Б. Цвијановића. Београд 1920.

1922 — *Сонети*. Са уводом од издавача. Издање С. Б. Цвијановића. Словима М. Карића у Београду. Београд 1922.

1923 — *Песме*. Са поговором Уредништва Библиотеке „Дела". Издање Библиотеке „Дело". Модерна штампарија Р. М. Веснића. Београд 1923.

1927 — *Песме и драме*. Са предговором: Милутин Бојић од Владимира Ћоровића. Издање Српске књижевне задруге коло XXX, бр. 197. Штампарија „Млада Србија". Београд 1927.

2 Песме штампане у Антологијама

1920 — Антологија српске лирике од Бранка до данас. Саставио Војислав Илић-Млађи. Београд 1920.

1922 — Антологија савремене југословенске лирике. Саставио д-р Мирко Деановић и Анте Петравић. Сплит 1922.

1922 — Југословенско лишће. Сакупили д-р Мирко Деановић и Нико Стипчевић.

1926 — Антологија српске ратне лирике. Уредили Младен Ст. Ђуричић и Мирко Дамњановић. Београд 1926.

1927 — Антологија. Први део Песништво. Саставио Миливој Павловић. Београд 1927.

1938 — Песме Домовини. Одабрао и уредио Трифун Ђукић. Београд 1938.

1946 — Декламатор. Уредио и издао Томаш П. Марковић. Београд 1946.

III — ЛИТЕРАТУРА

Аматер: Мика Ристић изрежирао Бојићеву Краљеву јесен у преводу Руса Хомицког. Илустровани лист бр. 20, 16 маја 1926, стр. 28.

Арнаутовић А.[лександар]: La renaissance de notre poesie romantique. M. Bojić, Les poèmes de la Douleur et de l'Orgueil. La Patrie Serbe I, No 11, 1917, p. 496—503.

А.[рнаутовић] А. [лександар]: Milutin Bojić. La patrie Serbe I, No 11, 1917, p. 528.

Анђелић Ђорђе: Милутин Бојић. Историја југословенске књижевности. Београд 1938.

Аноним: Десетогодишњица смрти Милутина Бојића. Воља, књ. III, 1927, стр. 419.

Аноним: Десетогодишњица смрти Милутина Бојића. Реч, бр. 1084, 8 новембра 1927.

Аноним: Књижевно вече у спомен Милутина Бојића. Политика, 26 децембра 1937.

Аноним: Костимологија „Урошеве женидбе". Комедија I, бр. 4, 10 децембра 1923, стр. 5.

Аноним: Милутин Бојић, Време, 17 октобра 1922.

Аноним: Милутин Бојић, Краљева јесен. Дело, књ. LXIX, 1913, стр. 150—151.

Аноним: Сахрана Милутина Бојића. Време бр. 298, 18 октобра 1922.

Аноним: Милутин Бојић, Песме. Дело, књ. LXX, 1914 стр. 479.

Аноним: Наш кватроченто у националној драми. (Поводом премијере „Урошеве женидбе" од Милутина Бојића). Трговински гласник, бр. 281, 9 децембра 1923.

Аноним: О „Урошевој женидби". Српска сцена, књ. III, бр. 11—12, 1944, стр. 30—31.

Аноним: Премијера „Урошеве женидбе". Трговински гласник, бр. 285, 14 децембра 1923.

Аноним: Песник Бојић. Новости бр. 438. 17 октобра 1922.

Аноним: После 20 година. Трагична судбина песника „Плаве гробнице". Српски народ бр. 2, 12 јуна 1942.

Аноним: Свечана претстава приликом двадесетпетогодишњице од смрти М. Бојића. Српска сцена, књ. I. бр. 16, 1942, стр. 518—519.

Аноним: Три нештампане песме М. Бојића. Српски књижевни гласник, књ. II, 1921, стр. 157.

Аноним: „Урошева женидба" од М. Бојића. Српски књижевни гласник, књ. IV, 1921, стр. 240.

Аноним: Штипско позориште. Краљева јесен, драма Милутина Бојића. Комедија, књ. II, бр. 5, 29 септембра 1924.

Аноним: Милутин Бојић. Политика, 9 новембра 1927.

Аноним: Милутин Бојић. Вардар, календар, књ. XXIX, 1939, стр. 40—41.

Аноним: Милутин Бојић. Поводом преноса костију нашег рано преминулог песника. Новости, бр. 439, 18 октобра 1922.

Аноним: Милутин Бојић. Позоришни годишњак. Службено издање. 1923—1924. Београд 1924.

Бартуловић Нико: М. Бојић. Море у нашој књижевности. Српски књижевни гласник, књ. XV, 1925, стр. 291.

Бањац Ђуро: Песме Бола и Поноса од Милутина Бојића. Бе-

ограђски дневник I, бр. 51, 29 новембра 1919.

Богдановић д-р Давид: М. Бојић. Преглед књижевности хрватске и српске. Књига друга. Дио II. Загреб 1926.

Б.[огдановић] М.[илан]: Frano Supilo et Milutin Bojić à la „Yougoslavia". La Patrie Serbe I, № 12. 1917, p. 574—575.

Бр. [Божовић Бранко]: Краљева јесен од Милутина Бојића. Пијемонт, 12 октобра 1913.

Вељковић-Ћоровић. М. Бојић. Свезнање. Бгд. 1937, стр. 274.

Веснић Радослав М.: „Слепи Деспот". Необјављена и изгубљена трагедија Милутина Бојића. Венац, књ. XV, 1929, стр. 147—150.

Винавер Станислав: Скерлић и Бојић. Правда, бр. 10841 — 10844, 10854,10945 од 6—9 и 19 јануара и 20 априла 1935. — Чардак ни на небу ни на земљи. Београд 1938, стр. 71—100.

Вуковић Владета: „Пјесник Бола и Поноса". (Поводом 60-годишњице рођења Милутина Бојића). Стварање, књ. VII, бр. 4, 1952, стр. 223—225.

Вуловић Зора: Милутин Бојић. Гласник професорског друштва, књ. II, 1922, стр. 459—464.

Глигорић Велибор: Наша историска драма (М. Бојић, Урошева женидба. Раскрсница, књ. II, бр. 10, 1924, стр. 26—29.

Грол Милан: М. Бојић. Светли гробови. Просвета. Алманах за годину 1918. Женева 1918, стр. 207—216.

Дорние Жан: Један српски песник Милутин Бојић. Превео Александар Арнаутовић. Забавник „Српских новина", бр. 17, 15 октобар 1918, стр. 29—31.

Ђорић д-р Милош: На гробу Милутина Бојића. Реч, бр. 1085, 9 новембра 1927.

Ђурић Милош: Милутин Бојић. Вихор I, 1914, стр. 155.

Живадиновић Стојан В.: Милутин Бојић. Венац, књ. IX, 1924. стр. 473—481.

[Живаљевић Димитрије Д.] Семпер идем: Милутин Бојић. Будућност, књ. II. 1922, бр. 9. стр. 1011—1012.

[Живаљевић Димитрије Д.] С. и.: „Посвета" М. Бојића. Будућност, књ. II, 1922, бр. 9, стр. 1012.

[Живановић Јеремија] С. Х.: Једна десетогодишњица (М. Бојић). Венац, књ. XIII, 1927, стр. 249—250.

Ж.[ивановић] Ј.[еремија]: Милутин Бојић. Венац, књ. VII, 1921, стр. 284—287, 371—373.

[Живановић Јеремија]: Прерани покојници. Милутин Бојић. Венац, књ. VIII, 1922, стр. 131.

З.[ахаров] Л.[ав]: Поезија Милутина Бојића. Република, бр. 336, 8 априла 1952.

Ибровац Миодраг: Вече посвећено песнику „Песама Бола и Поноса". Политика, 29 децембра 1937.

Ибровац Миодраг: Милутин Бојић, Сонети. Српски књижевни гласник, књ. V, 1922, стр. 630—631.

Ибровац Миодраг: Песник Бола и Поноса. Забавник „Српских новина", бр. 9, 15 јануара 1918, стр. 9—12. — Предговор „Песама Бола и Поноса". Београд 1920, стр. V—XVII.

Илић Александар: Ростан и Бојић. (Урошева женидба, комедија у стиху). Нови живот, књ. XVI, 1924, стр. 358—360.

Јанковић Велмар: М. Бојић, Песме и драме. Нови видици I, 1928, стр. 51—58.

Јовановић Слободан А.: О „Урошевој женидби" (Пред нашу нову премијеру). Српска сцена, књ. III, бр. 11—12, 1944, стр. 30—31.

Јовановић С.[лободан] А.: Један тужан датум. Двадесетпетогодишњица од смрти Милутина Бојића. Српска сцена I, бр. 16, 16 маја 1942, стр. 499—502.

Јотић А.[ранђел] Ст.: М. Бојић, Историја књижевности Срба, Хрвата и Словенаца. Трећи део. Београд 1924, стр. 177, 181.

Кашанин М.[илан]: Милутин Бојић. Савременик, књ. XIII, 1918. стр. 88—90.

Крклец Г.[устав]: Милутин Бојић на немачком. Српски књижевни гласник, књ. VII, 1922, стр. 558.

Крунић Д.[ушан]: М. Бојић, Урошева женидба. Правда, 13 децембра 1923.

Кршић д-р Јован: Листак на гроб песнику Милутину Бојићу. Политика, 19 априла 1930.

Кршић Ј.: Непозната Бојићева песма („Зелене очи"). Српски књижевни гласник, књ. XXX, 1930, стр. 144.

Лазаревић Бранко: Милутин Бојић, Песме. Летопис Матице српске, књ. 298, 1914, стр. 60—66. — Импресије из књижевности. Друга свеска, Београд 1924, стр. 51—62.

Лазаревић Бранко: Умро је М. Бојић. Забавник Српских новина, 1917.

Љумовић Крста: Штампане драме Милутина Бојића. Записи, књ. I, 1927, стр. 279—283.

Милачић Душан З.: Милутин Бојић. Лирски песник. Есеј. Мисао, књ. II, св. 5, 1920, стр. 736—747.

Марковић Милан И.: Урошева женидба, комедија у три чина, у стиховима, од Милутина Бојића. Венац, књ. IX, 1924, стр. 363—364.

Мартиновић А.[лександар]: Милутин Бојић, Песме Бола и Поноса. Записи, књ. VШ, 1931, стр. 163—168.

Миленковић д-р Миливоје М.: М. Бојић, Море и наши песници. Београд, 1931, стр. 56—64.

Митропан Петар: Милутин Бојић, Сонети. Јужна Србија, књ. II, 1922, стр. 368—371.

Мићић Р.: Милутин Бојић, Сонети. Будућност, књ. I, 1922, стр. 483.

Младеновић Ранко: Гиздава комика у националној драми. (Премијера „Урошеве женидбе"). Комедија I, бр. 3, 2 децембра 1923, стр. 3—4.

Николић Драгослав: Милутин Бојић, песник Бола и Поноса. Дуга VII, бр. 283, 1951.

Новаковић Бошко: Драмски рад Милутина Бојића. Мисао, књ. XXXIV, 1930, стр. 471—480.

Новаковић Бошко: Поезија Милутина Бојића. Мисао, књ XL, 1932, стр. 128—147.

О.: Милутин Бојић, Сонети. Јужна Србија I, 1922, стр. 197.

П.[авловић] д-р Д.[рагољуб]: Милутин Бојић. Хрватска енциклопедија. Свезак III. Загреб, 1942. стр. 12.

П.[авловић] М.[иливој]: О новој нашој поезији (М. Бојић). Антологија. Први део, песништво. Београд 1927, стр. XIX.

П.[етровић] Н.[икола] Т.: Песник нашег изгнанства. Помен Милутину Бојићу, поводом преноса његових костију у Отаџбину. Венац, књ. VIII, 1922, стр. 207—209.

Петровић Никола Т.: М. Бојић. Југословенска књижевност III књига. Београд 1939, стр. 34.

Петровић Светислав: „Урошева женидба" од Милутина Бојића. Српски књижевни гласник, књ. XI, 1924, стр. 57—59. — У позоришту. Београд 1928, стр. 14—16.

Пешић М.[иодраг] М.: Необјављене песме Милутина Бојића. Воља I, 1926, стр. 748—752.

Поповић Павле: Милутин Бојић. Југословенска књижевност (Књижевност Срба, Хрвата и Словенаца). Београд 1930, стр. 138, 148.

Предић Милан: Краљева јесен од Милутина Бојића. — Стана Бјучића од Милана Беговића. Српски књижевни гласник, књ. XXXI, 1913, стр. 621—624.

Предић Милан: Песме Милутина Бојића. Српски књижевни гласник, књ. LIII, 1938, стр. 65.

Прохаска д-р Драгутин: Милутин Бојић. (1892—1917). Преглед савремене хрватске и српске књижевности. Загреб 1921, стр. 310—311.

Путниковић М. Ј.: „Краљу речи" Милутину Бојићу (песма). Годишњак II Фонда Станојла и Драгиње Петровићеве за годину 1923—1924, Београд 1924, стр. 19.

Ристић Коста: М. Бојић, Сонети. Летопис Матице српске, књ. 301, 1923, стр. 113—114.

Ристић Милован: Сећање на Милутина Бојића на дан десетогодишњице његове смрти. (Са стиховима необјављеним). Правда, 9 новембра 1927.

Савковић Милош: Милутин Бојић. Југословенска књижевност. Београд 1938.

Световски М.: Премијера „Урошеве женидбе“ у београдском позоришту. Комедија I, бр. 5, 17 децембра 1923, стр. 2—3.

Секулић Исидора: Белешка о Милутину Бојићу. Српски књижевни гласник, књ. XLIV, 1935, стр. 20—28. — Аналитички тренутци и теме. Књига друга. Београд 1941, стр. 240—250.

Секулић Исидора: Милутин Бојић. Време, 22 новембра 1934.

Скерлић др. Јован: Милутин Бојић. Историја нове српске књижевности. Београд 1921, стр. 466.

Скерлић д-р Јован: Милутин Бојић, Песме. Српски књижевни гласник, књ. XXXII, 1914, стр 714—716. — Писци и књиге, књ. VII. Београд 1922, стр. 150—154.

Стојковић Боривоје: М. Бојић. Историја српског позоришта. Ниш 1936, стр. 198.

Необјављена песма Милутина Бојића [Као С. Д. Ж.: Прометеј] Политика, бр. 14541, 25 јуна 1953.

Ст—ћ. Ст. Ј.: Успомена на Милутина Бојића. Сад и некад, књ. II, бр. 18, 10 јануара 1937, стр. 10—12.

Талетов Пера С.: Краљева јесен, драмат у једном чину од Милутина Бојића. — Стана Бјучића, драмат у три чина од М. Беговића. Дело, књ. LXIX, 1913, стр. 150—152.

Ћоровић Владимир: Милутин Бојић. Књижевни Југ, књ. I, 1918, стр. 28—32.

Ћоровић Владимир: Милутин Бојић. Предговор уз збирку Песама и драма. Београд 1927, стр. III—XIII.

У.: Милутин Бојић, Сонети. Нови живот, књ. IX, 1922, бр. 2, стр. 64.

Уредништво Библиотеке „Дела“: Поговор уз збирку „Песама“. Београд 1923, стр. 74.

Филиповић Драгољуб Ј.: Милутин Бојић (1892—1917). Забавник „Српских новина“, бр. 7, 15 новембра 1917, стр. 16.

Филиповић Драгољуб Ј.: М. Бојић. Предговор уз књигу „Краљева јесен“. Сарајево 1918, стр. VI.

Ц.[ветковић] С.[ава] В.: Милутин Бојић. Десетогодишњица песникове смрти. Новости, бр. 2058. 9 новембра 1927.

[Цвијановић С. Б.] Издавач: Белешка уз збирку Песама Бола и Поноса. Београд 1920, стр. XVIII.

[Цвијановић С. Б.] Издавач: Белешка уз збирку Сонета. Београд 1922, стр. 1.

Ц.[онић] У.[рош]: Милутин Бојић. Илустровани лист, књ. I, бр. 1, 25 децембра 1919.

Џонић Урош: Прилози Југословенској библиографији. Просвета. Алманах за годину 1918. Женева 1918, стр. 340.

[Шијачки Душан Мил.] Милутин Бојић. Жртве српске књиге 1915—1918. Видовдан. Илустрована историја српских ратова 1912 1918. Женева 1918, стр. 104.

Шумаревић Светислав: Милутин Бојић. Позориште код Срба. Београд 1938, стр. 429.

Живорад П. Јовановић

ПРИМЉЕНО НА ПРИКАЗ

Просвета — Београд

Јанко Ђоновић, На леђима Апенина. Стр. 186, цена 95 дин.

Милутин Вујовић, Из ратних дана. Стр. 164, цена 80 дин.

Митра Митровић, Ратно путовање. Стр. 276, цена 150 дин. (пов. 200 дин.).

Бранко Радичевић, Туга и опомена. Стр. 44, цена 80 дин.

Бранко Радичевић, Ђачки растанак. Стр. 48, цена 80 дин.

Андре Мороа, Дизраели. Превод и објашњења Марка Видојковића. Стр. 276.

У сопственом издању

Владо Мађаревић, Казалишне студије I. Стр. 100.

ИСПРАВКА. — У прошлом броју *Летописа* на стр. 417, први стубац, дванаести ред одозго стоји *Црвена*, а треба *Црна крв*.

САДРЖАЈ

Анкета о питањима српскохрватског језика и правописа 429
D-r Josip Smodlaka, Uredništvu Letopisa Matice srpske u Novom Sadu
П. Скок, О српскохрватском језику садашњице
Божидар Ковачевић, О садашњем животу нашег књижевног језика, о његовој будућности, и још о неким питањима у вези с тим
Милија Станић, Око нашег језика и правописа

Владан Десница — — — Четири пјесме — — — 452
Лаза Лазић — — — — Песма — — — — — 454
Јурај Тушјак — — — После подне — — — — 455
Ерих Кош — — — — Говор — — — — — 456
Војин Јелић — — — — Смрека расањује — — 471

Ж. Бошков, Зборник родољубиве поезије — — — — — — 476
С. Цуцић, Нова серија Златне књиге — — — — — — — 478
Јосиф Стефановић, Два зборника Миодрага А. Васиљевића — 480
Дака Поповић, Осврт на изложбу сликарства XVIII и XIX века у Матици српској — — — — — — — — — — — 482
П. Г., Листајући часописе — — — — — — — — — — 484
Мирослав Марковић, Д-р Аница Савић-Ребац — — — — — 488
Наши сарадници: Владан Десница, Војин Јелић — — — — 493
Живорад П. Јовановић, Био-библиографска грађа о Милутину Бојићу — — — — — — — — — — — — — 493
Примљено на приказ — — — — — — — — — — — 497
Исправка — — — — — — — — — — — — — — — 497
Садржај 372 књиге *Летописа Матице српске* — — — — — 498

УМЕТНИЧКИ ПРИЛОЗИ

Никола Алексић (1811—1871), Портре младе жене са рукавицама (Из Галерије Матице српске)
Стојан Трумић, Црква у Војловици
Цртежи Љубомира Белогаског и Бранка Станковића

С А Д Р Ж А Ј

ЛЕТОПИСА МАТИЦЕ СРПСКЕ
година 129 — књига 372

ЧЛАНЦИ

Миодраг Стаматовић — — — Како средити прилике у издавачкој делатности — — — — 3
Теодора Петровић — — — Бранко Радичевић у успомени својих савременика — — — 36
Зоран Маркуш — — — — Портрети Константина Данила — 49
Д-р Никола Радојчић — — Осамдесетогодишњица Јована Радонића — — — — — — — — 62
Маријан Матковић — — — Живи Матош — — — — — 78
Анкета о питањима српскохрватског језика и правописа — — 125
М. Стевановић — — — — — Карактер разлика у књижевном језику Срба и Хрвата — — — 127
Владимир Петрић — — — — Особености смешног у Нушићевим комедијама — — — — — 166
Франческо Де Санктис — — Франческа Да Римини — — — 179
Анкета о питањима српскохрватског језика и правописа — — 233
А. Белић — — — — — — — — Поводом анкете о књижевном језику и правопису
Јожа Хорват — — — — — (Ријеч је о језику . . .)
Теодора Петровић — — — — О популарности Бранка Радичевића — — — — — — — 253
Анкета о питањима српскохрватског језика и правописа — — 329
Станислав Винавер — — — Аманет вам српска модерна реченица
Младен Лесковац — — — О старијој српској поезији — — 361
Милан Токин — — — — — Стеријина бидермајерска разнеженост — — — — — — 387
Анкета о питањима српскохрватског језика и правописа — — 429
Д-р Јосип Смодлака, Уредништву *Летописа Матице српске* у Новом Саду
П. Скок, О српскохрватском језику садашњице
Божидар Ковачевић, О садашњем животу нашег књижевног језика, о његовој будућности, и још о неким питањима у вези с тим
Милија Станић, Око нашег језика и правописа

ПРИПОВЕТКЕ, ПЕСМЕ, ДРАМЕ

Душан Костић — — — — — Три пјесме — — — — — — 8
Петар Шегедин — — — — Мјесечина — — — — — — 10
Владимир Станимировић — Споредна станица — — — — 24
Никола Дреновац — — — — Водом без обала — — — — — 25
Лука Павловић — — — — Реминисценције — — — — — 27
Михаљ Мајтењи — — — — Пулин — — — — — — — 28
М. Панић-Суреп — — — — Река — — — — — — — — 142
Десанка Максимовић — — Сусрет другова — — — — — 146
Александар Тишма — — — Прегршт песама Јелисаветине епохе (препеви) — — — — 156
Мате Беретин — — — — — Човјек с угла — — — — — 161
Бошко Петровић — — — — Случајна прегршт — — — — 239
Антоније Исаковић — — — Зечја кожа — — — — — — 243
Љубиша Јоцић — — — — Ја — — — — — — — — 281
Владимир Петрић — — — — Особености смешног у Нушићевим комедијама — — — — — (Свршетак) — — — — — — 282
Мирослав Антић — — — — Злочин — — — — — — — 347
Флорика Штефан — — — — Старост — — — — — — — 348
Марко Марковић — — — — Како су Виктору Бубалу украли мржњу — — — — — — 349
Божидар Ковачевић — — — Монолог у крчми — — — — 383
Владан Десница — — — — Четири пјесме — — — — — 452
Јурај Тушјак — — — — — Песма — — — — — — — 454
Лаза Лазић — — — — — — После подне — — — — — — 455
Ерих Кош — — — — — — — Говор — — — — — — — 456
Војин Јелић — — — — — — Смрека расањује — — — — 471

БЕЛЕШКЕ

Божидар Ковачевић, О необјављеним успоменама Нићифора Ђинковића, берберина кнеза Милоша — — — — — — 83
Милоје Р. Николић, Радоје Домановић у Државној архиви — 91
Ђорђе Бајић, Још једно издање песама Бранка Радичевића — 99
Лав Захаров, Студија Бјелинскога о Хамлету — — — — — 100
Милан Токин, Ка потпунијем Флоберу — — — — — — — 102
Милан Токин, Есеји Томаса Мана — — — — — — — — 105
А. Тишма, Огледало побеђеног Немца — — — — — — — 108
М.[иодраг] П.[ротић], Пер Лагерквист: Кепец — — — — — 111
П.[етар] А.[дамовић], Ежен Даби: Хотел Север — — — — 112
П.[авле] Г.[ост], Листајући часописе — — — — — — — 114
Други конкурс Савеза културно-просветних друштава Војводине за позоришна дела — — — — — — — — — 118
Наши сарадници: Петар Шегедин, Лука Павловић, Михаљ Мајтењи, Стојан Трумић — — — — — — — — — — 118
Војислав М. Јовановић, Сомборски портрет Краљевића Марка 195
Ђорђе Бајић, Белешке о настави књижевности — — — — 199

Бранкова спомен-плоча у Бечу — — — — — — — — — — 205
М.[илан] Т.[окин], Поема о детињству и авантури — — — 207
Десанка Максимовић, Из савремене поезије америчких Црнаца 209
Бранко Пеић, Слободан Марковић: Морнар на коњу — — — 211
М.[иодраг] П.[ротић], Драган Симић: Мачвани — — — — 214
М.[иодраг] П.[ротић], Јаша Леви: Сусрети у Азији — — — 215
Светлана Велмар-Јанковић, Рене Белбеноа: Сухa гиљотина — 216
А.[лександар] Т.[ишма], Песме Јелисаветине епохе — — — 217
Владан Десница, Биљешка о Ф. Де Санктису — — — — — 220
П.[авле] Г.[ост], Листајући часописе — — — — — — — 222
Наши сарадници — — — — — — — — — — — — — 226
Д-р Милан П. Костић, Нови моменти о Бранку: Бранко Радичевић за време Револуције — — — — — — — — 297
Милош И. Бандић, Кружење око Висина Чеда Вуковића — 307
С.[има] Ц.[уцић], Арсен Диклић: Салаш у Малом Риту — — 312
Светлана Велмар-Јанковић, Јара Рибникар: Деветог дана — — 313
П.[авле] Г.[ост], Листајући часописе — — — — — — — 315
Славко Гавриловић, Бечка „Зора“ и пренос костију Бранка Радичевића — — — — — — — — — — — — — 402
Лав Захаров, О Јесењину и Пешићевим преводима Јесењина 408
Светлана Велмар-Јанковић, Једно недовољно познато дело великог писца — — — — — — — — — — — — 416
П.[авле] Г.[ост], Листајући часописе — — — — — — — 418
Ђ.[орђе] Р.[ушкуц], Прослава стогодишњице смрти Бранка Радичевића — — — — — — — — — — — — 422
Седница Управног одбора Матице српске — — — — — — 423
Наши сарадници: Мирослав Антић, Флорика Штефан, Марко Марковић — — — — — — — — — — — — — 424
Централни каталог страних часописа у нашој земљи — — — 425
Ж. Бошков, Зборник родољубиве поезије — — — — — — 476
С. Цуцић, Нова серија Златне књиге — — — — — — — 478
Јосиф Стефановић, Два зборника Миодрага А. Стефановића — 480
Дака Поповић, Осврт на изложбу сликарства XVIII и XIX века у Матици српској — — — — — — — — — — — 482
П.[авле] Г.[ост], Листајући часописе — — — — — — — 484
Мирослав Марковић, Д-р Аница Савић-Ребац — — — — — 488
Наши сарадници: Владан Десница, Војин Јелић — — — — 493

БИО-БИБЛИОГРАФСКА ГРАЂА

Живорад П. Јовановић, Био-библиографска грађа о Кости Абрашевићу — — — — — — — — — — — — — 119
Живорад П. Јовановић, Био-библиографска грађа о Кости Руварцу — — — — — — — — — — — — — 227
Живорад П. Јовановић, Био-библиографска грађа о Иви Ћипику 318
Живорад П. Јовановић, Био-библиографска грађа о Мити Поповићу — — — — — — — — — — — — — 425
Живорад П. Јовановић, Био-библиографска грађа о Милутину Бојићу — — — — — — — — — — — — — 493

УМЕТНИЧКИ ПРИЛОЗИ

Константин Данил (—1873), Богородица; Милан Кечић, Из сремске сеоске собе; Павле Петровић (1818—1852), Портре Лазе Поповића; Воја Трифуновић, Моја мајка; Никола Алексић (1811—1871), Портре младе жене са рукавицама; Миленко Шербан, Портре моје жене; Јожеф Ач, Улазак у скелу; Радивој Суботички, Портре; Љубица Тапавички-Берберски, Портре В. М.; Стојан Трумић, Црква у Војловици.

ЦРТЕЖИ

Стојана Трумића, Јована Севдића, Стевана Максимовића, Душана Ристића, Бранка Станковића, Љубомира Белогаског.

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ

НОВИ САД, ЖЕЛЕЗНИЧКА УЛ. 1

Поштански фах 13 — Телефони: 33-51, 30-90 — Тек. рачун код Народне банке у Новом Саду, бр. 300-Т-257

ПРЕПОРУЧУЈЕ

следећа издања
Матице српске

РОМАНИ ✶ НОВЕЛЕ ✶ ПРИПОВЕТКЕ

Готфрид Келер, ЗЕЛЕНИ ХАЈНРИХ — — — — — — 380.—
у полуплатну — — — — — — — — — — 460.—
Гистав Флобер, ГОСПОЂА БОВАРИ — — — — — — 200.—
у полуплатну — — — — — — — — — — 260.—
Гистав Флобер, САЛАМБА — — — — — — — — — 190.—
у полуплатну — — — — — — — — — — 250.—
Едвард Булвер, ПОСЛЕДЊИ ДАНИ ПОМПЕЈА — — — — 240.—
у полуплатну — — — — — — — — — — 330.—
Анри Мирже, БОЕМИ — — — — — — — — — — 195.—
у полуплатну — — — — — — — — — — 275.—
Лав Толстој, КРОЛЦЕРОВА СОНАТА — — — — — — 160.—
у полуплатну — — — — — — — — — — 240.—
Алфонс Доде, САФО — — — — — — — — — — 180.—
у полуплатну — — — — — — — — — — 260.—
Синклер Луис, МИС КЛЕР ПУТУЈЕ — — — — — — — 200.—
у полуплатну — — — — — — — — — — 280.—
Иван Тургењев, ОЧЕВИ И ДЕЦА — ДИМ — — — — — 174.—
у полуплатну — — — — — — — — — — 211.—
Иван Тургењев, НОВИНА — ПРОЛЕЋНЕ ВОДЕ — — — 196.—
у полуплатну — — — — — — — — — — 237.—
Леонид Леонов, ЛОПОВ — — — — — — — — — — 280.—
у полуплатну — — — — — — — — — — 350.—
Јокаи Мор, НОВИ СПАХИЈА — — — — — — — — 142.—
Аугуст Стриндберг, СЕЉАЦИ СА ОСТРВА — — — — — 140.—
Андре Жид, ПАСТОРАЛНА СИМФОНИЈА — — — — — 74.—
Томас Ман, СМРТ У ВЕНЕЦИЈИ — — — — — — — 240.—
у полуплатну — — — — — — — — — — 300.—
Штефан Цвајг, НОВЕЛЕ — — — — — — — — — — 78.—
Стендал, ИТАЛИЈАНСКЕ ХРОНИКЕ — — — — — — 142.—
Ернест Хемингвеј, ПРЕСТОНИЦА СВЕТА — — — — — 170.—
Балзак, КОД МАЧКЕ КОЈА СЕ ЛОПТА — — — — — — 20.—
Томас Ман, МАРИО И МАЂИОНИЧАР — — — — — — 70.—
Достојевски, КРОТКА — — — — — — — — — — 70.—
Херман Мелвил, БЕНИТО СЕРЕНО — — — — — — — 100.—

АФРИЧКЕ ПРИПОВЕТКЕ — — — — — — — — — — 160.—
Лаза Лазаревић, ПРИПОВЕТКЕ — — — — — — — — — 110.—
Радоје Домановић, САТИРЕ — — — — — — — — — 80.—
Михаљ Мајтењи, ВРЕЛО ТЛЕ — — — — — — — — — 87.—
Милоје Чиплић, СТИХОВИ И ПРОЗА — — — — — — — 25.—

СТИХОВИ

Хајнрих фон Клајст, РАЗБИЈЕНИ КРЧАГ — — — — — 67.—
Ендре Ади, ПЕСМЕ — — — — — — — — — — — 140.—
Ђура Јакшић, ЛИРИКА — — — — — — — — — — 110.—
Вељко Петровић, РОДОЉУБИВЕ ПЕСМЕ — — — — — 95.—
Душан Васиљев, ПЕСМЕ — — — — — — — — — — 99.—
Жарко Васиљевић, ЛИРСКИ ЗАПИСИ — — — — — — 60.—
Бошко Петровић, ЗЕМЉА И МОРЕ — — — — — — — 60.—
у полуплатну — — — — — — — — — — 82.—
Богдан Чиплић, ДИВЉЕ ЈАТО — — — — — — — — 100.—
у полуплатну — — — — — — — — — — 160.—
Слободан Берберски, ПРОЛЕЋЕ И ОЧИ — — — — — — 70.—
у полуплатну — — — — — — — — — — 120.—
Лаза Лазић, ПЕСМЕ — — — — — — — — — — — 80.—
Иван Иванји, СМЕШАК ПОД ТАЧКОМ РАЗНО — — — — 36.—
Милоје Чиплић, СТИХОВИ И ПРОЗА — — — — — — 25.—
Јован Јовановић Змај, ДЕЦА, ПТИЦЕ И ЗВЕРЧИЦЕ — — 92.—
Др Лино Легиша, АНТОЛОГИЈА СЛОВЕНАЧКЕ ПОЕЗИЈЕ — 116.—
у полуплатну — — — — — — — — — — 144.—

ЕСЕЈИ ✶ КРИТИКЕ ✶ КЊИЖЕВНЕ СТУДИЈЕ

Бекон, ЕСЕЈИ — — — — — — — — — — — — 160.—
Томас Ман, СТВАРАОЦИ И ДЕЛА, у полуплатну — — — 280.—
Ђорђе Рајковић, ИЗАБРАНИ СПИСИ — — — — — — 97.—
Јаков Игњатовић, ЧЛАНЦИ — — — — — — — — — 180.—
у полуплатну — — — — — — — — — — 240.—
Младен Лесковац, НА НАШОЈ ПОСТОЈБИНИ — — — — 93.—
Живан Милисавац, ПЕСНИК ПОРАЗА — — — — — — 140.—
Станислав Винавер, ЈЕЗИК НАШ НАСУШНИ — — — — 194.—
Крешимир Георгијевић, КЊИЖЕВНЕ СТУДИЈЕ И ОГЛЕДИ 200.—
Живан Милисавац, ИЗ КЊИЖЕВНОГ И КУЛТУРНОГ ЖИВОТА — — — — — — — — — — — 97.—
Сима Цуцић, ИЗ ДЕЧЈЕ КЊИЖЕВНОСТИ — — — — — 61.—
Живан Милисавац, БОРБА ЗА КЊИГУ И КУЛТУРУ — — 5.—

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ
У
НОВОМ САДУ

„Задружни магазин“

ТРГОВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НА ВЕЛИКО

НОВИ САД

Васе Стајића улица бр. 22
Телефони: 20-11, 21-86, 22-06

Има стално на својим стоваришштима богат асортиман сваковрсне индустријске и колонијално прехранбене робе, те алкохолних пића.

ЦЕНЕ ТВОРНИЧКЕ

Посетите нас и уверите се у солидност и квалитет робе. По потреби робу испоручујемо сопственим камионима.

Преглед робе без обавезе на куповину.

Цена 70.— динара